نۇرمۇھەممەت ئايۇپ قۇربانى

توختى كاككۇل

شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

نۇرمۇھەممەت ئايۇپ قۇربانى

توختى كاككۇك

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: زەينەپ مۇسا
مەسئۇل كوررېكتورى: دىلىيار تۇرسۇن
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

توختى كاككۇك

ئاپتورى: نۇرمۇھەممەت ئايۇپ قۇربانى

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 - قورۇ، پ: 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ جۇڭتۇ باسما چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىدە بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1092×787مم، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 4.25
2006 - يىل 4 - ئاي 1 - نەشرى
2006 - يىل 4 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN7 — 5371 — 5345 — 0
سانى: 1—3000
باھاسى: 5.50 يۈەن
بېسىلىشتا، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ، تېگىشىپ بېرىمىز

مۇندەرىجە

سابايى (پوۋېست) 1

ھېكايىلەر

ھەرە غوۋغاسى 47
سالامگۈل 59
ھاشىم دەمدەر 79
توختى كاككۇك 103
بېخىل 124
قويلار مەرەيدۇ 126
مۇشۇك سېتىۋېلىش ئېلانى 128

ساپايى

(پوۋېست)

1

مۆشۆ كۆنلەردە يانچۆقتا پۆلنىڭ تايىنى يوق، پۆل دەپ قول سوزىدىغان كىشى كۆپ. دەرۋەقە، يانچۆقتا پۆل بولمىسا دوختۆرخانىغا بارساڭ دورىنىڭ ياخشىسىنى ئالالمايسەن، باشقىلارنى خۆشمۆ قىلالمايسەن. ھەتتا بىر ئۆمۆر ئىبادەت قىلىپ خۆدادىن تىلىسەڭمۆ ئەجرىڭ بىلەن پۆل تاپمىساڭ ھەجگىمۆ بارالمايسەن.

مەن ئايىغى چىقمايدىغان خىياللار بىلەن بولۆپ كېتىپ ئۆيدىكى تەييار ناننى يېيىشنىمۆ ئۆنتۆپتىمەن. دەم ئېلىش ۋاقتى توشۆپ، ئەمدى ماڭاي دەپ تۆرسام، بىرى ئىشىك تۆۋىدە ۋارقىراشقا باشلىدى.

— رەھمەت خانىم، رەھمەت، سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۆناھنى… رەھمەت خانىم، رەھمەت…

مەن ئىشىك تۆۋىگە چىقىپ بولغۆچە ئۆ تىلەمچى «رەھمەت خانىم» دېگىنىچە ھويلىنىڭ ئوتتۆرىسىغا كىرىپ ئۆلگۆردى. ئۆنىڭ خۆددى مېنى ھاقارەتلەۋاتقاندەك، «رەھمەت خانىم» دېگەن سۆزلىرى نېرۋامغا قاتتىق تېگىۋاتاتتى. ئۆ مەندەك بېجىرىم بىر ئەركەكنى قاراپ تۆرۆپ «خانىم» دە-

ۋاتسا مەن ئاچچىقلانماي كىم ئاچچىقلانسۇن. مەن شۇ هامان ئېغىزىمنى قويۇۋەتتىم:

— هۇ قىزىل كۆز ئوغرى، خانىمىڭنى تېپىپ خانىم دە، مەن دېگەن ئەر كىشى!

تىلەمچىمۇ ئۆز خاتالىقىنى تۈزەتمەك بولغاندەك، «مەن كېتەي، يىگىت بالام...» دېگىنىچە ئارقىسىچە مېڭىپ ئە-شىكتىن چىقىپ كەتتى. ئىشىكنى قۇلۇپلاپ ئىش ئورنۇمغا يول ئالدىم. كېتىۋېتىپ باياتىن ئۇچرىغان هېلىقى پېشكەل-لىكنىڭ ۋەسۋەسىسىدە يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ قاپتى-مەن. بىر چاغدا بىرى مەيدەمگە «گۇپ» قىلىپ بىرنى ئۇسۇۋېلىپ، دەلدۇگۇنۇچە بېرىپ يولدا كېتىۋاتقان ئېشەك هارۋىسىغا يۆلىنىپ قالدى. قارىسام، ئۇ «تېرەكباغلىق» دېهقان قۇتلۇق ئىكەن، ئۇ هاراقنىڭ تەسىرىدىن بولسا كې-رەك، ئۆزىنى دەڭسىيەلمەي قالغانىدى. مەن ئۇنى تونۇغاچ-قا، ئۇنى يۆلەشتۈرۈپ يولنىڭ بىر چېتىگە ئېلىپ چىقتىم.

— نېمانداق كۆپ ئىچىۋالدىڭ، تاس قالدىم تونۇيالماي قالغىلى؟!

ئۇ ماڭا گۆلەيدى:

— ماڭە ۋاي سارالڭ!... هەممىڭ سارالڭ! مۇشۇ يولدا كېتىۋاتقان هەممىڭ سارالڭ!...

ئۇ يەنە ئاچچىقلىنىشقا باشلىدى:

— سارالڭ بولمىساڭ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بىر تىيىن پۇل يوق هاراق ئىچمىسەم، بىرەرىڭ ئەجەب بۈگۈن هاراق ئىچمەمسەن دېيىشمەيسەن، بۈگۈن ئازراق پۇل تېپىپ ئىككى رومكا ئىچسەم خۇددى سىېنىڭ پۇلۇڭغا ئىچكەندەك خاپا بو-

لۇپ كېتىشىسىنا، ماڭا قارا، ھازىر ماڭىمۇ، ساڭىمۇ پۇل كېرەك. پۇل تاپىدىغان بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتتۇم، ئىككىمىز ھەمكارلىشامدۇق؟

— قانداق ئىش؟

— گېپىمنى بۆلمە، مەن گېپىمنى بۆلىدىغان ئادەمگە ئۆچ. مۇنداق ئىش، بۇنى بىر سودا دېسەكمۇ بولىدۇ. مەن يېقىندا بىر ھېكايە يازدىم، بۇنى ھېكايە دېگەندىن كۆرە ئۆزۈمنىڭ تەرجىمىھالىم دېسەممۇ بولىدۇ. شۇڭا مەن ئۇنى بىرەر مەتبۇئاتتا ئېلان قىلدۇرماقچى، بۇنىڭغا ياردىمىڭ بولمىسا بولمايدۇ، سەن ئانچە - مۇنچە بىرنېمە يازىسەنغۇ، تەھرىرلەر ئىچىدە چوقۇم تونۇشلىرىڭ بار، بىر ئامال قىلىپ بۇ ھېكايىنى ئېلان قىلدۇرۇپ بەر! ئەلۋەتتە، ھېكايىنىڭ ئاپتورى سەن بولىسەن، قەلەم ھەققى ماڭا بولىدۇ. مېنىڭ نام - ئاتاق بىلەن خۇشۇم يوق، بىلىسەن، ئادەمگە ئاتاق، ھايۋانغا سېمىزلىك ياراشمايدۇ، ئەگەر مېنى ئاتىقى يوق، بوزەك ئەتسەممۇ بولىدۇ دەپ قەلەم ھەققىنى بەرمىسەڭ، بەلكىم ئۈستۈڭدىن ئەرز قىلىپ بىراقلا ئاتىقىمنى چىقىرىشىم مۇمكىن.

ئۇ نېمە دەيدىغانلىقىمنى كۈتۈپمۇ تۇرماستىن يانچۇقىدىن بىرنەچچە ۋاراق قەغەزنى ئېلىپ ماڭا ئۇزاتتى - دە، گۈللۈكتە يېتىپ خورەك تارتىشقا باشلىدى. ئىككىمىزنىڭ بىر يەردە تۇرغىنىنى كۆرۈپ خەقلەر مېنىمۇ «ھاراقكەش ئوخشايدۇ» دەپ قالمىسۇن دېگەن گۇمان ۋە خۇدۇكسىرەش ئىچىدە ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈۋېتىپ، ئۆز يولۇمغا راۋان بولدۇم.

* * *

ئۇ ھېكايىنى مۇنداق باشلىغانىدى:
بۇگۈن كەنتنىڭ نامرات ئائىلىلەرنى باھالاش كۈنى.
ئەگەر كىم نامرات ئائىلىلەر قاتارىغا كىرەلىسە ئۇ يەنە بىر-
نەچچە يىل ناھىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئىدارە - ئورگانلار-
نىڭ نۇقتىلىق يۆلەش ئوبيېكتى بولىدۇ.
بىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى چوڭ كۆۋرۈك بېشىغا يىغىل-
غان دېھقانلار بولسا مەھەللىمىزدىن بۇ يىللىق نامرات ئائىلە
بولىدىغانلارنى باھالاش ئىشىنى تالاش - تارتىش قىلىشىۋاتات-
تى. توۋا، ھەممە ئادەم بۇ قېتىمقى نامرات ئائىلىلەر قاتارىغا
كىرەلمەي ئاۋارە ئىدى. دېيىشىۋالغاندەك، ئۆزلىرىنىڭ نام-
راتلىقىنى بىر - بىرىدىن تەسىرلىك ھېكايىلار بىلەن سۆز-
لەپ، باھالىغۇچىلارنى قايىل قىلىشقا تىرىشاتتى. جامائەت-
نىڭ نامرات ئۆتۈۋاتقىنىغا نەچچە ئون يىل بولغان خەلىچە-
خان بىلەن خېلى ھاللىق دېھقان بولۇپ ئاتالغان سايىم كۆ-
تەكنىڭ ئۆزىنىڭ نامراتلىق ئەھۋالىنى تەسۋىرلەپ سۆزلىگەن
ھېكايىسىدىن تەسىرلىنىپ يىغلاپ كېتىشى ھەممىمىزنى
ھەيران قالدۇردى. مەھەللىدە سۆزلىمىگەن بىرمۇ ئادەم قال-
مىدى، نۆۋەت بىزگە كەلگەندە ھەممەيلەن دادامنىڭ بىرنېمە
دېيىشىنى كۈتۈپ ئەتراپقا بويۇنداپ قاراشقا باشلىدى. دادام
ئاللىبۇرۇن ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوقتەك ئۆگزىگە چىقىۋې-
لىپ كۆزدە پاختىسى يىغىۋېلىنىپ، شادىلىرى تاشلاپ قو-
يۇلغان كېۋەز يېرىگە قاراپ ئولتۇراتتى.
راستىنى ئېيتسام، بىزنىڭ بۇ قېتىم نامرات ئائىلە
قاتارىغا كىرىش خىيالىمىزمۇ يوق ئەمەس ئىدى. چۈنكى،

بىزنىڭ ئۆيدە دادام، ئۆكام، مەن بولۇپ ئۈچ ئادەم ۋە كوپېراتسىيە بۆزۈلغاندا تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن بىر قارا ئېشىكىمىز بار بولۇپ، مەھەللىدىكىلەر بىزنى «ئەركەكلەر ئائىلىسى» دەپ ئاتىشاتتى.

مەن بالىنىڭ چوڭى تورۇقلۇق، ئانامنى بىلمەيتتىم. ئەقلىمگە كەلگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە دادام ئۆكام بىلەن ماڭا ھەم ئانا، ھەم دادا بولۇپ بېقىپ كەلگەنىدى. دادام بىزنى باقىمەن دەپ تۆزۈك ئىشلىيەلمىگەنلىكتىن يىلسېرى قەرزگە بوغۇلۇپ كەتكەنىدى، ئەگەر يۇقىرىنىڭ رەھمى كېلىپ، بۇ قەرزنى بىر چاغلاردا دېھقانلارنىڭ كوممۇنادىن ئېشىپ قالغان «ئۇماچ قەرزى» نى كۆتۈرۈۋەتكەندەك كۆتۈرۈۋەتسە، بىز ئۈچ كىشىنىڭ دۈمبىسىدىكى بىر تاغ غۇلىتىلىۋېتىلگەندەك چوڭ ئىش بولاتتى. شۇ ۋەجىدىن ھازىرغىچە دادامنىڭ قايتا ئۆيلىنەلمىگەنلىكىنى ئاز دەپ، ئىنىمنىڭ يېشىمۇ ئوتتۇزغا بېرىپ قالغان بولۇپ، ھەر ئىككىمىز بويتاق ئىدۇق. بىراق، ئەھۋال شۇنداق تورۇقلۇق بىزنىڭ ئائىلىنىڭ نامرات بولۇپ سايلىنىشىدىن ئۈمىد ئاز ئىدى. چۈنكى، بۇ قېتىمقى نامراتلىقنىڭ ئاساسلىق شەرتى كەنتكە قەرز بولماسلىق ئىدى. دادامنىڭ ئائىلىمىزنىڭ ئەھۋالىدىن دەرد تۆكۈشىمۇ پەقەت بىر رەسمىيەت بولۇپ ھېسابلىناتتى. شۇڭا ھەممە ئادەم جىددىيلىشىشكە باشلىدى.

دادام ئۆگزىدىن چۈشكىلى ئۇنىماي، چەكسىز كەتكەن كېۋەز يېرىگە تىكىلىپ تۇراتتى. ئوسمان كاللەك ئۆزى بىلەن دادام ئوتتۇرىسىدا چاقچاق بارلىقىدىن پايدىلىنىپ:

— ھەي ئابدىكېرىم باي، ئۇنداق قىلماي پەسكە چۈش! — دېۋىدى دادامنىڭ يەنە جۇدۇنى تۇتتى.

— ھو، كاللەك، ئوقۇپ قوي، ئۆز ئىشىمنىڭ ھۆددى-
سىدىن ئۆزۈم چىقالايمەن، ماڭا سالاچى كەتمەيدۇ.
دادام ئوسمان كاللەكنى ئەدەپلىكەچ پەسكە چۈشتى ۋە
ئىنىم بىلەن مېنى ئالدىغا سېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى،
ئىشىكىمىز تاقالدى.
دادام قايتىپ كىرىپ بىزگە بىرەر ئېغىزمۇ گەپ قىلمى-
دى، سەھەردىلا ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ ئاشۇ پايانى يوق سالا
ئېتىزلارغا ئۇن - تىنسىز قاراپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان
ئىدى. پەقەت قاش قارايغاندا ئاندىن قايتىپ چۈشەتتى. بۇ
ئىش توپتوغرا ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. ھېلىقى كۈنى بىز
قايتىپ كىرگەندىن كېيىن كىشىلەرنىڭ كەتتىمىزگە بېرىل-
گەن بىرنەچچە نامراتلىق سانىنى تالىشىپ، ياقىلىشىپ سو-
قۇشۇپ كەتكىنى ئۇنىڭغا قاتتىق تەسىر قىلغانىدى.
دادام بىر قاچا زاڭنى تۈگىتىپ يېدى - دە، ئېغىزىنى
قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ بىزگە گەپ قىلىشقا
باشلىدى:
— بالىلىرىم، بۇ قېتىمقى ئىش ماڭا تولىمۇ ھار كەل-
دى. ۋىجدانى يوق مۇناپىقلارنىڭ نامراتلىقنى تالىشىپ ياقى-
لىشىپ كېتىشى بۇ يۇرتنىڭ يامان ئاتىقىنى چىقىرىۋەتتى.
بۇ يۇرتتا ياشاۋەرسەك ئاخىر بىر كۈن بىزنىمۇ نەس باسىدۇ،
يۇقىرىدىنمۇ بىزنى بۇ تاغدىن كۆچۈپ كېتىڭلار دەيدىغۇ،
بالىلىرىم، بىز سىرتقا چىقالمايدىغانغا خوتۇن كىشى ئە-
مەس، ئەركەك بولغاندىكىن سىرتقا چىقىپ پۇل تاپايلى.
جاھاننىڭ ئېتىكى كەڭرى، بىزمۇ يۇرت ئاتلاپ چىقىپ باقاي-
لى، ئوغلۇم، سەن ئېشەك ھارۋىسىنى ئاچىقىپ كۆنۈكنى
ئەت، مەن بىلەن ئۇكاڭ بىرەر ئامالىنى قىلارمىز...

تەقدىرگە باش قويدۇق. دادام مېنى خۇددى ئۇزاق بىر يەرگە ئۇزىتىدىغاندەك، نېمىلەرنى قىلىش، نېمىلەرنى قىلـ- ماسلىقتىن تارتىپ، ئاددىيسى شەھەرگە كىرگەندە قانداق سارايدا يېتىپ قوپۇشقىچە بولغان بىرمۇنچە نەسىھەتلىرىنى قۇلىقىمغا قۇيۇۋەتتى. ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتىم. مەن چۈش كۆرۈۋاتاتتىم.

چۈشۈمدە كەنتىنىڭ قەرز يىغقۇچىلىرى قەرز سوپلەپ كەلگۈدەك، ئۇلار بىلەن قارشىلاشقۇدەكمەن. ئۇلار مېنى كۆتۈرۈپ بىر قۇدۇققا تاشلىغۇدەك، قۇدۇقنىڭ تەكتىگە نا- هايىتى ئۇزاقتا چۈشكۈدەكمەن، قۇدۇق ئاستىغا بىر سائەتتە چۈشتۈممۇ ياكى بىر كۈندە چۈشتۈممۇ، ئېشقىلىپ، بىر زامانلاردا قۇدۇق ئاستىدىكى بىر كالىغا مىنىپ قالغۇدەكمەن ... مەن مىنگەن كالا ھېلىقى رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان يەرنى ئىككى مۈڭگۈزى بىلەن كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان كالىمىش، ئۇ ماڭا قايرىلىپ سۆزلەرمىش...

— ھەي ئادەم، سەن بۇ يەرگە نېمىدەپ كەلدىڭ؟!

مەن بىر چىرقىراپلا ئويغىنىپ كەتتىم. قورقۇنچلۇقتا چىراغنىڭ شوينىسىنى ئاران تاپتىم ـ دە، چىراغنى ياندۇر- دۇم. تووۋا! بۇ نېمە كارامەت، دادامنىڭ ئېگىكى قوشۇق- لۇق، ئىككى پۇتى چېتىقلىق تۇرۇپتۇ، ئۇ ئۆلۈپ قالغان- دى. ئۇكام بولسا ئۇنىڭ يېنىدا بەخىرامان ئۇخلاۋاتاتتى، مەن ئۇنى ئويغاتتىم، دادامنىڭ ئېگىكىنى قوشۇپ، پۇتىنى چاتقان ئىش بىزگە بىر سىر بولۇپ قېلىۋەردى.

بىز كېچىچە يىغلاپ يۈرۈپ جامائەتكە خەۋەر قىلدۇق. بامدات نامىزىدىن كېيىن جامائەت دادامنىڭ نامىزىنى ئوقۇپ يەرلىكىدە قويۇشتى. ئۆز خىيالىمدا ئېشەك ھارۋىسىنى سې-

تىپ دادامنىڭ نەزىرسىنى بېرەي دېسەم، جامائەت «نەزىر دېگەن غېرىب ـ غۇرۋانىڭ ھەققى، ئۇنى بىزگە بېرىش جايىز ئەمەس» دەپ تۇرۇۋېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن، نەزىر بەرمەيدىغان بولۇپ پۇتۇشتۇق. شۇنىڭدىن بېرى، مەن چۈشكىمۇ، قارا بېسىشقىمۇ ئوخشاشمايدىغان بىر خىل سەزگۈنىڭ ئىسكەنجىسىدە يۈرۈيدىغان بولۇپ قالدىم…

بۈگۈن مەن دادامنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە ئۇكامنى دادامنىڭ چىرىغىنى ياندۇرۇپ ئۆيدە ئولتۇرۇشقا قالدۇرۇپ، ھارۋىنى قوشۇپ شەھەرگە يول ئالدىم، چوڭ يولدا شەھەرگە ماڭغان دېھقانلار ئۇزۇلمەي ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. يولغا چىقىپ ئۇزاق بولماي، ھارۋىنىڭ يەڭگىل تەۋرىنىشى بىلەن كۆزۈم يەنە ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. مەن يەنە چۈش كۆرۈشكە باشلاپتىمەن. مەن بىر يەرگە كەلگەندە قاتتىق سىلكىنگەندەك بولۇپ ئويغىنىپ كەتتىم. قارىسام، بىر موماي ئېشىكىمنىڭ باشىبېغىنى تۇتقان پېتى ماڭا يېلىنىپ تۇرۇپتۇ.

— چىرايلىق بالام، مېنى ھارۋاڭغا ئېلىۋالغىن. دۇئا قىلاي…

مەن مومايىنى ھارۋىغا چىقىرىۋالدىم. موماي بىلەن پاراڭلىشىۋېتىپ، مومايىنىڭ شەھەرگە تىلەمچىلىك قىلغىلى كىرگەنلىكىنى، ھەر كۈنى ئوتتۇز يۈەندىن ئەللىك يۈەنگىچە پۇل تاپىدىغانلىقىنى ئۇقتۇم. مومايىنىڭ ئىككى ئوغلى بولۇپ، ئۇلار شەھەرگە كېلىپ مەخسۇس بىليارت ئويناش بىلەن، يولدىشى بولسا قارتا ئويناش بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدىكەن، ئۇلارنى مۇشۇ موماي تىلەپ تاپقان نەرسىلەر بىلەن باقىدىكەن… موماي بىلەن پاراڭلاشقاچ شەھەرگىمۇ كىرىپ قالدىم. موماي شەھەر كوچىسىغا ئاز قالغاندا ھارۋى-

دىن چۈشۈۋېلىپ، بىر ئەسكى تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كۆزدىن غايىب بولدى. مەن موماي كەتكەن تەرەپكە قاراپ بىرھازا تۇرۇپ قاپتىمەن.

بىر چاغدا هارۋىنىڭ ئالدىغا ئىككى ئادەم پەيدا بولۇپ قالدى. بويى پاكارراق قارامتۇل كەلگەن بىرى سوراشقا باشلىدى.

— قەيەرگە؟

— شەھەرگە.

— نېمە ئىشقا؟

— شەھەرگە كىرگەن ئادەم نېمىگە كىرىدۇ؟! ئايلىنىپ چىققىلى شۇ.

— ماۋۇ سەھرالىق كىراكەشنىڭ گېپىنى كۆرۈڭ، ئەمدى بۇ مايماق ئېشەكنى شەھەر كوچىسىدا ھەيدەپ يۈرۈپ تاماشا قىلىدىغان نىيىتىگە يەتكۈزەيلى! يۈرە، هارۋاڭنى ھەيدە!

مەن ئۇلارنىڭ كوچىلاردا كىراكەشلىك قىلىپ پۇل تاپىدىغان دېھقانلارنى باشقۇرغۇچىلار ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ، شەھەرگە كىرىش مەقسىتىمدىن قەتئىي ياندىم.

ئۇلار هايت - هۇيت دېگۈچە مېنى باشقا هارۋىكەشلەر بىلەن قوشۇپ ھەيدەپ ماڭدى. يىغىلغان يەتتە - سەككىز هارۋىنى بىر - بىرىگە چېتىپ شەھەرنى ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپ، بىر ئارقا كوچىدىكى تۆمۈر دەرۋازىلىق خارابىلىككە ئەكىرىشتى. مەندىن بۇرۇن كىرگەنلەرنىڭ بەزىسى كىراكەش، بەزىسى ئوغۇت ئاچىققىلى كىرگەن دېھقانلار ۋە بەزىسى يېزىدىن شەھەرگە تۇغقان يوقلاپ كىرگەنلەر ئىكەن...

ئۇلار بىزنى سولىۋېلىپ ئەللىك يۈەندىن جەرىمانە ئالد-

مىز دېدى. كېيىن بەش يۈەنچە جەرىمانە ئېلىپ چىقاردى. ئاخىرىدا مەن ئىششىپ قالدىم. چۈنكى، مېنىڭ بىكاردىن بىكار جەرىمانە تۆلەشكە ئاچچىقىم كەلدى...

— مەندىن نېمىشقا جەرىمانە ئالىسىلەر؟ — دەپ سورىسام، ئۇلارنىڭ باشلىقى ماڭا گۆلىيىپ:

— كىراكەشلىك قىلغان تۇرساڭ جەرىمانە ئالماي، مۇكاپاتلىساق بولامتى، — دەپ ۋارقىرىدى، مەنمۇ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدىم.

— ئاكا، مەن راستىنلا چارۋىنى كىرا قىلمىدىم.

— كىرا قىلمىساڭ ھېلىقى ئايال نېمەڭ ئەمىسە؟!

— ئۇ ئايال ھېچنېمەم ئەمەس، يولدا ئۇچراپ قالغاندى، ساۋاب بولار دەپ ئېلىۋالغان.

— ھەي، مۇشۇ كۆنلەردە سەن دېھقانلار «قەيەردە پۇل باركىن» دەپ چاشقان تۆشۈكىنىمۇ ئاختۇرۇشۇۋاتساڭ، ساۋاب ئىزدەپ بىر موماينى بىكاردىن - بىكارغا شەھەرگە ئەكىرەمسەن؟!

ئۇ قول ئاستىدىكى ئادەملىرىگە قول شىلتىپ بۇيرۇق قىلدى:

— ئېشىكىنى چىقىرىپ بېرىپ ھارۋىسىنى تۇتۇپ قېلىڭلار!

ئۇلار ئېشەكنىڭ تۆشتارتقۇلىرىنى چىقىرىپ، ئېشەكنى ئالدىمغا سېلىپ بەردى. ھارۋامنى بولسا بىر پاي چاقىنى چىقىرىپ بىر ئۆيگە ئەكىرىۋېتىپ ئۇزۇن زەنجىردە باغلاپ قويدى...

ئېشەكنى يېتىلەپ دادام رەھمەتلىك ئېيتىپ بەرگەن سارايىنى ئىزدەشكە باشلىدىم. بۇ توقۇناق بالا بىلەن بولۇپ

كۈنمۇ خېلى كەچ بولۇپ كەتكەنىدى. ئاسماندا تۈنجى يۇلتۇز-مۇ كۆرۈندى. مەن ئاخىرى ئۇ سارايىنى تاپالماي كىچىك ۋاقتىمدا دادام بىلەن تىلەمچىلىك قىلغاندا يېتىپ - قوپىدى-غان زاراتگاھلىقتىكى كىچىك گۈمبەزنى قارارلاپ ماڭدىم. زاراتگاھلىققا يېقىنلاشقانسېرى مەندىكى قورقۇنچ كۈچىيىش-كە، يۈرىكىمنىڭ سوقۇشى تېزلىشىشكە باشلىدى...

2

بۈگۈن ئىدارە پەشتىقىدىن چۈشۈۋاتسام قايسىبىر مەك-تەپتە ئىشلەيدىغان ئىككى ئوقۇتقۇچى كۈسۈرلىشىۋاتقا-نىكەن، مېنى كۆرۈپ توختىشىپلىشتى. ئارقىدىن مەن بىلەن تولىمۇ خۇشخۇي سالاملاشقاندىن كېيىن ئۆتۈپ كېتىشمىگىلا يەنە كۈسۈلدىشىپ قالدى. خۇدۇكسىرەش تۈيغۇسى بىلەن خالىي يەرگە بېرىپ ئارقامغا قارىسام، ئۇلار مېنى كۆرسى-تىپ يانپېشىغا شاپىلاقلىغانچە كۈلۈشكىلى تۇرۇپتۇ. خۇ-دۇكسىرىشىم ھەسسىلەپ ئاشتى. شۇ ئىشنىڭ تەسىرىدى-كىن، يولدا كېتىۋېتىپ چوڭ يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ قاپتىمەن. بىر چاغدا بىرىنىڭ ئارقامدىن پالاقشىپ كەلگەن شەپىسى ئاڭلىنىپ قالدى. خىيالىمدا «ھېلىقى ئىككى كىشى قوغلاپ كەلگەن ئوخشايدۇ؟» دەپ تېخىمۇ تېز قېچىشقا باش-لىدىم. چوڭ يولدىكى ماشىنىلارنىڭ قاتتىق تورمۇزلانغاندى-كى چىرقىراشلىرى پات - پات ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مەن يەنە قاچاتتىم... بىر چاغدا بىرى يېتىشىۋېلىپ دولامنى تۇتتى، قارىسام كىيىمى يا ساقچىنىڭكىگە، يا ھەربىينىڭكىگە ئوخ-شاشمايدىغان بىرى تىلىنى ساڭگىلىتىپ ھاسىراپ تۇرۇپتۇ.

ئۇ بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن:

— يولداش، خاتا ماڭدىڭىز، ئۆز يولىڭىزغا چىقىڭ!

— بۇ ئۆزۈمنىڭ يولى بولماي سېنىڭ يولۇڭمىدى.

— يا... ياق... بۇ... بۇ... ماشىنا ماڭىدىغان يول، سىز پىيادە بولغاندىن كېيىن، ئەنە ئاۋۇ پىيادىلەر يولىدىن مېڭىڭ.

ئۇ ماڭا يولنىڭ چېتىدىكى ئوڭغۇل - دوڭغۇل تار بىر يولنى كۆرسىتىۋاتاتتى، ماڭا ئۇنىڭ قىلىۋاتقان سۆزى خاتادەك، قىلىۋاتقان ئىشى چاتاقتەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. «بىزنىڭ بۇ يۇرتتا ماشىنىسى بارلاردىن ماشىنىسى يوقلار جىق تۇرسا، نېمىشقا يولنىڭ ئەڭ چوڭىنى ماشىنىلىقلارغا قالدۇرۇپ، كىچىككىنە بىر چېتىنى پىيادىلەرگە قالدۇرىدۇ» دېگەن خىيال بىلەن كاللام قىزىشقا باشلىدى.

— ھەي، ئۇكا، خاتالىشىۋاتىسەن، ماۋۇ يولنى ياسىغاندا مەن مانا مۇشۇنداق كەڭرى، ئازادە يولدا ماڭىمەنمىكىن دەپ ئۆز رازىلىقىم بىلەن بىر ئايلىق ئىش ھەققىمنى ياردەم قىلغان جۇمۇ! ئەمدى قوپۇپ يولنىڭ بىر چېتىدىكى ئاشۇ كىچىككىنە ئېگىز - پەس يېرىنى بىز پىيادىلەرگە كۆرسىتىپ بەرسەڭ قانداق بولىدۇ، ھەممە ئادەمنى ماشىنا سېتىۋالسۇن دەمسەن - يا، ئۆزۈڭ بىلىسەن، ئۇكا، ھازىر ئىقتىسادىمىز ياخشى ئەمەس، ماشىنا ئېلىشقا قىستىساڭ ئادىل بولمايدۇ جۇمۇ!

كۆزەينىكىمنى ئېلىۋېتىپ ئۇ كىشىگە قارىسام، ئۇ كىشى مېنى كۆرۈپ.

— ھۇي، ۋاخاپكامكەنغۇ بۇ... خاپا بولماڭ، ۋاخاپكا، سىزنىڭ كەيىپ بولۇپ قالغانلىقىڭىزنى پەقەت ئۇقماپتىمەن.

قانداق، ماشىنا چاقىرىپ بېرەيمۇ…؟ — مەن ئۇ كىشىنى تونۇيالماي قالدىم، بىرھازادىن كېيىن بىزنىڭ ئىدارىدىن مۇشۇ يولنى باشقۇرۇشقا چىقىرىپ بەرگەن بىرى ئىكەنلىكىنى تەستە ئېسىمگە ئالالىدىم. مەن خىجالەتچىلىكتە ئۆزۈمنى قويغىلى يەر تاپالماي:

— بولدى، ھاجىتى يوق، — دېگىنىمچە يولنىڭ چېتىنى بويلاپ يولۇمنى داۋاملاشتۇردۇم. كېيىن ئۆزۈمنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشىم ۋە سۆزۈمدىن ئۆزۈم ھەيران بولۇپ، راستتىنلا كاللامدا چاتاقنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدىم - دە، بىر تال تاماكا چېكىپ كونتروللۇقۇمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ئويلاپ ئاپتوبۇس كۈتۈدىغان لەمپە ئاستىدا ئولتۇردۇم. تاماكا چېكىپ بولۇپ ماڭاي دەپ تۇرسام، يىراقتا بىرىنىڭ ناخشا ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى.

— توۋا! … بۇ ناخشا بىرەر ئۇنئالغۇ دۇكىنىدىن ئاڭلىنىۋاتامدۇ نېمە؟

مەن ھەيران بولۇپ ناخشا ئاڭلانغان تەرەپكە قارىسام، يەنە شۇ قۇتلۇق ئىكەن، توۋا، ئۇ قەيەرلەردە يۈرۈپ بۇنداق ناخشا ئوقۇشنى ئۆگىنىۋالغاندۇ؟

ئۇ ناخشىنى ئۇزۇن يىللىق ئارتىسلاردەك راۋان ئوقۇيتتى، كەينىگە نۇرغۇن كەپسىز بالىلار يىغىلىۋالغاندى… ئۇ يېنىمغا كېلىپ ئولتۇرۇپ ناخشىنى باشلىۋەتتى

دەردى بارىيۇ، دەردى بار،
ھاكىمنىڭمۇ دەردى بار.
شاڭجاڭنىڭمۇ دەردى بار،
دېھقاننىڭمۇ دەردى بار.

بۇ جاھاننى ئىزلىسەڭ،
دەردى يوقلار نەدە بار.

ئۇ ناخشىسىنى توختاتتى. بىراق ئەتراپقا ئولاشقان كىشىلەر كېتىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. قۇتلۇق ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى قولىنى جۇپلەپ، تېلېۋىزوردىكى ئېلانچىلاردەك ئاۋازىنى سەل سوزۇپ:

— ھۆرمەتلىك تاماشىبىنلار، بۈگۈنكى «مەدەنىيەتنى شەھەر كوچىلىرىغا قەدەر يەتكۈزۈش» ئويۇن قويۇش پائالىيىتى ئاخىرلاشتى. ئەگەر ئويۇنىمىزنى داۋاملىق كۆرگۈچىلەر بولسا، ئەتە چۈشتىن كېيىن تەنتەربىيە مەيدانىدىكى «چۈمۈلە» رېستورانىغا بارسا بولىدۇ. خەيرخوش، — دېۋىدى، ئەتراپقا ئولاشقانلار كۈلكە - چاقچاق بىلەن تارقىلىپ كېتىشتى. قۇتلۇق كۆپ ئىچىۋەتكەنىنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك، بىرنى كېكىرىۋېتىپ ماڭا سۆز ئاچتى:

— قانداق، يېڭى خىزمەت ئورنۇڭغا كۆنۈپ قالدىڭمۇ؟

— ھەئە، ئۆزۈڭ ئوبدان بولساڭ ئالەم سېنىڭ دەپتىكەن، ئۇ يەرگىمۇ كۆنۈپ قالدىم.

قۇتلۇق قوشۇمىسىنى تۈرۈپ قويۇپ:

— يوشۇرما، «مەن ياخشى كۆنۈپ قالدىم» دېگىنىڭ بىلەن باشقىلارمۇ سېنى «ياخشى» دېيىشى كېرەك. شۇڭا بۇ دورەم ساڭا يەنە بىر ياردەم قىلغۇم كەلدى. مانا بۇ ھېكايىنى ئېلان قىلدۇرۇپ ئازراق نام - ئاتاققا ئېرىشىۋال.

ئۇ شۇنداق دەپ بىر پارچە قەغەزنى ئىشتىنىنىڭ يانچۇقىدىن ئېلىپ ماڭا بېرىپ، ناخشىنى ئوقۇغاچ كېتىپ قالدى.

ئۇ بۇ قېتىمقى ھېكايىنى مۇنداق باشلىغانىدى:

مەن شۇ كۈنى ئېشىكىمنى يېتىلەپ قەبرىستانلىققا كى-
رىپ كەلدىم. ئېشىكىم بىرنەچچە قەدەم ماڭە ـ ماڭماي
خۇددى تۆت پۇتى لايغا پېتىپ قالغاندەك مىدىر قىلماي تۇرۇ-
ۋالدى. ئۇرۇپ ـ ئىتتىرىپ باقتىم، ئېشىكىمنىڭ ماڭمىغى-
نىنى كۆرۈپ، مەندىكى قورقۇنچ تېخىمۇ كۈچىيىشكە باشلى-
دى. توۋا، ئىلگىرى «ئېشەك ـ ئۇلاغ سىيەلمەس بولۇپ
قالسا، زەرگەرنىڭ قەبرىسىنى ئايلاندۇرسا سىيىدۇ» دېگەن
سۆزنى كۆپ ئاڭلىغانىدىم. راست دېگەندەك، ئېشىكىم بىر-
دەم تىترىگەندىن كېيىن خۇددى يوغان قاپاقتىن سۇ قۇيغان-
دەك شارقىرىتىپ سىيىۋەتتى. بەلكىم، بۇ يەردە كىشىلەر-
نىڭ ھەققىنى يېۋالغان زەرگەرنىڭ قەبرىسى بولسا كېرەك.
مەن ئاخىرى قەبرىستانلىقتىن چىقىپ، دادام ئېيتىپ بەر-
گەن سارايغا بېرىپ قونۇپ قالدىم. ئۇ سارايدا مەن ياتقان
يەردىن ئېشىكىم تۇرغان يەر مىڭ مەرتىۋە ئازادە ئىدى.
سارايىنىڭ قىستاڭچىلىق ئۆيىدە باشقىلارنى تونۇمىساممۇ،
ھەر ھالدا ئۇلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ ياتتىم. قۇلىقىمغا
ئىككى كىشىنىڭ پارڭى كىرىپ قالدى. ئۇلار ئاق ساراي
دەمدۇ، ۋە ياكى سىرلىق خەزىنە بار تىلسىمات ماكانىنى
دەمدۇ، ئىشقىلىپ، بىرنېمىلەر ئۈستىدە پاراڭ قىلىشى-
ۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، مۇشۇ شەھەرنىڭ شەرق تە-
رىپىدىكى پايانسىز قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىدە كىشىنى ھەي-
رەتتە قالدۇرىدىغان بىر يۇرت بارمىش. ئۇ يەردىكى تۇپتۇز
كەتكەن سالا ئېتىزلار، مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەن مېۋىزار-
لىق باغلار كۆزنىڭ يېغىنى يەرمىش. ئېتىز ۋە باغلارنىڭ

ئەتراپىدىكى قۇم بارخانلىرىدىن بىر ئوچۇم قۇمنى قولغا ئالسىلا، بۇ قۇم ساپسېرىق كېپەك ئالتۇنغا ئايلىنارمىش، ئۇ يەرنى پەرىلەردەك بىر گۈزەل قىز باشقۇرارمىش. ئۇنىڭ قولىدا بىر ئادەم بىر كۈندە ئوتتۇز كويغا ئىشلەيدىكەن، يېيىشكە پولۇ، لەغمەن، گۆش، كاۋاپ تولا ئىكەن... مەن ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، بىزنىڭ يۇرتتىن چىقىپ كەتكەندى-لەرنىمۇ شۇ «‹ئاق ساراي› دېگەن يەرگە كەتكەنمىدۇ؟» دېگەن خىيالغا كېلىپ قالدىم. «توغرا، مەنمۇ بىر بېرىپ باقمەيمەنمۇ؟! ئەتە ئېشىكىمنى سېتىپ، پۇلنى كىرا قى-لىپ، شۇ يەرگە بېرىپ ئىككى - ئۈچ يىل ئىشلەپ بىر خۇرجۇن پۇلنى يېزا باشلىقىنىڭ ئالدىغا تۆككىدە قويسام كەنت مۇدىرلىقىنى بېرىۋەتسە، دېھقانلارنى بىراقلا ئال-ۋان - سېلىقلاردىن قۇتۇلدۇرۇۋەتسەم...»

مەن ئەنە شۇنداق گۈزەل خىياللار بىلەن قاچانلاردا ئۇخلاپ قالغىنىمنى بىلمەي قاپتىمەن. «توخۇ داڭگال چۈ-شەيدۇ، ئۆچكە جاڭگال...» دېگەندەك ئاق سارايىنى خىيال قىلىپ يېتىپ ئاق سارايىنى چۈشەپ قاپتىمەن.

چۈشۈمدە ئېشىكىمگە مىنىپ قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ كېتىۋاتقۇدەكمەن. قۇملۇقتا بىر كۈن ماڭدىممۇ، ئىككى كۈن ماڭدىممۇ بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇلۇق. بۇ يەردە قۇياش پەقەت ئولتۇرمىغۇدەكمىش، قۇياش كۆيدۈرگۈچ نۇر چېچىپ تۇرغىنى بىلەن قەيەردە ئۇيقۇم كەلسە، شۇ يەردە ئۇخلاپ، ھېرىپ قالسام ئارام ئېلىپ كېتىۋاتىمەن. ھېساب-لاپ باقسام توپتوغرا بەش قېتىم ئۇخلاپ، بەش قېتىم ئويغى-نىپ يول يۈرۈپ مەن تۇرغان يۇرتنىڭ قارىسى پۈتۈنلەي يوقالغاندا مېنىڭمۇ، ئېشىكىمنىڭمۇ يەيدىغىنىمىز تۈگەپ

قالدى. مانا ئەمدى ئارقامغا يانسامموٴ، ئالدىمغا ماڭسامموٴ بولمايدوٴ. قوٴملوٴقنىڭ مېنى يوٴتوٴپ كېتىشىدىن ئىبارەت چوڭ خەۋپ هامان مەۋجوٴت. توۋا، ئوٴلارنىڭ ئاق ساراي دېگىنى قەيەردە بولغىيتتى، مەن قەيەرگە كېلىپ قالدىم؟

كاللامدا نوٴرغوٴن ئايىغى چىقماس سوئاللار جاۋابسىز قالغان تېپىشماقتەك قوٴترايتتى، ئەڭ ئاخىرقى يېمەكلىكنىڭ توٴگەپ قالغىنىغا سەككىز سائەت بولغانىدى. مانا، ئېشىدىكىممو، مەنموٴ هالسىزلىنىپ تەڭلا يىقىلدوٴق. قوٴياش يەنىلا كوٴك قەرىدە ۋالىلداپ توٴراتتى، قوقاستەك قىزىق قوٴم تاپانىنى كوٴيدوٴرەتتى. قوٴم ئوٴستىدە ئالۋوٴنلار يېلىنجايتتى، بېشىمدىن چوٴشكەن شاكىراپ تەر كوٴزوٴمنى ئېچىشتوٴراتتى. كوٴزوٴمنى ئوٴۋوٴلاپ ئاران - ئاران ئاچالايتتىم، كوٴزوٴمگە بەزىدە قەۋەت - قەۋەت بىنالار كوٴروٴنوٴپ، قەدىمىي شەهەرنى ئەسلەتەتتى. بىنالارنىڭ، خارابىلىكلەرنىڭ كېسەكلىرىموٴ، يەرلىرىموٴ ئاق ئىدى.

راست! ئاق ساراي! توۋا، مەن كوٴروٴۋاتقان بوٴ يەر راستىنلا ئاق ساراي ئىدى. غايىبتىن كوٴچ پەيدا بولوٴپ قالغاندەك ئېتىكلىشىپ يوٴگوٴروٴشكە باشلىدىم. بىر سائەت يوٴگوٴردوٴممۇ، ئىككى سائەت يوٴگوٴردوٴممۇ، بىر چاغدا يىقىلىپ چوٴشوٴپ ئورنوٴمدىن توٴرسام ئوٴستىمدە غايەت زور بىر مەخلوٴق گوٴركىرەۋېتىپتوٴ. پەستە هېلىقى ئاق ئالۋوٴنلار ئارىسىدا يەتتە - سەككىز كوٴلەڭگە قىمىرلاپ مەن تەرەپكە كېلىۋاتاتتى. ئوٴلار بارغانسېرى ماڭا يېقىنلاشتى. باشلىرىغا قالپاق كىيىۋالغان، كوٴزەينەك تاقىۋالغان، قوللىرىدا هاسا توٴتوٴۋالغان توٴت موماي رىۋايەتلەردە تەسۋىرلىنىدىغان قېرى جەددەلدەك كوٴرىنەتتى. قالغان ئوٴچى قېرىلىقتا ئاشوٴ موماي-

لاردىن قىلىشمايدىغان بوۋايلار بولۇپ، ھەممىسىنىڭ ئۆڭكى سىرىق، كۆزى كۆك ئىدى. پەقەت بىرىلا ئوتتۇز ياشلاردىكى ياش يىگىت بولۇپ، مېنى كۆرۈش بىلەن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك قېشىمغا كەلدى. ئۇ ھالىمغا ئېچىندى بولغاي، مېنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ يېنىدىن بىر سۇداننى ئېلىپ ماڭا ئۇزاتتى. سۇداندىكى سۇ بىلەن تەشنالىقىمنى قاندۇرۇۋالدىم. ئۇ ئۇيغۇرچىنى قەيەردىن ئۆگىنىۋالدىكى، مەندىن ئۇيغۇرچە گەپ سوراشقا باشلىدى.

— ئىسمىڭ نېمە؟

— قەيەردىن كەلدىڭ؟

— قەيەرگە بارىسەن؟

ئۇنىڭ سوئاللىرىغا ئالدىرىماي جاۋاب بېرىشكە باشلىدىم. ئۇ ئاق ساراي ھەققىدە بىلىدىغانلىقىمنى ئاڭلاپ، بىرھازا تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن ماڭا ئىچ ئاغرىتقاندەك قىلىپ سومكىسىدىن پىچىنە - پىرەنىك ئېلىپ بەردى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلار قايسىبىر دۆلەتتىن كەلگەن ساياھەتچىلەر بولۇپ، نۇرغۇن پۇل خەجلەپ بۇ قۇملۇقنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتمەكچى ئىكەن.

توۋا دەيمەن، مەن شۇ تاپتا مايماق ئېشىكىمگە مىنىپ ئاق سارايغا بېرىپ پۇل تېپىش ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرسام دېگەن ئۈمىدتە. بىراق، بىر ئوبدان ئايروپىلانى بار بۇ ئەجنەبىيلەر ئايروپىلاننى لەگلەكتەك ئۇچۇرۇپ قويۇپ ئۆزلىرى قۇملۇقتا پىيادە ماڭماقتا، خۇددى ئۆزلىرىنىڭ مەھەللىسىدەك ئەركىن، ئازادە كېتىۋاتماقتا. مەن بولسام بۇ مۇدھىش قۇملۇقتىن بالدۇرراق چىقىپ كېتىش نىيىتىدە «قەيەردە بىر تۇپ دەرەخ باردۇ؟» دېگەن ئۈمىدتە قولۇمنى سايىۋەن

قىلىپ يىراق - يىراقلارغا قارايمەن. ئىچىمدە قۇملۇقنى
قارغاپ تىللايمەن...

مەندە هازىر ئايروپىلان ئەمەس، قېرىلىقتا ئېغىزىدا
چىشى قالمىغان قارا ئېشىكىمدىن باشقا ھېچنېمەم يوق.
كېتىۋاتاتتۇق، بىر چاغدا ئېشىكىم ماڭغىلى ئۇنىماي يەرگە
قېقىپ قويغاندەك تۇرۇۋالدى. ئۇ ھېرىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ-
غا ئۇچىسىدىكى ئۇچلىقمۇ ئېغىر كېلىۋاتاتتى... ئېشى-
كىمنىڭ ئۇچلىقىنى ئېلىۋەتتىم، يەنىلا ماڭمىدىغاندەك ئە-
مەس، ئەكسىچە، قىزىق قۇمغا موككىدە يېتىپ ئېغىناشقا
باشلىدى. بىز ئۇنى يۆلەشتۈرۈپ باقتۇق. ھەتتا يەردىن
ئۈزۈپ كۆتۈرۈپمۇ باقتۇق. پۇتى دەسسەيدىغاندەك ئەمەس،
خۇددى ئايروپىلانغا چىققۇسى كەلگەندەك، يەردە ياتسىمۇ كۆ-
زى ئۈستىمىزدە ئۇچۇۋاتقان تىك ئۇچاردا ئىدى. ئېشەكنى
ئورنىدىن تۇرغۇزالمىغاندىن كېيىن، ئۇلار ماڭا تەسەللى
بېرىپ، ئېشەكنى مۇشۇ يەردە تاشلاپ قويۇپ كېتىشنى مەس-
لىھەت بەردى. مەن ئۆزۈم ياخشى كۆرىدىغان ئەڭ ئامراق
نەرسەم ياكى ئورۇق - تۇغقىنىمدىن ئايرىلىۋاتقاندەك كۆزۈم
پەقەت قىيمايتتى. بىراق، بۇ ئېشەكنى مۇشۇ يەردە تاشلاپ
قويمىساق، بۇ قۇملۇقتىن چىقىپ كېتەلمەيتتۇق. كۆڭلۈم-
گە ئېشىكىمنى بولسىمۇ ئايروپىلانغا چىقىرىۋېلىشنى ئېي-
تىش خىيالى كەلگەن بولسىمۇ، ئېغىزىمدىن چىقىرىشقا پە-
قەت جۈرئەت قىلالمىدىم. مېنىڭ يۈرىكىم دادامدىن مىراس
قالغان قارا يورغا ئېشەكتە بولغان بىلەن يېنىمدىكى مۇنۇ
كىشىلەرنىڭ يۈرىكى مەندە ئىدى. چۈنكى، ئۇلار ئۆزىگە
ئوخشاش بىر ئىنساننى بۇ قۇملۇققا تاشلاپ كېتىشنى خىيالى-
غا كەلتۈرمەيتتى. ئەكسىچە، ئادەم بار يۇرتقا ئاپىرىپ

قويۇشنى ئويلىشاتتى.
مەن ئاخىرى ئۇلارنىڭ مەسلىھەتىگە قوشۇلدۇم. قارا يورغىنى قۇملۇقتا تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قالدۇق. بىرەر كىلومېتىر يول يۈرگەندىن كېيىن «ئارقاڭغا قارا!» دېگەندەك تۇيغۇ مېنى ئارقامغا قاراشقا مەجبۇر قىلدى.

توۋا! ئېشىكىم بار جايدىن غايەت زور بىر قۇش قاناتلىرىنى كېرىگىنىچە كۆتۈرۈلدى. بۇرۇن دادامدىن دۇلدۇلنىڭ تۆت پۇتى بارمىش دەپ ئاڭلىغانىدىم، بۇ قۇشنىڭمۇ ئېشىكىمگە ئوخشاش تۆت پۇتى بار ئىدى، ئۇنىڭ غاقىلدىشى ئېشەكنىڭ ھاڭرىشىغا ئوخشاپمۇ قالاتتى. ئۇ قۇش بىزنىڭ بېشىمىزدىن ئەگىپ ئۇچۇپ كەتتى. بىز يولىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق. ئۇسسۇزلۇق ئازابى مېنى يەنە قىيناشقا باشلىدى. قۇملۇقتا قالغان قارا يورغا بارا - بارا ئۇنتۇلۇشقا باشلىدى. بىز يەنە بىرەر كۈن ماڭساق بۇ قۇملۇقتىن چىقىپ كېتەلەيتتۇق. تۇيۇقسىز ئايروپىلانغا چىقىپ بېقىش خىيالىغا كېلىپ قالدىم. بىراق، ساپساق تۇرۇپ ئايروپىلانغا چىقىۋالاي دېسەم، ئۇلار ئەسلا ئۇنىمايتتى. مەن ئاخىرى بىر چارە ئويلاپ تاپتىم. كېتىۋېتىپ ئارقامغا دىرىڭگىدە ئۇچۇپ كەتتىم. ئۇلار مېنى يۆلەشتۇردى، سۇ ئىچكۈزدى، ھۆل لۆڭگە بىلەن يۈز - كۆزۈمنى سۈرتتى، يۆلەپ ئورنىمدىن تۇرغۇزماقچى بولۇشتى، شۇ تاپتا سەل - پەللا قىمىرلىسام، ئورنىمدىن تۇرۇپ كېتەتتىم. بىراق، ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ بېقىش ئىستىكى مېنى قىمىرلاتمىدى. كۆزۈم ئاشۇ قۇملۇقتا قالغان ئېشىكىمدەك، ئۈستۈمدە گۈرۈلدەپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان تىك ئۇچاردا ئىدى. بىراق، بۇ ئەجنەبىيلەرنىڭ خىيالىغا مېنى ئايروپىلانغا چىقىرىۋالىدىغان ئىش كىرىپ چىقمايت-

تى. ئاخىرى كۆنۈپ كەتكەن خۇيۇم بويىچە ئۆزۈم ئېغىز ئاچتىم. ھېلىقى بىزنىڭ تىلىمىزنى بىلىدىغان بىرى مۇرد-سىنى قىسىپ قويۇپ:

— كەچۈرسىز، بۇ تۇرمۇش ئاپروپىلانىمىز، بىزنىڭ قائىدىمىز بار، يولدا قوشۇلغان ھەرقانداق كىشىنى ئايروپى-لانغان چىقىرىۋېلىشقا بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىزنىڭ ھېچقانداق ئىسپاتىڭىز يوقكەن، ئەمدى سىزگە ھەمراھ بولالمايمىز، — دەپ ماڭا بىر سۇدان سۇنى بېرىپ كېتىپ قالدى. قۇملۇقتا يەنە يالغۇز قالدىم... كۈن يەنىلا كۆك قەرىدە ۋالىلداپ تۇراتتى. بېشىم ئاغرىپ، كۆزلىرىمگە ئاچ-چىق تەر كىرەتتى. سۇداندىكى سۇنىمۇ بىر كۆتۈرۈپلا ئىچى-ۋەتتىم. ئەجنەبىيلەرنىڭ قارىسى يوقىلىۋېدى، ئورنىمدىن تۇرۇپ مېڭىشقا تەمشەلدىم... توۋا قىلدىم! «تىلىسەڭ تاپار-سەن» دېگەندەك ئەمدى پۇتلىرىم راستتىنلا ھەرىكەتكە كەل-مەيۋاتاتتى. ئەجەل يېقىنلاپ كەلگەندەك تۇيۇلۇشقا، يۈرد-كىمنىڭ سوقۇشى بارغانسېرى تېزلىشىشكە باشلىدى.

تۇيۇقسىز ئۈستۈمدە بىر نەرسىنىڭ شەپىسى ئاڭلاندى. كۆزۈمنى تەستە ئېچىپ قارىسام ھېلىقى غايەت زور قۇش ماڭا قاراپ شۇڭغۇپ چۈشۈۋېتىپتۇ. «ياپىرىم، بۇ نېمە كارا-مەت!» ھەيرانلىقتا ياقامنى تۇتۇشۇمغا ھېلىقى قۇش پەسلەپ - پەسلەپ قولتۇقۇمدىن قاماللاپ يۇقىرى كۆتۈ-رۈلدى.

راستتىنلا ئاسماندا ئۇچۇۋاتاتتىم، بۇ قاناتلىق جانىۋار-نىڭ پەيلىرى قۇشلارنىڭكىدەك يۇمشاق ئەمەس، بەلكى ئېشى-كىمنىڭكىگە ئوخشاش توكلۇك ئىدى. ئۇچۇش تەسۋىرلىگۈ-سىز راھەت ئىش ئىدى. كۆكتىكى غۇر - غۇر شامال مېنى

بىر دەمدىلا توڭدۇرۇپ جالاقلىتىۋەتتى. غەلىتە يېرى، بۇ قۇشنىڭ غاقىلدىشى يەنىلا قارا يورغىنىڭ ھاڭگىرىشىغا ئوخ- شاپ كېتەتتى. تەڭرىم بۇ جانىۋارغا مۇشۇنداق ئۇچىدىغان قانات، مەندەك چوپچوڭ ئادەمنى كۆتۈرىدىغان كۈچ ئاتا قىل- غان بولسىمۇ، ئۇ يەردىكى بىر تۈپ جىگدە دەرىخى تۈۋىدە چۆپ يەۋاتقان توشقاننى كۆرۈپ پەسكە شۇڭغۇدى. ئۇ شۇڭ- غۇغاچ مېنى قويۇۋەتتى. مەن پەسلەپ جىگدىنىڭ چاتمىقىغا ئىلىنىپ قالدىم. ھېلىقى قۇش بولسا توشقاننى قاماللاپ ئۇچۇپ كەتتى. قورقۇنچ ئىچىدە ۋارقىراپ كېتىپتىمەن...

بىر چاغدا مەن ياتقان ياتاقنىڭ چىرىغى ياندۇرۇلۇپ، مەن بىلەن بىر ئۆيدە ياتقانلارنىڭ ھەممىسى قايسىبىر ئايەتنى ئوقۇپ سۈپكۆچلەشكە باشلاپتۇ. ئۇلار كۆزۈمنى ئاچقىنىمنى كۆرۈپ سەل - پەل خۇشال بولغاندەك بولۇشتى. كۆرگەن چۈشۈمنى ئۇلارغا سۆزلەپ بەرسەم، ئۇلار مېنى «قارا بېسى- ۋاپتۇ» دېگەن گۇمان بىلەن ياتقان يېرىمنى تازىلاپ بەردى. مەن چۈش بىلەن رېئاللىق ئارىسىدا قانداق ئۇخلاشنى بىلمەي تاڭ ئاتقۇزۇۋەتتىم. ئەمدى ئاشۇ بىر چۈش بىلەن ئاق سارايغا بېرىش ئويۇمدىن يېنىۋالدىم. چۈنكى، كۆرگەن چۈشۈم ماڭا ياخشىلىقتىن بېشارەت بەرمەيۋاتاتتى.

3

مۇشۇ كۈنلەردە قەيەرگە قارىسىڭىز تىلەمچى كۆرىسىز، ئۇلارنىڭ بەزىسى ياش، بەزىسى قېرى، بەزىسى كىچىك، ئۇلار ئارىسىدا يەنى ماغدۇرىدىن كەتكەن ئاجىزلارمۇ، قامەت- لىك كۈچتۈڭگۈرلەرمۇ بار. ئىككى ئادەم بىر يەرگە كې-

لىپ، گەپ باشلىشىڭىزغىلا ئۇلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىپ، قول ئۈزىتىپ سىزنى بىزار قىلىدۇ...

بۈگۈن ئىشقا بەش - ئون مىنۇت بالدۇر كېلىپ، گىمناستىكا باشلىنىشتىن بۇرۇن خىزمەتداشلار بىلەن ئەمدى ئەھۋاللىشىپ تۇرىشىمىزغا خۇددى نەچچە ئون ساپايىنى تەڭ سوققاندەك، جالدۇر - جالدۇر ئاۋاز ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بىز ساپايى ئاۋازى كەلگەن تەرەپكە قارىدۇق. ئۈچىسىغا باج- گىر نىڭكىگىمۇ، بازار باشقۇرغۇچىنىڭكىگىمۇ ئوخشىمايدى- غان بىر خىل كىيىم كىيىۋالغان، گالستۇك چىگىۋالغان، كۆزەينەك تاقىۋالغان، بىر پۇتىغا ساپما كەش، بىر پۇتىغا رېزىنكە كالاچ كىيىۋالغان بىرى ساپايى چالغاچ بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ باشقا تىلەمچىلەرگە ئوخشاش، پۇل تىلەيدىغان ئىلتىجالىق سۆزلەرنىمۇ قىلمايتتى، بىرەر ھۆكـمەت ياكى ئايـەت دېگەلەرنـىمۇ ئوقۇمايـتتى. «ئانامدا بار دېگەننىڭ كۆتىگە ماۋۇ مۇڭگۇز! دادامدا بار دېگەننىڭ كۆتىگە ماۋۇ مۇڭگۇز! ئاكامدا بار دېگەننىڭ كۆتىگە ماۋۇ مۇڭگۇز!...» دېگەن قاپىيىلىك سۆزلەرنىلا تەكرارلايتتى. ئۇ كىشى بىزگە يېقىنلىشىشىغا ئەگىشىپ كۆزۈمگە ئىشەن- مەيلا قالدىم.

«بۇ نېمە كارامەت؟ بۇ دائىم ماڭا ھېكايە يېزىپ بېرىدى- غان قۇتلۇققۇ. بۇ مەست قەيەرلەردە يۈرۈپ بۇنداق ئۇستا ساپايىچى بولۇپ قالغاندۇ؟»

قۇتلۇق ئۇتتۇر مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ ھېلىقى سۆزلەر- نى خېلى ئۇزاققىچە تەكرارلىدى. ئاندىن تەر پۇراپ تۇرغان ئىشتىنىنىڭ يوچۇقىدىن بىر تۇتام قەغەزنى چىقىرىپ:

— بىر ھېكايە يازغانىدىم، كۆرۈپ بېقىپ پايدىلىنار-

سەن. قارىسام بەزى ژۇرناللاردا خوراز، ئىت، مۈشۈك، سەركە، يەنە تېخى داپ توغرىسىدىمۇ ھېكايىلەر چىقىۋاتىدۇ، باشقىلار داپ توغرىسىدا يازغاندىن كېيىن، سەنمۇ ساپايى توغرىسىدا ھېكايە يازساڭ نېمىشقا بولمىغۇدەك، داپ بولغاندىكىن ساپايە بولمىسا بولامدۇ؟ خەير، مەن كەتتىم... ئانامدا بار دېگەننىڭ كۆتىگە ماۋۇ مۈڭگۈزا! دادامدا بار دېگەننىڭ كۆتىگە ماۋۇ...، — ئۇ شۇنداق سۆزلەرنى تەكرارلىغاچ كېتىپ قالدى...

خىزمەتداشلىرىممۇ ھەيران بولۇشۇپ:

— مۇنداق دېگىن ۋاخاپ، ھېكايە يېزىشىپ بېرىدىغان ساپايىچى دوستۇم بار دېگىن، ھەي، ھېكايە ئېلان قىلىنغاندا بىزمۇ خەۋەر تېپىپ قالايلى جۇمۇ؟ — دېيىشىپ چاقچاق قىلىشتى. گىمناستىكا ئويناپ بولۇپ ئىشخانىغا كىرىپ، ئۇنىڭ ئۇچىنچى ھېكايىسىنى ئوقۇشقا باشلىدىم. ئۇ ھېكايىسىنى مۇنداق باشلاپتۇ:

ھۆرمەتلىك دوستۇم ۋاخاپ، يېڭى خىزمەت ئورنىغا چىققىنىڭنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىمدىن «چۇمۇلە» رېستورانىدا ئۈچ كۈن هاراق ئىچىپ ئون بەش كۈن مەست بولدۇم. ئالدىنقى قېتىم ئاق ساراي ھەققىدە يېزىلغان ھېكايىنى ساڭا بېرىۋاتقاندا دەل ئاشۇ هاراقنىڭ كەيپى كەتمىگەن چاغ ئىدى. بۇرۇنقى كىشىلەرمۇ قىرىق كۈنلەپ توي قىپتىكەنغۇ، سەن ئاشۇ نەس باسقان ئىش ئورنىڭدىن ئالماشقاندىكىن قىرىق كۈن چاي بەرمىسەڭمۇ، مەندەك بىر ئاغىنەڭنى تۆت سائەت، ھېچبولمىغاندا قىرىق مىنۇت بولسىمۇ كۈتۈپ قويمىدىڭ. بەلكى، باشقىلارنى كۈتكەندە مېنى ئۇنتۇپ قالغانسەن. ساڭا يېزىپ بەرگەن ھېكايەمنىڭ ھەققى ھۆرمىتى ئۈچۈن مېنى

ھەربىر ئۆچراتقاندا كۆرمەسكە سېلىپ كەتكۈچە، بىر ـ ئىككى كوي بېرىپ رازى قىلغان بولساڭ، مەنمۇ ساڭا ھېكايە يېزىپ بەرگىنىمگە رازى بولاتتىم. خەير، قۇرۇق گەپنى قويۇپ ھېكايەمنى باشلاي. بۇ دورەم مەن ساڭا قانداقتۇر ئىت، خوراز، مۈشۈك، چاشقان قاتارلىقلار توغرىسىدا ئەمەس، بەلكى ساپايى توغرىسىدا يازدىم. چۈنكى، بۇ ساپايى مەن ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك تەۋەررۈك. شۇڭا بۇ ھېكايەمدە مۇشۇ ساپايە ھەققىدە توختالدىم.

*　　　*　　　*

سارايدا چۈش كۆرگەندىن كېيىن ئۆزۈمنى خۇددى بۇ رېئال دۇنيادا مەۋجۇت ئەمەستەك سېزىدىغان بولۇپ قالدىم، چۈش كۆرۈۋاتىمەنمۇ ياكى رېئال دۇنيادا ياشاۋاتىمەنمۇ بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇلۇق ئىدى. بىرمۇنچە خىياللارنى سۈرەتتىمۇ، ھېچقايسىسىنى ئاخىرغا چىقىرالمايتتىم. كاللام يەنىلا ئاق ساراي ھەققىدىكى چۈشۈمدە ئىدى. ئەتىسى ئاشۇ چۈشكە مۇكەممەلرەك تەبىر ئىزدەپ شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان قەبرىستانلىققا قاراپ يول ئالدىم.

مازارلىققا كىرىدىغان كوچىغا كەلسەم، ئون نەچچە تىلەمچى قاتار بولۇپ خانىقا ئىچىدىكى شەيخنىڭ ئالدىدا تۇرۇشۇپتۇ.

— رەھمەت، غوجام بالام، رەھمەت، ياخشى ـ يامان چۈشلىرىڭنىڭ سەدىقىسى بولار.

مەن بوۋاينىڭ ئىلتىجاسىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ زوڭزايدىم. ئۇ بوۋاي ماڭا تازا تىكىلىپ قارىۋەتكەندىن

دىن كېيىن، داستىخاندىكى دۇئاغا چۈشكەن قاتتىق گىردى-
دىن بىر بۆردا ئاغزىغا سالدى ـ دە، ماڭا يەنە قاراپ:
— ھەي يىگىت، نېمە تەلىپىڭىز بار؟ دەڭ، — دەپ
سوراشقا باشلىدى.
مەن كۆرگەن چۈشلىرىمنى سۆزلەپ بەرسەم، بۇۋاي
چىرايىنى بىرقىسما قىلىپ، كەچتە «شېغىللىق» رېستورا-
نىغا بېرىشىمنى ئېيتىپ گەپنى ئۈزدى. بىز ئولتۇرۇۋاتقان
بۇ جاي شېغىل دۆۋىسىگە جايلاشقان بولۇپ، ئەتراپى ئۆتمى-
تۆشۈك بولۇپ كەتكەن چۈمۈلە ئۇۋىسى بىلەن قاپلانغان بۇ
يەرنى بەزىلەر «شېغىللىق» رېستوران دەپ ئاتىسا، يەنە
بەزىلەر «چۈمۈلە» رېستورانى دەپمۇ ئاتىشاتتى. بۇ يەردە
ھەشەمەتلىك رېستورانلاردىكىدەك ناخشا ـ مۇزىكا، ئالىي
دەرىجىلىك قورۇملار، گۈزەل نازىنىنلار بولمىغىنى بىلەن
بۇ يەرگە ئەكىرىلگەن هاراقلار بوتۇلكىسى چېقىلغۇچە ئىچى-
لىدۇ. قورۇما، زاكۇسكىلار پەقەت ئېشىپ قالمايدۇ. ئىس-
راپچىلىق يوق بەرمەيدۇ. شۇڭا بۇ رېستوران بىز ئۈچۈن
شۇنچە كۆڭۈللۈك... مۇشۇ رېستوراننىڭ رەسمىي ئەزاسى
بولۇپ قالغىنىمغا بىر ئايچە بولۇپ قالدى. ھېلىقى قەبرىس-
تانلىقتا ئۇچراتقان بوۋاي مۇشۇ رېستوراننىڭ ئاقساقىلى ئى-
كەن، قىشمۇ ياز يالاڭ ئاياغ يۈرگەچكە كىشىلەر ئۇنى ئىسمى
بىلەن قوشۇپ قاسىم «يالاڭ ئاياغ» دەپ ئاتايدىكەن. قاسىم
«يالاڭ ئاياغ» بۇ يەرگە دائىم دېگۈدەك كەلمەيتتى. پەقەت
بىز ئىچكىلى هاراق تاپالماي قىيىن ئەھۋالدا قالغاندا ئاندىن
بىر بوتۇلكا گۈچۈك هارىقىنى كۆتۈرۈپ كېلەتتى ـ دە،
ھەممىمىزنى خۇش قىلىۋېتەتتى.
مەن مۇشۇ «شېغىللىق» رېستوراننىڭ هارىقىنى ئى-

چىپ، زاكوسكىسىنى يەپ، غەم ـ ئەندىشىدىن خېلى خالاس بولۇپ قالدىم. بىز سەككىز ئادەمگە ھەر ئىككى سائەتتە بىر بوتۇلكا گۆچۈك ھارىقى كېتەتتى. بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممە-سى دېگۈدەك ئىشنىڭ ئېغىرىنى ياراتماي، ئاسان ئىشنى تاپالماي، ھاراقنى تولا ئىچىپ ئىشقا يارىماس بولۇپ كەتكەن زابويلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىدا پۇل يوق ئىدى. ھا-راق ئەكېلىش نۆۋىتى كەلگەن ھامان، بىرەرىمىز سىرتقا چىقىپ تونۇش ـ بىلىشنىڭ ئالدىنى توسۇپ، يېلىنىپ يۇ-رۇپ بىرەر ـ ئىككى يەن تاپاتتۇق ـ دە، بىرەر بوتۇلكا ئاق ئاشلىق ھارىقى ئەكىرەتتۇق. ھاراقنىمۇ نۆۋەت بىلەن ئايلاندۇرۇپ شۇمۇرۇپ ئىچەتتۇق.

بۈگۈن كۈن چۈشتىن قايرىلاي دېگەندە ھەقەمسايىلىرىم ھاراق ئەكېلىش نۆۋىتىنى يەنە ماڭا كەلتۈرۈپ قويۇشتى. «سىرتقا چىقايمۇ، چىقمايمۇ؟» دەپ باش قاتۇرۇپ تۇرسام ئۈلپەتلىرىم زەھەردىن ئاچچىق گەپلەر بىلەن مېنى قىستاشقا باشلىدى. مەن سىرتقا چىقىشقا مەجبۇر بولدۇم. كوچىغا چىقىپ چاسىنىڭ دوقمۇشىدىكى كىنوخانا ئالدىدا قاراپ تۇر-دۇم. بۇ يەردە قارتا ئويناپ كۈن ئۆتكۈزىدىغانلارمۇ، بىليارت ئويناپ كۈن ئۆتكۈزىدىغانلارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىسىگە خوتۇنى، بالىۋاقىسى، ئاتا ـ ئانىسى ئۈچ ۋاخلىق تا-ماقنى ۋاقتى ـ قەرەلىدە يەتكۈزۈپ بېرىدىكەن. «ئىسىت، ئويناپ بەرگىنىمگە تاماق توشۇپ بېرىدىغان ئانام، دادام ياكى ئايالىم بولغان بولسا... توۋا! مەن مۇشۇ ياشقا كىرگۈچە خوتۇن ئېلىشنى ئەجەب خىيال قىلماپتىمەنىيا»

دورۇس، يېشىم قىرىقتىن ئاشتى، دادام ئادا قىلىپ قويمىغان پەرزنى ئۆزۈم ئادا قىلىشىم كېرەك. خوتۇن خەق

دېگەن پۇلغا كېلىدۇ. شۇڭا، مەندە پۇل ۋەسۋەسىسى يەنە كۈچىيىشكە باشلىدى. توغرا، باشقىلار پۇلنى قانداق تېپىۋاتقاندۇ؟

قايتاي دەپ تۇرسام، شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان چوڭ يولدىن كۈمۈش رەڭلىك بىر ماشىنا ئۇچقاندەك كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم. مەن بۇرۇن بۇ ماشىنىنى بۇ شەھەردە پات - پات كۆرۈپ قالاتتىم، چۈنكى بۇنداق ماشىنىدىن بۇ ناھىيىدە پەقەت بىرسىلا بار ئىدى. تونۇش - بىلىشلەر ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ھەممىسىدىن دېگۈدەك پۇل سوراپ بولغانىدىم، ئاخىرى كۈمۈش رەڭلىك ماشىنىنىڭ ئالدىغا ئۆزۈمنى ئاتتىم. ماشىنىنى تورمۇزلىغاندىكى دەھشەت چىرقىراش قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. كۆزۈمنى يۇمۇۋالدىم، بىر چاغلاردا كۆزۈمنى ئاچسام «شېغىللىق» رېستورانىدا يېتىپتىمەن. پاچىقىم ۋە مەڭزىمنىڭ ئازراق تېرىسى سۈرۈلۈپ كەتكەندىن باشقا، خۇدايىم مېنى چوڭ بالا - قازادىن ساقلاپتۇ. ئۇلپەتلىرىم بولسا ھەشەمەتلىك بىر سورۇندا ئولتۇرۇپتۇ. يۇمىلاق شىرەگە بېلىق، تونۇر كاۋىپى، توخۇ گۆشى قورۇمىسى، ئىلى ئالاھىدە ھاراقلىرى تىزىلىپ كەتكەنىدى. كېيىن ئۇقسام، مەن ماشىنا ئالدىغا پەيدا بولۇشۇمغا شوپۇر ئۇستىلىق بىلەن ماشىنىنى تورمۇزلاپتۇ. ماشىنىنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان سالاپەتلىك كىشى ماشىنىدىن چۈشۈپ مېنى دوختۇرغا ئاپارماقچى بولغاندا، مۇنۇ ئۇلپەتلىرىم يۈگۈرگەن پېتى يېتىپ كېلىپ: «سىلىنىڭ ئىشلىرى بەك ئالدىراش، بۇ ساراڭنى بىز داۋالىتايلى!» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن سالاپەتلىك كىشى بەرگەن بىرمۇنچە پۇل بىلەن مۇشۇ ئۇستەلنى چۆرد-

دەپ ئولتۇرۇشقانىكەن. «يېتىپ يېسە تاغمۇ توشۇمايدۇ» دېگەن سۆز بىكار ئېيتىلمىغان چېغى، «چۇمۇلە» رېستورانى قانچە تېز پەيدا بولغان بولسا شۇنچە تېز يوقالدى. يەنە شېغىللىقتا كۆچۈپ باردۇق… «شېغىللىق» رېستورانىدا ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغىنىمغا توپتوغرا ئۈچ كۈن بولدى، ھاراقتىن زەھەرلەنگەن، يۇقۇملۇق جىگەر كېسىلىگە مۇپتىلا بولغان دەپ دىئاگنوز قويۇلۇشى بىلەن تەڭ ئۇلپەتلىرىم مېنى تاشلاپ كېتىشتى، كەتكەندىن كېيىن يوقلاپمۇ كېلىشمىدى. پەقەت قاسىم «يالاڭ ئاياغ»لا مېنى پات - پات يوقلاپ تۇردى. ئۇ بۈگۈن كۈن قايرىلغاندا مېنى يوقلاپ بىر كومزەك ھاراق بىلەن ئىككى گىردە ئەكەپتۇ. چايدانىنىڭ ئېغىزىغا كومزەكتىكى ھاراقتىن يېرىم قىلىپ قويۇپ تەڭلىدى.

— بۇ ھاراقنى ئىچىۋەتسەڭ كېسەل ئازابىنى ئازراق تارتىسەن. دوختۇرنىڭ دېگىنىگە ئىشىنىپمۇ كەتمە، شەھەردە دوختۇر دېگەن تولا، يېقىندا دورا شىركەت ئالدىغا بىر دوختۇر پەيدا بولۇپتۇ. شۇ يەرگە كۆرۈنۈپ باق، مەن سېنى باشلاپ باراي…

ئەتىسى سەھەردە بىز ئېشەك ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ ھېلىقى دوختۇرنىڭ قېشىغا كەلدۇق. ئۇ دوختۇر تاشكەنت دوپپا كىيىۋالغان، ئۆچكىنىڭكىدەك ساقال قويۇۋالغان، ئاتمىش ياشلاردىكى كىشى ئىكەن، نۇرغۇن بىمارلار ئۇنىڭ پەگاھىدا ئۆچىرەت ساقلاپ تۇرۇشۇپتۇ. بىزمۇ پەگاھدىن پۇت قويغۇدەك بىر جاينى تېپىپ ساقلاپ تۇردۇق. بىزگە نۆۋەت كەلگەندىن كېيىن دوختۇر كۆزەينىكىنى ئېلىۋېتىپ ئۇزاق تىكىلىپ قارىغاندىن كېيىن، يەر يۈزىدىن ئۇنۇپ

چىققانكى ئوت ـ چۆپلەر ۋە سۇ، قۇرۇقلۇقتا ياشايدىغان بارلىق جانىۋارلارغا قەدەر چىلانغان هاراقتىن بىر ئىستاكان قويۇپ ماڭا تەڭلىدى. ئىستاكاننى تىترەپ تۇرغان قولۇم بىلەن ئېغىزىمغا ئاپاردىم ـ دە، «غۇرت ـ غۇرت» قىلىپ ئىچىۋەتتىم. هېلىقى دوختۇر ئىستاكاننى ئېلىۋېتىپ ماڭا قاراپ:

— هاراق ئىچىپ بېرىڭ، ئۇقتىڭىزمۇ، داۋاملىق هاراق ئىچىپ بېرىڭ...، — دەپ مېنى ئۆيدىن چىقىرىۋەتتى. مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى چۈشىنەلمەي قاسىم بوۋايدىن سورىسام، ئۇ مېنىڭ مۈرەمنى تۇتۇپ:

— سېنى هاراقتىن زەهەرلىنىپتۇ، كۈندە هاراق ئىچمىسە ئۆلىدۇ. شۇڭا، ئاز ـ ئازدىن هاراق ئىچسۇن، كېيىن تاشلىسۇن دەيدۇ.

— توۋا، هاراقنىڭ كاساپىتى بىلەن بۈگۈنكى هالغا كېلىپ قالغان تۇرسام، يەنە هاراق ئىچسەم... دوختۇر مېنى ئۆلسۇن دەپتۇ ـ دە!

— ياق، ئۇكا، ئۇ توغرا ئېيتىدۇ. بىزدە «هاراق چىشلىۋاپتۇ، هاراق بىلەن هاراقنىڭ چىشىنى چاقمىز» دەيدىغان گەپمۇ بار ئەمەسمۇ؟ سېنى چىشلىۋالغىنى ئۇنداق ـ مۇنداق چىشلاردىن ئەمەس، ئۇنى چېقىش ئۇنچىۋالا ئاسانمۇ ئەمەس، ئاز ـ ئازدىن، بىر ـ بىرلەپ چېقىش كېرەك. نېمىگە ئەنسىرەيسەن، چېقىشىپ بېرىدىغان مەن بار ئەمەسمۇ!

مەن قاسىم «يالاڭ ئاياغ»قا ئەگىشىپ مازارنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى گۈمبەزگە كەلدىم. قاسىم «يالاڭ ئاياغ» ئەكىرىپ بەرگەن بىر شىشە هاراقتىنمۇ بىر ـ ئىككى يۇتۇم

قالدى. مەن ئەمدى هاراقنى بۇرۇنقىدەك مەست بولۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كېسىلىمنى ساقايتىش ئۈچۈن ئىچەتتىم.

كۆنلەرنىڭ، ئايلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كېسىلىم ساقىيىشقا باشلىدى. هاراقنىمۇ تاشلىدىم. بىراق، قاسىم «يالاڭ ئاياغ» ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. ئەمدى ئۇنىڭ هالىدىن خەۋەر ئېلىش نۆۋىتى ماڭا كەلگەنىدى. ئۇنى بېقىش ئۈچۈن ئۇنىڭ كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنىڭ كىر داستىخىنىنى گۈمبەزدىن قىرىق ـ ئەللىك مېتىر يىراقلىقتىكى چىغىر يولنىڭ ئېغىزىغا سالدىم. چۈنكى، ماڭا شۇ يەردىن ئورۇن تەگكەنىدى. بۇ يەردە ئەتىگەندىن چۈشكىچە ئولتۇرغان بولساممۇ، بىرەر نان ياكى بىرەر كوي تاپالمىدىم، ماڭا سەدىقە بېرىدىغانلار ئازلاپ كەتكەنىدەك تۇيۇلۇپ قالدى. ئاستا بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ چوڭ يولغا چىقتىم. يولغا چىقىپ ئىككى ـ ئۈچ سائەت يۈرۈپمۇ بىر كىمگە قول تەڭلىيەلمىدىم. تىياتىرخانىنىڭ ئالدىغىمۇ كېلىپ باقتىم. كەچ كىرگىچە ئايلانغان بولساممۇ قاسىم «يالاڭ ئاياغ»قا بىر ۋاخلىق بولغۇدەك بىرەر نانغا ئېرىشەلمەي قايتىپ كەلدىم. ئەتراپ ئايدىڭ، گۈمبەز ئىچىنى بولسا باشمالتاق قولدەك قالدۇق شام غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. گۈمبەزنىڭ بىر بۇلۇڭىدا قاسىم «يالاڭ ئاياغ» خۇددى جان تالىشىۋاتقاندەك ئېڭراپ ياتاتتى. يېقىن بېرىپ سىنچىلاپ قارىسام، ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەن، ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ كەتكەنىدى، ئۇ قولۇمنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ:

— بالام، مەن ساقىيالمايدىغان ئوخشايمەن، داداڭدىن بىر ئېشەك مىراس قاپتىكەن، مەندىنمۇ بىر خۇرجۇن، بىر

ساپايى قالىدىغان بولدى...

ئۇ شۇنداق دەپ قاتتىق يۆتىلىپ كەتتى، گۇمبەزنىڭ بىر چېتىدىكى ئالىيۇمىن چۆگۈنگە قارىسام بىر تېمىممۇ سۇ قالماپتۇ. بوۋاينى يەنە يۆتەل تۇتتى، ئۇ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ يۆتىلىپ جىمىپ قالدى. مەن دەرھال ئۇنىڭ كۆكرىكىپ كەتكەن لېۋىگە قولۇمنى تەگكۈزدۈم. ئۇنىڭ تىنىقى توختاپ قاپتۇ.

قاسىم «يالاڭ ئاياغ»نىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ زاراتـ. گاھلىقتىكى مۇساپىر - تىلەمچىلەرنىڭ ھەممىسى گۇمبەزگە يىغىلىشتى. ئايال مۇساپىر - تىلەمچىلەر مەرھۇمنىڭ روـ. ھىغا ئاتاپ دۇئا قىلىشقا باشلىدى. مەرھۇمغا خالىس يەرلىك ئېلىشقا كەتكەن گۆركارلار ھايال بولماي سالپىيىپ قايتىپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، مازار شەيخى:

— قاسىم «يالاڭ ئاياغ» شەھەردىن ئەمەس، بەلگىلىمە بويىچە بۇ يەردە يەرلىككە قويۇشقا بولمايدۇ، ئەڭ ياخشىسى ئۆز يۇرتىغا ئاچىقىپ يەرلىكىدە قويۇڭلار...، — دەپتۇدەك.

مۇساپىرلار بىر - ئىككىدىن كېتىپ قېلىشتى، گۇمـ. بەز ئىچىدە پەقەت مەنلا مەرھۇمنىڭ جەسىتى بىلەن قالدىم. توۋا، ئۆلۈك ئادەم تىرىك ئادەمگە قارىغاندا سۇرلۇك ۋە قورقۇنچلۇق بولىدىكەن. ئەتراپتا بوران كۈچىيىشكە باشلىدـ. دى، مەن قورقۇشقا باشلىدىم. كىچىكىمدە ئۇخلىيالمىسام دادام بىردىن يۇزگىچە ساناق سانىغىلى سالاتتى. ساناپ - ساناپ يېتىپ ئۇخلاپ قالاتتىم. بۈگۈن يەنە شۇ ئۇسۇلنى قوللىناي دېسەم، ساناق ساناشنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتىـمەن. ئاـ. ران ئەللىككىچە سانىيالىدىم، تەكرار - تەكرار ساناۋېرىپ كۆزۈم ئۇيقۇغا ئېلىنىۋىدى، يەنە چۈش كۆرۈشكە باشلىدىم...

بىر چاغدا چۈشۈمدىن ئويغانسام بوران چىقىۋېتىپتۇ، قەبرىستانلىقتىكى دەرەخلەر قاراسلاپ سۇنۇۋېتىپتۇ، ئۇس-تۈمگە بىر دەرەخ شېخىنىڭ ئۇچى تېگىپ ئويغىنىۋەتكەندە-كەن، مەن قاسىم «يالاڭ ئاياغ» نىڭ جەسىتىگە قاراپ باقاي دەپ گۈمبەز ئىچىگە كىرسەم، ئۇنىڭ جەسىتى يوق، قور-قۇپ كەتتىم. كېيىن «رەھمەتلىكنى پەرىشتىلەر يەرلىكىدە قويغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ سەل - پەل خاتىرجەم بولدۇم - دە، ئۇنىڭدىن ماڭا تەۋەررۇك قالغان ساپايىنى ئېلىپ گۈمبەز ئىچىدىن قايتىپ چىقتىم.

دادامنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە شەھەرگە كىرىپ كىرا-كەشلىك قىلىدىغان ئىشىمۇ ئاقمىدى. ئاق سارايغا بېرىش ئويۇممۇ ئاشۇ بىر چۈش بىلەن كۆپۈككە ئايلاندى. بىز سەھرا باللىرى «هارام» دەپ ئىچمەيدىغان هاراقنىمۇ توپتوغرا ئۈچ يىل ئىچىپ كۆردۈم. ئۇمۇ پۇل خەجلەپ دورا سېتىۋېلىپ ساراڭ بولۇۋالغانغا ئوخشاش بىر ئىش ئىكەن. كېيىن تىلەم-چىلىك قىلىش ئويىدا كوچىلارنى خېلى ئايلانغان بولسامۇ، كىشىلەر مېنىڭ بېجىرىم ئەركەك ئىكەنلىكىمنى كۆرۈپ سەدىقە بەرمىدى، راستىنى ئېيتسام، مەن ئاشۇ قول سو-زۇپ تىلەمچىلىك قىلىدىغان ئىشنىمۇ قاملاشتۇرالمى-غانىدىم... گۈمبەزدىن چىقىپ، بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇ-تاي دەپ خېلى ئۇزاق باش قاتۇردۇم. كوچىدا يۈرگەن ساپا-يىسىز، خورجۇنسىز تىلەمچىلەر كۆز ئالدىمغا كەلدى...

«توغرا، ساپايى ياساپ ساتمايمۇ؟ بۇ كەسىپنىڭ بازى-رى چىقىدۇ، دەسمايىمۇ ئاز كېتىدۇ...»

مەن ساپايىنىڭ ياسىلىشىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن قا-سىم «يالاڭ ئاياغ» دىن مىراس قالغان ساپايىنى بىرقۇر كۆ-

رۇپ چىقتىم. بىر ساپايى ئۈچۈن بىر مۈڭگۈز، بىر نەچچە تال سىم هالقا يەنە ئون نەچچە تال سىم چەمبەر لازىم بولاتتى. بىراق، مۈڭگۈز، سىم، ئامبۇر، بولقا دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن پۇل كېرەك ئىدى... مەن ساپايى چېلىشقا باشلىدىم، بىر چاغدا ئالدىمدا بىرمۇنچە پۇل پەيدا بولۇپ قالدى. پۇللار ساپايىنىڭ دەستىسىدىن چۈشۈۋاتاتتى. قاسىم «يالاڭ ئاياغ» ماڭا پۇل پەيدا قىلىدىغان خاسىيەتلىك ساپايە قالدۇرۇپ كەتكەن چېغى دەپ، ساپايىنى كۆزىتىشكە باشلىدىم. ساپايىنىڭ ئۇپراپ تۆشۈك بولۇپ كەتكەن يېرىدىن بىرمۇنچە نەق پۇل ۋە پۇل چېكى چۇۋۇلۇپ چىقتى. «كىشىلەر كۆرۈپ قالمىسۇن» دېگەن ئەندىشىدە ئەتراپىمغا بىر قاراۋەتكەندىن كېيىن ساپايىنىڭ تۆشۈكىدىكى قالغان پۇل ۋە پۇل چېكىنى كولاپ ئالدىم. ئۇ بوۋايىمۇ تاپقان - تەرگىنىنى مۇشۇ ساپايىغا تىقىپتىكەن ئەمەسمۇ، پۇل ۋە پۇل چېكى توپتوغرا ئون مىڭ توققۇز يۈز يۈەن بولۇپ چىقتى. چەكلەرنى بانكىغا ئاپارسام بانكا خادىملىرى چەك كۆتىكىنى كومپيۇتېردىن تاپالماي بىر قاراڭغۇ ئۆيدىن تېپىپ چىقتى، پۇللار ئۆسۈمى بىلەن قوشۇلۇپ توپتوغرا ئون ئالتە مىڭ يۈەن بوپتۇ. ئۇ پۇلنىڭ مىڭ يۈەنىگە سىم، مۈڭگۈز ۋە كېرەكلىك سايمانلارنى سېتىۋېلىپ ساپايى ياساشقا كىرىشتىم. ئىلگىرى بارلىق ئاماللارنى قىلىپمۇ تاپالمىغان پۇل مانا ئەمدى ئۆز ئايىغى بىلەن يانچۇقۇمغا كىرىدىغان بولۇپ قالدى. هەربىر ساپايىنى ئەللىك يۈەندىن ساتاتتىم. ياسىغان ساپايىلىرىم بازاردا ئۈلگۈرمەي قالاتتى. تېخى بەزى دىۋانىلەر ئالدىن پۇل تاپشۇرۇپ ساپايى زاكاز قىلاتتى. تارتقان جاپايىمغا يارىشا ياخشى ياشاش مۇھىتىغىمۇ ئېرىشتىم. هازىر

شەھەرنىڭ مەركىزىدە ئانچە ھەشەمەتلىك بولمىسىمۇ ھەر ھالدا يېتىپ ـ قوپقۇدەك ئۆيۈم بار. ناھىيە بازار مەركىزىگە جايلاشقان مەسچىت ئالدىدا بىر بوتكا قويۇپ، مەخسۇس ساپايى ساتىدىغان دۇكان قىلىۋالدىم. دۇكىنىمدا مۇڭگۈز دەستىلىك، ياغاچ دەستىلىك، ھەتتا كۈمۈش، ئالتۇن دەستىلىك ساپايىلارمۇ بار. بەزىدە چەت ئەلدىن ساياھەت قىلىشقا كەلگەنلەر دۇكىنىمدىن ساپايە سېتىۋالىدۇ. مۇشۇ ئوقەت ئارقىلىق خېلى جانلىنىپ قالدىم، ئۆيۈمنىمۇ ھەشەمەتلىك قىلىپ ياسىۋالدىم، بانكىغا قىرىق ـ ئەللىك مىڭ يۈەن ئامانەتمۇ قويۇۋالدىم. سارايدا ئۇنتۇلۇپ قالغان ئېشىكىمنىمۇ ئەكېلىۋالدىم. دادامدىن قالغان ئېشەك ئوت ـ بوغۇزنى تويغۇچە يەپ خېلى ئەتلىنىپ قالدى، بىراق ئۇ، يىرىك بوغۇزلارنى يەنىلا يېيەلمەيتتى، چۈنكى قېرىپ ئاغزىدا چىشى قالمىغانىدى، نېمە ئامال؟ تۆت پۇتى يەرگە دەسسەپ تۇرغان ئېشەكنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە دادامدىن قالغان تەۋەررۈك مىراسنى تاشلاپ قويغۇم كەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن «دادامنىڭ روھى خۇش بولۇپ قالسۇن» دەپ بۇ قېرى ئېشەككە بىرمۇنچە پۇل خەجلەپ ئالتۇندىن چىش سالدۇردۇم. ھازىر ھەرقانداق يىرىك بوغۇز بولسىمۇ يەۋېرىدىغان بولدى. بىراق، ئېشەك ئويلىمىغاندا ھاكاۋۇرلىشىپ، ئېغىزىدىكى چىشنى باشقىلار كۆرسۇن دېگەندەك كېتىۋاتقان يېرىدە تۇيۇقسىز توختاپ سۈيدۈك پۇرىغان بولۇپ، چىشلىرىنى چىقىرىپ خېلى ئۇزاققىچە ئاسمانغا قاراپ تۇرۇۋالىدىغان بولۇپ قالدى. ئاۋات كوچىلاردا تۇرۇۋېلىپ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا ھاڭرايدىغان بولۇۋالدى.

4

مۇشۇ كۈنلەردە ئەقىلنى لال قىلغۇدەك غەلىتە ئىشلار يۈز بەرگىلى تۇردى. ئاڭلىسام، يېقىندا شەھەر مەركىزىگە پولۇ دۇكىنى ئاچقان ئىبراھىم ئۇستامنىڭ بىر قازان پولۇسى گۇرۇچنى سىلىپ دەملەپ ئاچسا قۇرتلاپ كەتكەنمىش، بۇ گەپكە ئىشەنمەي تۇرسام، ناھىيىلىك دورا زاۋۇتىنىڭ ئېنژېنېرىنىڭ مەيدىسىگە توپقا ئوخشاش بىر يۇملاق نەرسە پەيدا بولۇپ قاپتۇمىش. بۇنداق دېسەم، سىز مېنىڭ كاللامدىن گۇمانلىنىپ قالماڭ، ئاڭلىدىڭىزمۇ، يېقىندا يۈز بەرگەن چاشقان ئاپىتىدىن كېيىن شەھىرىمىزدە زىيىنى تېخىمۇ زور بولغان قۇرت ئاپىتى يۈز بەردى. ئىشەنمەمسىز؟ شۇ سەۋەبتىن شەھەر بويىچە توپتوغرا ئون كۈن ئىش توختاپ قالدى. ئېنىقلاشقا قارىغاندا، بۇ قۇرتلار شەھەرلىك يېمەك - ئىچمەك شىركىتىنىڭ مۇزخانىسىدىن تارقالغانمىش. ھازىر بۇ قۇرتلار شەھەر ئىچىنى قاپلاپ كوچىلاردا مىغىلداپ كەتتى. ئادەملەرنىڭ يانچۇقىدىمۇ، سومكىسىدىمۇ، ئايىغىنىڭ ئىچىدىمۇ، ماشىنا ئىچىدىمۇ، ھەتتا كىتابخانىلاردىكى كىتابلارنىڭ ئارىسىدىمۇ مىغىلدايدۇ… شۇڭا ھازىر ھەممىمىز ئىشتاننىڭ پۇچقىقىنى چىگىپ ماڭىدىغان بولدۇق… ئارقىمۇ - ئارقا يۈز بەرگەن بۇ غەلىتىلىكتىن خاراموش بىر ھالەتكە كېلىپ قالدۇق.

مۇشۇ كۈنلەردە، ھېلىقى قۇتلۇق دېگەن ساراڭدىن يەنە بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدىم. ئۇ خەتنى مۇنداق باشلىغانىدى:

ھەرقانداق ئوقەتنىڭ پەسىل، كۈنى بولىدىكەن، مېنىڭ

ساپايىچىلىق كەسپىم بارا ـ بارا ئاقمىغىلى تۇردى. كوچىدا تىلەمچىلىك قىلىدىغانلار ئاز بولمىغىنى بىلەن ساپايى ئالىدىغانلار ئازلاپ كەتتى. چۈنكى ساپايى دېگەن ئاسان سۇنىدىغان، بۇزۇلىدىغان نەرسە ئەمەس ـ دە! يەنە كېلىپ مېنىڭ ساپايىلىرىم ئۆكۈز، سەركىلەرنىڭ مۈڭگۈزىدىن، ئاكاتسىيە، چىلان ياغاچلىرىدىن ياسالغان تۇرسا، گەپ يوق ئون ـ يىگىرمە يىل چىدايدۇ ـ دە! پۇل دېگەن نەرسىنىمۇ يوق چاغدا تاپقىلى كەلمەيدىكەن. يانچۇقۇڭغا ئازراق پۇل كىرسە ئاشۇ پۇلغا يېپىشقۇڭ، كانىدەك چاپلاشقۇڭ كېلىدىكەن. مەن پۇلۇمنى كۆپەيتىش ئۈچۈن يەنە يېڭى كەسىپ تېپىشۇالدىم. ئۇ قانداق كەسىپ دەمسەن؟ دوللار سودىسىغىمۇ، قوي، كالا، ئىت، مۈشۈك سودىسىغىمۇ، ساپايى، داپ، ناغرا سودىسىغىمۇ ئوخشىمايدىغان، ھەرقانداق باج ـ سېلىق ئېلىنمايدىغان مۇتلەق بىخەتەر، ئۇلۇغ كەسىپ، بىلەمسەن، جەمئىيەتتە ھەرقانداق كەسىپ ـ ھۈنەرنىڭ ئۇستىسى، مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، مەخسۇسلاشقان مەكتىپى بولىدۇ. بىراق، ھازىر تىلەمچىلەرنىڭ ئاقساقلى بولسىمۇ، ئۇلارنى تەربىيىلەيدىغان مەكتەپ يوق. توغرا، تىلەمچىلەر تىلەمچىلىك قىلىش ئۈچۈن تىلەمچىلىكنىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشىنى، ئۆز يۇرتىنىڭ تىلەمچىلىك ساھەسىدىكى مەشھۇر كىشىلەرنى بىلىشى، ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا، نەچچە ئېغىز سۆزنى قاملاشتۇرۇپ قىلالىشى، يالغان ئاغرىق، يالغان سەرگەردان، يالغان يېتىم بولالىشى، ساپايى چېلىپ كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئېزىدىغان بىرنەچچە كۇپلېت بېيىت، قوشاق ئېيتالىشى كېرەك. مەن تىلەمچىلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، مەخسۇس تىلەمچى تەربىيىلەش مەركىزى قۇ-

رۈش ئۈچـۈن شەھەر ـ شەھەرلەردىن داڭلىق تىلەمچى، ئۇستا ساپايىچىلارنى تېپىپ كېلىپ بۇ يۇرتتا مەخسۇس مەكتەپ ئاچتىم. نېمە؟ ئوقۇتقۇچىنىغۇ تېپىپسەن، دەرسلىك بولمىسا دەرسخانىدا نېمە سۆزلىدىڭ دەۋاتامسەن؟ سەن بىلمەيسەن، پۇل خەجلەپ بىرنەچچە نەپەر تەتقىقاتچىنى تەكلىپ قىلىۋېدىم، ئۇلار بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا شامەشرەپ، قەلەندەر قاتارلىقلارنىڭ تارىخى ئەكسى ئەتتۈرۈلگەن قېلىن ـ قېلىن كىتابلارنى يېزىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، بۇرۇن بۇ يۇرتتا قەلەندەرچىلىكتە داڭقى چىققان بىرى ئۆتۈپتىكەندۇق، بولمىسا ئۆزىگە بىكاردىن ـ بىكار قەلەندەر دېگەن ئىسىمنى قويۇۋالامدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە تۈمەن پۇل خەجلەپ، بۇ كىتابلارنى بىرنەچچە مىڭ نۇسخا باستۇردۇم. دەسلىپىدە ئوقۇشقا تىزىملىتىدىغانلار ئانچە كۆپ بولمىدى، كېيىن مەكتىپىمدە تەربىيىلەنگەن تىلەمچىلەرنىڭ تاپاۋىتى ياخشى بولغاندىن كېيىن باشقا تىلەمچىلەرمۇ ئىزدەپ كېلىپ ئوقۇيـدىغان بولۇشـتى. مەن رادىـئو ـ تېلېۋىزوردىمۇ، گېزىت ـ ژۇرناللاردىمۇ ئېلان بەرمىدىم. بىر ۋاراق ئاق قەغەزگە ئېلان يېزىپ ئىستولبىلارغا، يەر ئاستى ئۆتۈشمە يوللىرىغا چاپلاپ قويغاندىن كېيىن ئوقۇيدىغانلار كۈنسېرى كۆپىيىشكە باشلىدى.

ئىمتىھان دېسە ناپالىيونمۇ قورقۇپ كەتكەن يەردە، بۇ شەھەرنىڭ تىلەمچىلىرى قورقماي قالامتى، بىر ئايدا ساپايە چىلىشتىن، بىر ئايدا ھۆكمەت ئوقۇشتىن، يەنە بىر ئايدا قەلەندەرچىلىكنىڭ تارىخى ۋە قەلەندەرچىلىك ھەققىدە ئومۇمىي ساۋاتتىن ئىمتىھان ئېلىپ تۇراتتىم. ئاخىرى، ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەرنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى ۋەدەم-

دىن يېنىۋالالماي تەڭقىسلىقتا قالدىم. بۇ كۈنلەردە تىلەمچىدىلەرنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرىدىغان ئىدارە نەدە تۇرۇپتۇ، ئاخىرى يۇقىرى - تۆۋەن چېپىپ يۈرۈپ «كەمبەغەل يېتىم - يېسىرلار پاراۋانلىق شىركىتى» قۇرۇشقا تەستىق ئالدىم، شىركەت ئاساسلىقى يېتىم - يېسىر، مېيىپ - مەجرۇھ، قارىغۇچىسى يوق قېرى - چۆرىلەرنى پۇل تېپىشقا تەشكىللەپ، ھەر تەرەپنى تەڭ نەپكە ئىگە قىلىش ئىدى. مەن مۇشۇ كىچىك شەھەردە قۇرغان باش شىركىتىمنى ئاساس قىلىپ، تىجارەت دائىرەمنى ناھىيىدىن ۋىلايەتكە، ۋىلايەتتىن ئۆرۈمچىگە كېڭەيتتىم. ھازىر يەنە يېزىلاردا تىلەمچىلىك قىلىدىغان مەخسۇس موتسىكلىتلىقلار گۇرۇپپىسى بار. ئەلۋەتتە، ئۇلار خەقلەرنىڭ ئىشىكى ئالدىغا موتسىكلىت مىنىپ بارمايدۇ، ناھىيە مەركىزىدىن يېزا مەركىزىگىچە موتسىكلىتقا مىنىپ بارىدۇ، ئاندىن ئۇستۈشىنى ئالماشتۇرۇپ كەنت مەھەللىلەرگە بېرىپ تىلەپ - تاپقىنىنى ئېلىپ يەنە كەچتە يىغىلىدۇ، نان - پان، ئاش دېگەنلەرنى قورسىقى تويغۇچە يەيدۇ، ئاشقىنى بىلەن چارۋا باقىدۇ، نەق پۇلنى بولسا بىر پۈتۈن قالدۇرماي بانكىدىكى ھېسابات نومۇرىمىغا ئامانەت قويىشىدۇ...

خۇشاللىق بىلەن قايغۇ قوشكېزەك بولغىنىدەك، مۇشۇ كۈنلەردە مەن ئۈچۈن تولىمۇ قايغۇلۇق، ئەلەملىك ئىش بولدى. چۈنكى، دادامدىن ماڭا قالغان قارا يورغىدىن ئايرىلدىم. بىر كۈنى جۈمە نامىزىدىن قايتىپ كەلسەم ئېشىكىم پۈتلىرىنى ئۆزۈن سوزۇپ، خۇددى بەخىراماننى ئۇخلاۋاتقاندەك يېتىپتۇ. ئادەم ئۆلسە ئۇنى يۇيۇپ كېپەنلەيدىغانغا، تاۋۇتنى كۆتۈرۈپ نامىزىنى ئوقۇپ يەرلىكىدە قويۇشقا ئادەم،

كۆڭلى زاراتگاھلىق چىقىدۇ. بىراق ئېشەككىچۇ، ھېلىغۇ بىزنىڭ قارا يورغىدەك قېرىپ ھالى قالمىغان، ھېچكىمگە پايدىسى تەگمەيدىغان ئېشەككەن، ئۆزى ياش، ھارۋىغا قاتسا نەچچە ئون ئادەمنى سۆرەپ ماڭالايدىغان ئېشەك ئۆلۈپ قال- سىمۇ تەقدىرى ئوخشاش بولىدىكەن. ئىچىمنىڭ ئاغرىسىمۇ ئۇ- نىڭنى چىقىرىپ يىغلىيالمايسەن.

بىراق، تىرىك چاغدا قاراپ قويغىلى ئادەم چىقمىغان بۇ قوتۇر ئېشەك بىر كېچىدىلا ئەتىۋارلىق بولۇپ كەتتى. مەنا ئەمدى «بېگىمنىڭ ئېشىكى ئۆلسە مىڭ كىشى، ئۆزى ئۆلسە نەدە كىشى» دېگەندەك، ماڭا كۆڭۈل قويۇپ كېلىدى- غانلار، ئېشىكىمنىڭ جەسىتىنى بىر تەرەپ قىلىشىپ بېرى- دىغانلار، ئۆلۈكىنى سېتىۋالىدىغانلار، «ئىتىمنى بېقىۋا- لاي»، «تاپنى تالنىڭ تۈۋىگە كۆمىۋالاي»، «تېرىسىدە دۇم- باق ياسىۋالاي» دېگەندەك سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ئىشىك تۈۋىمدىن كېتەلمەيدىغانلار كۆپىيىپ قالدى.

ئېشىكىم ئۆلۈپ قېلىۋىدى، كاللامغا كەلمىگەن خىيال- لار كەلگىلى تۇردى. راست، ھېلىقى كۆرگەن چۈشۈمدە بۇ ئېشەك دۇلدۇلغا ئۆزگىرىپ ئۇچۇپ يۈرەتتى، «بۇ دورەم يەنە بىر خىسلەت بىلەن جان كىرىپ تىرىلىپ قالارمۇ؟» دېگەن ئۇمىدتە ئۇنى سېتىۋېتىشكىمۇ، كۆمۈۋېتىشكىمۇ كۆ- زۈم قىيماي خېلى ساقلاپ باقتىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئې- شەككە بىرمۇنچە پۇل خەجلەپ سالدۇرغان ئالتۇن چىشلار كۆز ئالدىمغا كىلىۋېلىپ مېنى قىينايتتى… «ئېشىكىمنىڭ ئېغىزىدىكى ئالتۇن چىشنى بولسىمۇ قومۇرۇۋالاي» دېگەن ئويدا خېلى ئۇرۇنۇپ باققان بولسامۇ ئېشەكنىڭ پۈتۈن بەدىنى قېتىپ كەتكەچكە، پەقەت ئامال بولمىدى. «خەيرد-

يەت، ھازىرقى كۈنۈمىزمۇ يامان ئەمەس، مۇشۇنداقلا كۆمۈۋېتەي، كەلگۈسىدە بۇ ئېشەكنى تېپىۋالغۇچىلار كاتتا باينىڭ ئېشىكى ئىكەن، دەپ ئويلاپ قالسۇن» دېگەن ئويدا ئېشەكنى بىر كېچىدە كىچىك ماشىنامنىڭ ئارقىسىغا سېلىپ شەھەر سىرتىدىكى ساينىڭ ئوتتۇرىسىغا كۆمۈۋەتتىم…

توۋا دەيمەن، بىر زامانلاردا كىشىلەر بىراۋ سەدىقە تىلەپ كەلسە سەدىقە بېرىۋېرەتتى. مانا ھازىر زامان ئۆزگىرىپ، كىشىلەرنىڭ قولىغا پۇل كىرىۋېدى، بارغانسېرى پۇلغا ئامراق بولۇپ چىڭ يېپىشىدىغان، بىركىمگە سەدىقە بەرسىمۇ ئۈستىۋېشىغا قاراپ بېرىدىغان بولدى، شۇڭا مېنىڭ بىر قىسىم ياش، ئوتتۇرا ياش تىلەمچىلىرىم رولىنى جارى قىلدۇرالماي ھېسابىمغا كىرىدىغان پۇل ئازلاشقا باشلىدى. ئەمدى شىركەتنى ئىسمى - جىسمىغا لايىقلاشتۇرمىسام بولمايتتى. نۇرغۇنلىغان مېيىپلارنى تېپىش ئۈچۈن ئادەملىرىمنى يىراق - يېقىنغا، چەت يېزىلارغا يولغا سالدىم. ئۆزەممۇ سانتانا ماركىلىق ماشىنامنى ھەيدەپ يۇقىرى - تۆۋەن، شەھەرمۇ شەھەر چېپىپ يۈرۈپ، تۈرلۈك ۋاستىلەر بىلەن خېلى نۇرغۇن مېيىپ، ئاجىز، مەجرۇھلارنى تاپتىم. بەزىسىنى «ساناتورىيەلەردە داۋالايمىز…» دېگەن سۆز بىلەن ئالدىدۇق، بەزىسىنى كوچىدا ئولتۇرغان جايىدىنلا ماشىنىغا سېلىپ ياندۇرۇپ ئەكەلدۇق. ھازىر مېيىپ ئەزالىرىمىز يۈزدىن ئېشىپ كەتتى. تىجارەت نىشانىمىزنى ئاساسلىق ئۈرۈمچىگە قاراتتۇق. چۈنكى، پۈتۈن ئۇيغۇرنىڭ پۇلى شۇ يەرگە يىغىلىپ قالغاندەك، پۇل تاپىدىغانلارمۇ، پۇل خەجلەيدىغانلارمۇ شۇ يەرگە يىغىلغانىدى…

تېزلا ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدىم. ئۈرۈمچى شەھىرى

كۈزنىڭ رەڭگارەڭ گۈل - چېچەكلىرىگە پۈركەنگەن بولۇپ، قەۋەتلىك بىنالارمۇ خۇددى گۈل - چېچەكتىن تون كىيگەندەك گۈزەللىشىپ، بىراق شۇنچە چوڭ شەھەردە بىرمۇ تىلەمچىنىڭ كۆرۈنمەسلىكى بىر نورمالسىز ئىش سۈپىتىدە مېنى ھەيران قالدۇردى. «تىلەمچىلىرىمنى بىرەر بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن كوچىغا چىققىلى قويمىغان بولمىسۇن يەنە» دېگەن خىيال بىلەن شىركىتىم جايلاشقان ھويلا ئالدىغا كەلسەم، دەرۋازىغا جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ چوڭ تامغىسى بېسىلغان چاپاننىڭ پېشىدەك چوڭلۇقتا پېچەت چاپلىنىپتۇ. ئۆيگىمۇ كىرەلمەي نېمە ئىشلىقىنى بىلىش ئۈچۈن سىرتقا ماڭاي دەپ تۇرسام، دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل خوجىدارىم ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئالدىمدا پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ مېنى چەتكە تارتقاندىن كېيىن چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، مەن جەنۇب تەرەپكە كەتكەندىن كېيىن شىركىتىمىزنىڭ كىرىمى ھەقىقەتەن كۆپ بولۇپتۇ. بانكىغىمۇ يۈز مىڭ يۈەنچە پۇلمۇ قويۇلۇپتۇ. بىراق ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، يازىدىغانغا بىرنەرسە تاپالماي يۈرگەن ئىختىيارىي مۇخبىردىن بىرى بولسا خوجىدارىم يالغان توكۇر قىلىپ دۆڭكۆۋرۈك بازىرىغا ئاچىقىپ قويغان بىر تىلەمچىنىڭ سىرىنى بىلىپ قاپتۇ - دە، ئەتىسى گېزىتكە «بۇ مېيىپلارنى ھاقارەت قىلغانلىق» دېگەن تېمىدا ماقالە ئېلان قىلىپ، چاۋىمىزنى چىتقا يېيىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قانۇن ئورۇنلىرى ئىشلىرىمنى تەكشۈرۈپ مەبلىغىمنى توڭلىتىپ، مېنى تۇتۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. خوجىدارىم ئاخىرىدا مېنى نۇرغۇن ساقچىلارنىڭ ئىزدەپ يۈرگەنلىكىنى، تۇتۇلۇپ قېلىشتىن بۇرۇن بۇ شەھەردىن تېزرەك كېتىشىم

كىرەكلىكىنى ئەسكەرتىپ قولۇمغا بىر تۇتام پۇلنى تۇتقۇ-
زۇپ قويدى.
مەن شۇ كۈنىلا ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىپ يۇرتۇمغا قاراپ
يولغا چىقتىم.

5

مەن قۇتلۇق ساراڭدىن يەنە خەت تاپشۇرۇۋالدىم.
ئۇ خەتنى مەلۇم قوشنا دۆلەتنىڭ پايتەختى مەلۇم شە-
ھەردىن يازغانىدى. مەن ئۇنىڭ قانداق قىلىپ چەت ئەلگە
چىقىپ قالغىنىدىن گۇمانسىراپ لېپاپنى يىرتىپ، خەتنى
ئوقۇشقا باشلىدىم.
«ئۆزۈمنى چاغلىماي شىلتىڭ ئېتىپتىمەن، پالاسنى
قۇچاقلاپ ھەپتە يېتىپتىمەن» دېگەندەك بىر ئىش بولدى.
نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تاپقان پۇللىرىمنىڭ خۇشاللىقىدا بىر-
مەھەل ئۆزۈمنى بىلمەي يۈرۈپ كېتىپتىمەن. كىم مەندەك
بىر دېھقان بالىسىنى «سىڭگەن نېنىنى يىمەي پۇل تاپىمەن»
دەپ يوقىلاڭ ئىشلارنى قىلىپ يۈرسۇن دەپتۇ، دېھىقان
بولغاندىكىن باشلىق بۇيرىغان ئىشنى قىلىپ، ئۆمۈر
بويى ئارا - گۈرجەكنى قۇچاقلاپ ياتماي، ئۇنداق چوڭ
شەھەرلەردە نېمە بار ماڭا؟...
ماشىنا بىلەن يۇرتۇمغا كەلگۈچە باش - ئايىغى يوق
خىياللار بىلەن بولۇپ كېتىپ ناھىيە بازىرىغا كىرىدىغان
چوڭ يول بويىدىكى سايلىققا كېلىپ قالغىنىمنىمۇ بىلمەي
قالدىم.ساينى كۆرگەن ھامان، بۇ يەرگە كۆمۈپ قويغان
قارا يورغا ئېسىمگە كېلىپ قالدى، گەرچە ئېشەكنىڭ قەبرە-

سىگە دۇئا قىلىپ ئۆتۈش جايىز بولمىسىمۇ، بىچارىنىڭ بىزنىڭ ئائىلىنى دەپ، ئۆمۈر بويى راھەت كۆرمەي ئۆلگەن-لىكى ئۈچۈن بولسىمۇ ئۇنىڭ قەبرىسىنى يوقلاشنى ئادەمگەر-چىلىك پەرزى دەپ ئويلاپ قالدىم. بىر ئۆمۈر دادامغا ۋە ماڭا ھەمراھ بولۇپ ئۆتكەن ۋاپادار ئېشەكنىڭ قەبرىسىنى يوقلى-سام نېمىشقا بولمىغۇدەك؟

ئېشىكىم كۆمۈلگەن يەرگە كەلدىم. كەلدىممۇ، تۇيۇق-سىز بىر ئىش يادىمدىن كېچىپ قالدى، توغرا، شۇنداق قىلىش كېرەك، شۇنداق قىلىشنىڭ نېمە زىيىنى بار؟ ئەل ئايىغى بېسىققاندا ئېشەك كۆمگەن يەرنى ئاچتىم. ئېشەكنىڭ تاپى چىرىپ قۇرۇق ئۇستىخانلىرىلا قالغانىكەن. ئالتۇن چىشلارمۇ ئۆزلۈكىدىن ئاجراپ مېنى تېرىۋالسۇن دېگەندەك تەق بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئوتتۇز نەچچە تال ئالتۇن چىشنىڭ بىرنى قويماي تېرىۋالدىم. ھەر ھالدا پۇلۇم بار چاغدا، شىركىتىمنى كېيىنچە چەت ئەللەرگىچە كېڭەيتىش مەقسى-تىدە بارىدىغان پاسپورت بېجىرىپ قويغان ئىكەنمەن، بۇ نەرسە ئەمدى ئەسقاتتى. چەت ئەلدىكى مەلۇم شەھەرگە چىش-لارنى ۋە كىچىك ماشىنامنى سېتىپ ئايروپىلان بېلىتى سې-تىۋېلىپ ئۇچۇپلا كەتتىم.

قولۇمدا دائىم يېنىمدىن ئايرىمايدىغان قەدىناس ساپايە. كۆزۈم يېرىم يۇمۇلغان ھالدا خىيالغا كەتكەنىدىم، ئايروپى-لاندا ئولتۇرۇپ ھېلىقى چاغدا ئاق سارايىنى ئويلاپ كۆرگەن چۈشۈم خىيالىمغا كېلىپ قالدى. گويا مەن مۇشۇ تاپتا ئېشىكىمنىڭ چاڭگىلىدا ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كې-لىپ قالغانىدىم. ئايروپىلان دېرىزىسىدىن قارىغاندا يۇرتۇم بارغانسېرى كىچىكلەپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى، دەل

شۇ چاغدا بۇ زېمىنغا نېمىشقا پاتمىغانلىقىمنىڭ سەۋەبىنى بىلگەندەك بولدۇم.

شۇنداق قىلىپ چەت ئەلگە كېلىۋالدىم، ئازراق قورۇ-نۇۋاتقان بولسامۇ، ھەر ھالدا يۈرىكىم ئەركىن سوقۇۋاتات-تى. بىرنەچچە كۈن يۇرتتىن ئېلىپ كەلگەن پۇل بىلەن جان بېقىپ يۈردۈم، «يېتىپ يېسە تاغمۇ توشۇمايدۇ» دېگەندەك، ئۇ پۇللارنىڭمۇ ئايىغى چىقاي دەپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىرەر ئوقەت قىلىپ بېقىش كويىدا خېلى كاللا قاتۇرۇپ باقتىم، يەنىلا قاسىم «يالاڭ ئاياغ»تىن تەۋەررۈك قالغان ھېلىقى كونا ساپايى ئەسقاتتى. توۋا! رەسمىي يوسۇندا ئە-مەس، ئىچ پۇشىقى قىلىپ چېلىپ قويغىنىمغا بىردەمدە ئالدىمغا بىرمۇنچە پۇل چۈشۈپتۇ، بۇمۇ بولىدىغان ئىشكەن، تېخى تىلەمچىلىكنى بىزنىڭ يۇرتتىن باشقا جايدا ئاقمايدىغان كەسىپمىكىن دەپتىكەنمەن. بۇ يەردىمۇ ئوبدانلا ئېقىپ قال-دى، بۇ يەرلىكلەر كېيىن توي - تۆكۈنلەرگە باشلاپ بېرىپ ساپايە چالغۇزىدىغان بولۇشتى، توي چىقسا تويدا ساپايى چال-دىم، توي چىقمىسا ئادەم كۆپرەك يىغىلىغان يەردىن بىرنى تېپىپ چىرايلىق ھۆكمەت ئوقۇپ ساپايە چېلىۋېدىم، يەنە بىرمۇنچە پۇل تاپتىم. يىل ئۆتمەي، بۇ يەردىمۇ ھويلا - ئارام قىلىۋالدىم. گەرچە بىرەر شىركەت - پىركەتتەك بىر نەرسە قۇرالمىغان بولسامۇ، ئۆزۈم يالغۇز كىچىكرەك بىر شىركەتنىڭ پۇلىنى تېپىۋاتاتتىم. بۇ يەردىكىلەرنىڭ دېيى-شىچە، بۇ كەسىپىم يالغۇز بۇ شەھەردىلا ئەمەس باشقا دۆلەت-لەردىمۇ ئەتىۋارلىق كەسىپمىش، ئاڭلىسام ئامېرىكىدا ئەس-كى چېلەكنى تاراڭلىتىپ ئولتۇرسىمۇ نۇرغۇن پۇل تاپقىلى بولارمىش. ئەگەر مەندەك بىر ئۇستا ساپايىچى ئامېرىكىغا

بىرىپ قالسام چوقۇم نۇرغۇن پۇل تاپالىشىم مۇمكىن. شۇڭا ئامېرىكىنىڭ پاسپورتىنى ئالدىم، يېقىندا ئۇچماقچى، نېمە؟ كەلگۈسىدە ئامېرىكىلىقلار ئاي شارىغا چىقىپ كەتسە كىملەرگە ساپايە چېلىپ بېرەرسەن، دەمسەن؟ خاتىرجەم بول، ئاي شارىغا چىقىدىغانلارغا پاسپورتنى ئامېرىكا ھۆكۈمىتى تارقىتارمىش، چوقۇم ئۇ يەرگىمۇ بارالايمەن، خەير، ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز، ئالاھىدە ئەھۋال بولسا يەنە خەت يازارمەن…

قۇتلۇقتىن كەلگەن خەتنى ئوقۇپ بولۇپ تۇرسام ئىشخانىنىڭ كارىدورىدا تۇيۇقسىز بىرىنىڭ ساپايى چېلىپ ھۆكمەت ئوقۇۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ قالدى. ئىشخانىدىكىلەر:

— نېمە ئىش بۇ؟ تىلەمچىلەر ئەمدى ئائىلىلىكلەردىن ئىشخانىغا يۈزلەندىمۇ نېمە، — دەپ غۇدۇراشقا باشلىدى.

— ھەيران قالغۇدەك نېمىسى بار، — دېدىم مەن ئۇلارغا قاراپ، — بەزىلەر ئاي شارىدا ساپايە چېلىشقا تۇتۇش قىلىۋاتىدۇ.

بۇ سۆزۈمدىن ھەيران قالغان ئىشداشلىرىم مېنى «ساراڭ» دەپ قويۇپ ئۆز ئىشلىرى بىلەن بەند بولۇپ كېتىشتى. يېقىن بىر خىزمەتدىشىمنىڭ دەپ بېرىشىچە، يېقىندىن بېرى مەركىزىي نېرۋامدىن چاتاق چىققانمىش، پات - پات ئالىتاغىل سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغانمىشمەن…

ھەرە غوۋغاسى

زامانىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ تەبىئەت دۇنيا-
سىدا كىشى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغان ئاپەتلەر كەينى -
كەينىدىن يۈز بېرىشكە باشلىدى. چېكەتكە ئاپىتى، قۇرغاق-
چىلىق ئاپىتى، كەلكۈن ئاپىتى، چاشقان ئاپىتى، قۇرت
ئاپىتى، كېپىنەك ئاپىتى، مۈشۈك ئاپىتى، ئىت ئاپىتى،
بوران ئاپىتى دېگەنلەر ئاز كېلىۋاتقاندەك، يېقىندا بىزنىڭ
يېزىدا يەنە ھەرە ئاپىتى يۈز بەردى.

بۇ يىل يېزىمىزدا يەل - يېمىش ئاجايىپ ئوخشىدى.
باغۋارانلارنىڭ ھەممىسى يەل - يېمىش بىلەن كۆمۈلۈپ
كەتتى. قوغۇن، تاۋۇز، ئۈزۈم، ئۆرۈك، شاپتۇل، ئۈجمە،
شاتۇت دېگەنلەرنى بىكارغا يەيدىغانغىمۇ ئادەم يوق. مېۋىلەر
سېسىپ، ئەتراپنى بەتبۇي پۇراقلار قاپلاپ كەتتى. بۇ ئاز
كەلگەندەك ھەربىر تال مېۋىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ قورساق
تويغۇزۇپ بايرام قىلىۋاتقان ھەرىلەر كۈنىگە نەچچە ئون
ئادەمنى چېقىۋېلىپ قاش - قاپاق، كۆزلىرىنى ھۆررەك -
ھۆررەك ئىششىتىپ قوياتتى. بۇنداق ئەھۋاللار كۆپىنچە
ئۆششاق، كەپسىز باللاردا كۆپرەك كۆرۈلەتتى. چۈنكى،
كەپسىز باللار دائىم دېگۈدەك ھەرىلەرنىڭ ئۇۋىسىغا ياغاچ
تىقىپ ئوينىغاچقا، ئۇۋىسى بۇزۇلغان ھەرىلەر ئۇلارنى قوغ-
لاپ يۈرۈپ چېقىۋالاتتى.

ھەرە دېگەنمۇ ئاجايىپ سىرلىق نەرسە، ئۇنىڭدىن ھەممە ئادەم قاچىدۇ. بىراق ئۇ ئۆزىگە چېقىلمىغان ئادەمگە چېقىلمايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ھەپىلەشكەن، ئۇۋىسىنى بۇزغان، ئارامىغا تەسىر يەتكۈزگەن كىشىلەرنى قاچان، قەيەردە بولمىسۇن، ھامان چاقماي قويمايدۇ. بىراق، نەچچە يۈز ھەرە بىر ئۇۋىدا تۇرۇپمۇ بىر - بىرىنى چېقىشمايدۇ، ئىناق ئۆتىدۇ، ئۆزئارا ھەمكارلىشىدۇ. بەزىدە «بىز ئىنسانلاردىمۇ مۇشۇ ھەرىچىلىك ئەقىل - ئىدراك بولسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى» دەپ ئويلاپمۇ قالىمەن.

ئاللىقانداق بىر سەۋەب بىلەن يېزا باشلىقى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلىۋېدى، ئۇنىڭ ئورنىغا يېزا باشلىقى بولىمىز، دەپ باش تارايدىغانلار كۆپىيىپ، ئۇۋىسى بۇزۇلغان ھەرىدەك ھەر يان پېتىراشقا باشلىدى. ھەتتا بىر - بىرىگە نەشتەر سانجىشقا باشلىدى. باش تارىغانلار ئىچىدە يېزىلىق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى ھاشىم كۆك كۆز، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ياسىن كاناي (ئىلگىرى يېزىلىق رادىئو ئۆزېلىدا ئىشلىگەچكە كىشىلەر شۇنداق ئاتايتتى)، تەشكىلات كادىرى قاسىم قوتاز، شىپاخانا باشلىقى ساۋۇر سېرىق، ساقچىخانا باشلىقى توختى قىسماق، قىرتاش كەنتىنىڭ مۇدىرى ماموت كاجىۋالارنىڭ نوپۇزى يۇقىرى بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرىگە يول بەرمەي ھەر تەرەپكە قاترىشىۋاتاتتى. ھازىرچە كىمنىڭ يېزا باشلىقى بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمىسىمۇ، يېزا باشلىقى نامزاتىنى بېكىتىش ھوقۇقىنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك ھېلىقى كادىردا ئىكەنلىكىنى ھەممە ئادەم بىلەتتى.

يېزىمىزدا سامساق سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان

مەخمۇت دەيدىغان بىر ئاغىنەم بار. گەرچە ئۇ تەشكىل ئو-يۇشتۇرغان يىغىنلارغا قاتناشمىسىمۇ، «ب د ت» نىڭ ئىش-لىرىدىن تارتىپ يېزىمىزدا بولىدىغان ئىشلارغىچە بىلىپ تۇراتتى. چۈنكى، ئۇ نەچچە ئورام سامساقنى كۆتۈرۈۋېلىپ «سامساق ساتىمەن، سامساق!» دەپ ۋارقىراپ، شۇجىنىڭ ئىشخانىسى بولامدۇ، ھاكىمنىڭ ئىشخانىسى بولامدۇ، ئۇ-سۇپ كىرىۋېرەتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ ئاڭلىۋال-غان خەۋەرلەرنى كوچىغا ئاچىقىپ تارقىتاتتى. بۇ خەۋەرلەر-نىڭ تولىسى راست بولۇپ چىقاتتى، شۇڭا بىز ئۇنى بەزىدە مەخمۇت چاكتۇي دېسەك، بەزىدە مەخمۇت سامساق دەپ ئاتى-شاتتۇق. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ھازىر ھەرە ئاپتى يۈز بەرگەن يالغۇز بىزنىڭ يېزىلا بولماستىن، قوشنا ناھىيىلەرنىڭ ئاي-رىم يېزىلىرىدىمۇ ھەرە ئاپتى يۈز بەرگەنمىش. نەچچە ئون ئادەم ھەرە چېقىۋېلىپ ئۆلگەنمىش، نەچچە ئون ئادەم دوخ-تۇرخانىدا يېتىپ قالغانمىش، بەزى كىشىلەر ھەتتا ساراڭ بولۇپ قالغانمىش، يەنە تېخى پالەچ بولۇپ يېتىپ قالغىلى ئوتتۇز يىل بولغان ئاتمىش ياشلىق بىر كىشىنى ھەرە چېقى-ۋېلىپ كېسىلى ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەنمىش...

مەخمۇت سامساقنىڭ بۇ سۆزلىرى يېزا تەۋەسىگە تارقى-لىۋىدى، ھەممە ئادەم سارىسىمىگە چۈشتى. چۈنكى، بىزنىڭ يېزىدىمۇ ھەرە كۆپىيىپ، ھاجەتخانا، ئېغىل - قوتان، باغۋاران، ئېتىز - ئېرىق، ھەتتا يېتىپ - قوپىدىغان ئايۋان - سارايلار، تەكچە، ساندۇق، ئىشكاپلاردىمۇ ھەرىلەر كۆنەك تۈتۈپ تېز كۆپىيىۋاتاتتى. يېزا تەۋەسىدىكى ھەممە ئادەم ھەرە چېقىۋېلىشتىن قورقۇپ ئىشتانلىرىنىڭ پۇچقاقلى-رىنى، چاپان - كۆڭلەكلىرىنىڭ يەڭ - تۈگمىلىرىنى چىڭ

ئېتىپ يۈرگەندىن باشقا، يۈز - كۆزلىرىنى يۆگەپ، قوللى-
رىغا پەلەي كىيىۋېلىشقانىدى.

بۇ ئاپەت ناھىيىدىن چىقىپ يېزىمىزدا نۇقتىدا تۇرۇۋاتـ-
قان ھېلىقى كادىرنى خېلى ئالدىرىتىپ قويدى. ئۇ ھەر كۈنى
تاڭ سەھەردە ئېتىز بېشىغا چىقىۋالسا، گۇگۇم چۈشكەندە
ياتىقىغا قايتاتتى. يېزا باشلىقى بولىمىز دەپ باش تاراۋاتقاند-
لارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۈچۈن پايپېتەك بولۇشۇپ، ئۇنىڭغا
خۇشامەت قىلىپ، قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالغانىدى.

بۇگۈن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ يىغىن زالىدا ھەرە ئاپى-
تىگە قارشى تۇرۇش قوماندانلىق شتابىنىڭ سەپەرۋەرلىك
يىغىنى ئېچىلدى. ياسىن كاناي، قاسىم قوتاز دېگەنلەر
«باش قوماندان» نىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ، قولىغا قول،
پۇتىغا پۇت بولۇۋاتاتتى. بىرى چاي قۇيسا، بىرى تاماكا
تۇتاتتى. بىرى يىغىندا پاراڭ سېلىپ ئولتۇرغانلارنى ئەدەپ-
لىسە، بىرى كېچىكىپ كىرگەنلەرنى تەنقىدلەيتتى. مامۇت
كاجىۋا بولسا «باش قوماندان» نىڭ ھەربىر ئېغىز سۆزى
ئۈچۈن (چاۋاك چېلىشقا تېگىشلىك بولسۇن - بولمىسۇن)
چاۋاك چېلىپ، يىغىن مەيدانىنى قىزىتىۋاتاتتى.

يىغىن ئاخىرىدا ياسىن كاناي، قاسىم قوتاز، توختى
قىسماق، مامۇت كاجىۋا قاتارلىق يەتتە كىشى قوماندانلىق
شتاب ئەزالىقىغا كىرگۈزۈلدى. ھەرە ئاپىتىنىڭ زىيىنىنى
ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرۈپ، خەلقنىڭ ھايات - ماماتىنى
قوغداپ قېلىش ئۈچۈن، يېزا بويىچە يەتتە ياشتىن يەتمىش
ياشقىچە ھەممە ئادەمنىڭ ھەرە يوقىتىش جېڭىگە قاتنىشىشى
چاقىرىق قىلىندى ۋە ھەربىر ئادەمگە ھەر كۈنى يۈز دانىدىن
ھەرە تۇتۇپ يېزىلىق ھۆكۈمەتكە ئۆتكۈزۈش ۋەزىپىسى يۈك-

لەندى. مانا شۇنىڭدىن بېرى، ئىلگىرى سانى كۆپ بولسى-
مۇ، تىنچ ـ خاتىرجەم ياشاۋاتقان ھەرىلەرنىڭ ئۇۋىسى بۇزۇ-
لۇپ پاتىپاراق بولۇشۇپ كەتتى. ھەممە ئادەم ھەرە ۋەزىپى-
سىنى ئورۇندىيالماي جەرىمانە تۆلەشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن
ھەرقانداق ئاقىۋەتكە تەۋەككۈل قىلىپ ھەرە ئۇۋىسىغا بىمالال
قول سېلىۋېرەتتى. كۈندىلىك ھەرە ۋەزىپىسى كۈندىلىك
ئۆتكۈزۈۋېلىناتتى. بىر تال ھەرە كەم چىقسا بىر يۈەن جەرى-
مانە ئېلىناتتى. ھەرىلەرنى يوقاتقانسېرى تېز سۈرئەتتە كۆ-
پىيىۋاتاتتى، ھەتتا يېزا تەۋەسىدە كىشىلەر ئىلگىرى كۆرۈپ
باقمىغان قىزىل ھەرە، قارا ھەرە، سېرىق ھەرە، ھەتتا كۆك
ھەرىلەرمۇ پەيدا بولغانىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە خەلق ئارىسىدا
«قارا ھەرە چېقىۋالغان ئادەم ئۆلۈپ كېتىدۇ» دەيدىغان قور-
قۇنچلۇق سۆزلەر بولغاچقا، كىشىلەر ئۆلۈمدىن قورقۇپ بىر
قىسىم ھەرىلەرگە چېقىلالمايتتى، يەنىلا ھەرە كۆنەكلىرىدى-
كى كۆنەكتىن چىقىش ئالدىدا تۇرغان ھەرە لىچىنكىلىرىنى،
زەھەرلىك دورىنىڭ تەسىرىدە ئۆلگەن ھەرىلەرنى ھېساباتقا
ئۆتكۈزەتتى. يېزا مەركىزىدىكى كىچىك بازارنىڭ سودا ـ
سېتىق ئىشلىرىغا ھەرە سودىسى قوشۇلدى. ھەرە ساتقۇچىلار
ھەرىلەرنى رەڭگى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئۆلۈك ـ تىرىكلى-
كىگە قاراپ چوڭ ـ كىچىك شېشىلەرگە قاچىلاپ بازار
دوقمۇشىغا تىزىۋەتكەنىدى. دېھقانلار بۇ ھەرە ساتقۇچىلارنىڭ
قەيەردىن كەلگەنلىكىنى، ھەرىلەرنى قەيەردىن ئەكەلگەنلىكى-
نىمۇ بىلىشمەيتتى، بىلىشنىمۇ خالىمايتتى. بۇ بازاردا ھەر
كۈنى مىليونلاپ ھەرىلەر دېھقانلار تەرىپىدىن سېتىۋېلىنىپ،
يېزىلىق ھۆكۈمەتكە ئۆتكۈزۈلەتتى.

دېھقانلار ھەرە ۋەزىپىسىنى تولۇق ئورۇنداۋاتقان بولسى-

مۇ، يېزا تەۋەسىدە ھەربىلەرنىڭ ئازايماستىن كۈندىن ـ كۈنـ
گە كۆپىيىۋاتقانلىقىنى سەزگەن باش قوماندان بۈگۈن يېزا
تەۋەسىنى ئايلىنىپ چىقىش ئۈچۈن قىرتاش كەنتىگە قاراپ
يولغا چىقتى. ھاۋا ئىنتايىن ئىسسىق ئىدى. كېۋەزلىكنى
ئايلىنىۋاتقان باش قوماندان تەرلەپ تۇرالماي ئىشتىنىنىڭ
پۇچقىقىنى يېشىۋەتتى. ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقىدىن غۇيۇلداپ
كىرىۋاتقان سوغۇق نەم ھاۋا باش قوماندانىنىڭ پۈتۈن بەدىنىـ
نى راھەتلەندۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا قاسىم قوتاز بىر
ساندۇق مىنېرال سۇنى تەرلەپ ـ تەپچىپ باش قوماندان
قەيەرگە بارسا شۇ يەرگە كۆتۈرۈپ باراتتى. باش قوماندانىنىڭ
بوتۇلكىسىدىكى مىنېرال سۇ يېرىملاشقۇچە يەنە بىرىنى تەڭـ
لەپ تۇراتتى. كەنت باشلىقى مامۇت كاجىۋامۇ سېھىر ئىشـ
لەتكەندەك پات ـ پات يېڭى ئۈزۈلگەن قوغۇن، خوندەك
ئۆرۈكلەرنى پەيدا قىلىپ تەڭلەپ تۇراتتى. مۇشۇ كېۋەزلىكـ
تىمۇ ھەربىلەر تېز كۆپىيىۋاتاتتى، بىراق كېۋەزلىكتە ھەرە
پەيدا بولغاندىن بۇيان كېۋەزلەرگە تەھدىت سېلىۋاتقان
قۇرت، كېپىنەكلەردىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. باش قوماندـ
دان ئاپەتكە ئايلانغان بۇ ھەربىلەرنىڭ يېزىنىڭ بۇ يىللىق
پاختا مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇشقا يوشۇرۇن كۈچ چىقىرىۋاتقانـ
لىقىنى پەملىدى بولغاي، كۆڭلىدە كېۋەزلىكتىكى ھەربىلەرـ
نى يوقاتماسلىق توغرىسىدا بۇيرۇق چىقىرىشنى ئويلىدى.
ئۇلار ھېرىپ كەتكەنىدى. شۇڭا بىرئاز ئارام ئېلىۋېلىش
ئۈچۈن، چەكسىز كەتكەن كېۋەزلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر
تۈپ قېرى ئۈجمىنىڭ سايىسىنى نىشانلاپ ماڭدى. تۇيۇقسىز
باش قوماندان غەيرىي بىر تاۋۇشتا «ۋايجان!» دېگىنىچە
چاتىرىقىنى تۇتۇپ تولغىنىپ كەتتى. ئەتراپتىكىلەر نېمە ئىش

بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي تۇرغاندا، باش قوماندان ئىشتىنىنىڭ ئىچىدىن بىر تال ھەرىنى چىمدىپ ئالدى، ھەرە ئۇنىڭ ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقىدىن كىرىپ، جان يېرىنى چېقىۋالغاندى. ھەممەيلەن پاتىپاراق بولۇپ كېتىشتى. ماموت كاجىۋا بۇ كېلىشمەسلىكنى كۈتۈپ تۇرغاندەك دېدى:

— ئەستا، ماۋۇ ئىشنى كۆرۈڭ، ئەجەب چوڭ ھەرە ئىكەن بۇ، توختاڭ، مەن بىر ئامالىنى قىلاي، ھە تاپتىم، ھەرە چاققان يەرگە تىغ سۈركىسەك ئىششىمايدۇ، تېز ساقىيىدۇ، — ئۇ باش قوماندانىنى يۆلەپ قېرى ئۇجمىنىڭ دالدىسىغا ئۆتكۈزۈپ، ئىشتىنىنى سالدۇردى - دە، ئەتىگەندىن بۇيان باش قوماندانغا قوغۇن تىلىپ بېرىۋاتقان پىچىقنى يانپېشىدىكى نەقىشلىق غىلىپىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ «يا بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىم، يا شىپا، يا داۋا» دەپ پىچاقنىڭ دۈمبىسىنى باش قوماندانىنىڭ ھەرە چېقىۋېلىپ يىڭنىنىڭ ئۇچىدەك قىزىرىپ چىققان يېرىگە سۈركەشكە باشلىدى. باش قوماندانىنىڭ جان يېرىنى ھەرە چېقىۋېلىشى ئەتراپتا تۇرغانلارغا ئۇنىڭ ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىدىغان پۇرسەت ئىدى. مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ياسىن كانايمۇ جىددىيلىشىپ:

— ھەرە چېقىۋالغان يەرگە تىغمۇ سۈركىدۇق، بىراق مەندە ھەرە چېقىۋالغان يەرنى داۋالايدىغان، بوۋامنىڭ بوۋىسىدىن قالغان، ھازىرغىچە ھېچكىمگە دەپ بەرمىگەن بىر مەخپىي رېتسېپ بار، شۇنى ئىشلىتىپ باقايلى، — دېدى.

ئۇ كېۋەزلىكنىڭ قىرىنىڭ ئۈستىدىن چىنىنىڭ ئېغىزىچىلىك يەرنى كولاپ، قولىدىكى مىنېرال سۇ بىلەن خۇددى ئايالى لەگمەن خېمىرى يۇغۇرۇۋاتقاندەك تۇجۇپىلەپ لاي ئېتىشكە باشلىدى. ھەرە چېقىۋالغان يەرگە لاي ئېتىپ سۇۋىسا

ئىشىنمايدىغان بۇ رېتسېپنى ھەممە كىشى بىلىسمۇ، ياسىن كانايىنىڭ «مەخپىي رېتسېپ» دېگەن سۆزىگە ھېچكىم بىرنې-مە دېيەلمىدى.

مانا باش قوماندانىنىڭ ھەرە چېقىۋالغان يېرىگە لايمۇ چاپلاندى. ماموت كاجىۋانىڭ باش قوماندانىنىڭ ھەرە چېقى-ۋالغان يېرىگە ئۆزىنىڭ ئەتىۋارلىق پىچىقىنى سۈركىشى، ياسىن كانايىنىڭ مىنېرال سۇ بىلەن لاي ئېتىپ سۇۋىشىنى كۆرۈپ تۇرغان توختى قىسماق ئۆزىگە ھېچقانداق ئىش قال-مىغانلىقىنى، بىراق مۇشۇ يەردە بىرەر خىزمەت كۆرسەتمى-سە، ئۆزىنىڭ يېزا باشلىقى بولۇش ئىشىنىڭ سۇغا چىلىشى-دىغانلىقىنى پەملىدى -دە، چاپانىنىڭ ئىچىدىن قولتۇقىغا ئېسىۋالغان تاپانچىسىنى چىقىرىپ، ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ھە-رىلەرگە قارىتىپ «پاڭ - پۇڭ» قىلىپ بىرنەچچە پاي ئوق چىقىرىۋەتتى. ئۇزۇن يىللاردىن بېرى، ئوق ئاۋازىنى ئاڭلاپ باقمىغان دېھقانلار بۇ ئوق ئاۋازىدىن چۆچۈپ كېتىشتى بول-غاي، قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى تاشلاپ ئالاقزادە بولۇپ ئەتراپقا قاراشتى. باش قوماندان تەكشۈرۈشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ يېزد-غا قايتقۇچە، ئۇنىڭ جان يېرىنى ھەرە چېقىۋالغانلىقى توغ-رىسىدىكى خەۋەر ھەش - پەش دېگۈچە پۈتۈن يېزىغا پۇر كەتتى. شىپاخانا باشلىقى ساۋۇر سېرىق باش قوماندانىنى داۋالاش ئۈچۈن مەخسۇس كارىۋات تەييارلاپ قويۇپ، يېزد-لىق ھۆكۈمەت ئالدىدا ساقلاپ تۇردى. يىراقتىن باش قوماند-دانىنىڭ ماشىنىسىنىڭ قارىسى كۆرۈنۈشى بىلەن ساۋۇر سې-رىق ۋە ئۇنىڭ يېنىدا نوسۇلكا تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان ئىككى كىشى تەڭلا ماشىنا ئالدىغا يۈگۈرۈشتى. شوپۇر جىددىيلە-شىپ كېتىپ، ماشىنا تورمۇزىغا قاتتىق دەسسىۋەتتى. باش

قوماندان ماشىنىنىڭ ئەينىكىگە ئۇسسۇۋالدى. ئۇنىڭ چېكە تېرىسى سۇرۇلۇپ قان چىقىشقا باشلىغانىدى. بۇنى كۆرگەن ساۋۇر سېرىقنىڭ چىرايى خەسىدەك ئاقىرىپ كەتتى. ئۇ تېخىمۇ بەك جىددىيلىشىپ، يېنىدىكى تۇرغانلارغا بۇيرۇق قىلدى:

— باش قوماندانىنى نوسۇلكىغا سېلىپ، تېز دوختۇرخانىغا ئاپىرىڭلار!

ئېسىنى يوقاتقان باش قوماندان ھەش - پەش دېگۈچە نوسۇلكىغا سېلىنىپ، دوختۇرخانىغا ئېلىپ مېڭىلدى.

ئۇ دوختۇرخانىنىڭ ئاپئاق سىرلانغان ياتىقىدا ئېسىگە كەلدى. ئاق خالات، ئاق بۆك كىيگەن بىرنەچچە سېستىرا ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى. ساۋۇر سېرىق بولسا ئۇنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ، بىردەم قىزىتمىسىنى تەكشۈرسە، بىردەم تومۇرىغا تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان زەھەر قايتۇرغۇچى ئوكۇلىنىڭ سۈرئىتىنى تەكشۈرۈپ تۇراتتى. باش قوماندان ئۆزىنىڭ دوختۇرخانىغا قانداق كىرىپ قالغانلىقىنى بىلەلمەي ساۋۇر سېرىققا تىكىلدى. باش قوماندانىنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەن ساۋۇر سېرىق دۇدۇقلاپ تۇرۇپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— بۇ... بۇما... مۇنداق ئىش ئىدى. سىلىنى ھەرە چېقىۋاپتۇ. شۇڭا بالنىستتا ياتقۇزمىساق ئەھۋال چاتاق، كۆرۈپ تۇرۇپلا، مۇشۇ دوختۇرخانىدا يېتىۋاتقانلارنىڭ توقسان پىرسەنتى ھەرە چېقىۋېلىپ داۋالىنىۋاتقانلار، ئۇنىڭ ئۈستىگە، سىلىنىڭ زەخمىلەنگەن باشقا جايلىرىمۇ بار. شۇڭا بىر - ئىككى كۈن يېتىپ داۋالانمىسىلا بولمايدۇ (دەرۋەقە باش قوماندانىنىڭ پېشانىسىدىكى يارا چوڭ بولمىغىنى بىلەن

يارنى ۋە هەرە چېقىۋالغان يەرنى تاڭغان تېڭىق چوڭ ئىدى)

ئۆزىنىڭ راستىنلا ئېغىر زەخمىلەنگەنلىكىگە ئىشەنگەن باش قوماندان بىرنەچچە كۈن يېتىپ داۋالىنىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، شۇك بولۇپ قالدى.

باش قوماندانىنىڭ بالنىستتا يېتىپ قالغانلىقىغا ئۈچ كۈن بولۇپ قالدى. ئۇنى يوقلايدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈل-مەكتە يوق بارغانسېرى كۆپەيدى. باش قوماندان ئۈچۈن بوشتىلغان يەنە بىر ئۆيمۇ سوۋغا - سالاملار بىلەن توشۇپ كەتتى. يىغىلغان سوۋغا - سالاملار ئىچىدە قەنت - ناۋات، پېچىنە - پىرەنىك، كونسېرۋا دېگەنلەردىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. پەقەت تىرىك قوي، هەر خىل ئەتىۋارلىق ئۆي قۇش-لىرىنىڭ گۆشى، ئالىي دەرىجىلىك هاراق - تاماكا، قىممەت باهالىق رەخت، نەق پۇل قاتارلىق سوۋغا - سالاملار بىلەن ئۆي ئىچى لىق توشۇپ كەتتى. ئۇنىڭدىن سىرت، يېزا باشلىقى بولىمىز دەپ باش تاراۋاتقانلارمۇ سوۋغا - سالام ئەكىلىپ كېسەل يوقلىغاندىن باشقا، يەنە ئايرىم ئىلتىپاتلار-نى كۆرسىتىۋاتاتتى. تەشكىلات كادىرى قاسىم قوتاز ناهىيە-لىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىگە يېزىدا نۆۋەتتە تۇرۇپ هەرە يوقىتىش جېڭىگە قوماندانلىق قىلىۋاتقان باش قوماندانىنىڭ ئالدىنقى سەپتە هەرىلەرنىڭ هۇجۇمىغا ئۇچراپ ياربدار بول-غانلىقى توغرىسىدا دوكلات يېزىپ يوللىدى. ساقچىخانا باش-لىقى توختى قىسماقمۇ باش قوماندانغا بولغان ساداقىتىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، باش قوماندانىنى هەرە چېقىۋالغان كېۋەز-لىكنىڭ ئىگىسىنى «هەرە يوقىتىش جېڭىدە پاسسىپلىق قى-لىپ، ئېتىزلىقىدا هەرە كۆپىيىپ كەتكەن، ئۇنىڭ هەرىلى-رى باش قوماندانىنى چېقىپ ئېغىر يارىلىنىش ۋەقەسىنى پەيدا قىلغان» دەپ دېلو تۇرغۇزۇپ، تۇتۇپ سولاپ قويدى ۋە بۇ دېلونى ناهىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىغا

مەلۇم قىلدى. ئۇنىڭسىز مۇ ساقچىخانىنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئازدەك، بىر كېچىدىلا ماموت كاجىۋانىڭ ئوڭ قولىقى نامە-لۇم كىشىلەر تەرىپىدىن كېسىۋېتىلىشتەك غەلىتە دېلو يۈز بەردى. مانا ئەمدى قولاق كەسكۈچىنى تاپىدىغان ئىش توختى قىسماقنى خېلى تەمتىرىتىپ قويدى. چۈنكى، جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسى ئۇنىڭغا بۇيرۇق قىلىپ، ئەگەر بىر ھەپتە ئىچىدە قولاق كەسكۈچىنى تۇتالمىسا، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇۋېتىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى.

بۈگۈن قىرتاش كەتتىنىڭ مۇدىرى ماموت كاجىۋا كې-سىۋېتىلگەن ئوڭ قولىقىنىڭ ئورنى ئاق پلاستىر بىلەن تېڭىلغان ھالەتتە باش قوماندانىنى ئالاھىدە سوۋغا ـ سالاملار بىلەن يەنە بىر قېتىم يوقلاپ كەلدى. ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەنلەر ئىچىدە ئۇنىڭ يېزا باشلىقى بولۇشىنى قوللايدىغان يېقىنلىرىدىن باشقا قوشنا كەنتلەردىكى كاتتىۋاشلارمۇ بار ئىدى.

ماموت كاجىۋا ئەكەلگەن سوۋغاتلار ئارىسىدىن پىششىق گۆش بىلەن ناۋاتتەك تاتلىق پىشقان كۆكچىنى ئېلىپ توم-پۇچكا ئۇستىگە قويدى ـ دە، ھېلىقى پىچىقى بىلەن گۆشنى پارچىلاپ، كۆكچىنى تىلدى ۋە باش قوماندانىنى يېيىشكە زورلىدى. پىچاقنىڭ باش قوماندانىنىڭ ھەرە چىقىۋالغان يېرىگە سۇركەلگەنلىكىنى بىلگەنلەر باش قوماندانىنىڭ زور-لاشلىرىغا يۈز كېلەلمەي، گۆش، قوغۇنلارنى قولىغا ئېلىش-تى ـ دە، ئامالسىزلىقتىن بىرەر لوقمىدىن ئېغىزىغا سې-لىشتى. ئىچىدە بولسا مۇشۇنداق مەينەت پىچاقتا قوغۇن تىلىپ، گۆش پارچىلىغان ماموت كاجىۋانى مىڭ-ـنى تىللاشتى.

بۇ ئىش شۇ كۈنىلا پۈتكۈل يېزىغا پۇر كەتتى. ھېلىقى يېزا باشلىقى نامزاتىنى تالاشقۇچىلار خۇددى ئالتۇن تېپىۋال-

غاندەك خۇش بولۇپ، بۇ خەۋەرنى ئېقىتماي ـ تېمىتماي باش قوماندانغا يەتكۈزدى. باش قوماندان بىردەم ژۇۋان سۈرمەي جىمجىت ئولتۇردى ـ دە، تۇيۇقسىز قاتتىق «ھۆ» قىلىپ ياندۇرۇۋەتتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇ يېگەن قوغۇن، گۆشلەرنىڭ ھەممىسىنى قۇسۇۋەتكەندەك قىلاتتى.

باش قوماندانىنىڭ دوختۇرخانىدىن چىقىپلا بىرىنچى بولۇپ قىلغان ئىشى مامۇت كاجىۋانى قىرتاش كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىلىقىدىن ئېلىۋېتىش بولدى. بۇ كۈتۈلمىگەن زەربىدىن ئۆندەرىگەن مامۇت كاجىۋا بىرنەچچە دەقىقە بۇتتەك قېتىپ تۇردى ـ دە، تۇيۇقسىز ھەرە چېقىۋالغان كىچىك بالىدەك چىرقىراپ تاشلىدى. ئۇنىڭ بۇ چىرقىرىشى خېلى ئۇزۇنغىچە بېسىقمىدى. ئەتىسى يېزا بازىرىدا «مامۇت كاجىۋانى ئېلىشىپ قاپتۇ، قىپيالىڭاچ بولۇۋېلىپ، جان يېرىگە پىچاقنىڭ دۈمبىسىنى سۈركەپ يۈرگۈدەك» دېگەن گەپلەر تارقالدى.

مانا بۈگۈن يېزا مەركىزىدىكى كۆۋرۈك بېشىدا قارتا ئويناپ كۈن ئۆتكۈزىدىغانلارغا يەنە كىملەرنىڭ يېزا باشلىقى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا باش قاتۇرۇۋاتقاندا، ھېلىلا شەھەردىن چىققان مەخمۇت سامساق بىر خەۋەرنى يەتكۈزدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، يېزىغا باشقا يۇرتتىن ياش بىر كادىر يېزا باشلىقى بولۇپ كېلەرمىش، ئۇنىڭ شەھەردە نەچچە يەردە زاۋۇت ـ كارخانىسى بار ئىكەن، پۇلى كۆپ، كۆز ـ قارنى توق كىشىمىش، پارا، سوۋغا ـ سالام ئالمايمىش...

ئولتۇرغانلار «ئىلاھىم، مەخمۇت سامساقنىڭ سۆزلىرى راست چىققاي!» دەپ دۇئا قىلىپ، قوللىرىنى يۈزلىرىگە سۈركەشتى.

سالامگۈل

قىشلىق تەتىل ۋاقتىنىڭ توشۇشى بىلەن جاپپار مۇئەل-
لىم ئوقۇغۇچىلارغا يەنە گۈل داۋرىڭى سالغىلى تۇردى.
دېمىسىمۇ، ئوقۇغۇچىلار ھەر يىلى ئىككىنچى ئوقۇش مەۋ-
سۈمى باشلانغاندا ئادىتى بويىچە ئۆزلىرى تاپقان ئەسكى جا-
ۋۇر، كۇرۇشكا، پۇچۇق قاچا دېگەندەك نەرسىلەرگە تۈرلۈك
گۈللەرنى كۆچۈرۈپ كېلىپ، سىنىپنىڭ دېرىزە تەكچىلىرى-
گە تىزىۋېتەتتى. ئەلۋەتتە بۇنداق گۈللەرنىڭ ھەممىسى دېگۈ-
دەك سەھراغا مۇناسىپ ھالدا تۈرلۈك ياۋا ئۆسۈملۈكلەر ۋە
كۆكتاتلارنىڭ يىلتىزىدىن يېتىشتۈرۈلگەن بولاتتى.
بۈگۈن جۈمە. ئوقۇغۇچىلار ئادىتى بويىچە مەكتەپكە
بېرىپ ھەپتىلىك ئىشلىرىنى مۇئەللىمگە دوكلات قىلىشىدۇ،
تەتىللىك تاپشۇرۇقلىرىنىڭ چۈشىنەلمىگەن يەرلىرىنى سو-
رايدۇ. جاپپار مۇئەللىم سېرىق، كۆك كۆز، ئورۇق، ئېگىز
ئادەم ئىدى. ئۇ بۈگۈن ئادىتى بويىچە ئوقۇغۇچىلار بىلەن
بىرقۇر ئەھۋاللاشتى، كەلمىگەنلەرنى سۈرۈشتۈردى ۋە يەنە
دەرس باشلاشتىن بۇرۇنقى تەييارلىق ئۈستىدە ئورۇنلاشتۇ-
رۇش قىلىشقا باشلىدى.
بۈگۈن ئۇنىڭ قاپىقى تۈرۈلگەن بولۇپ، بىرەر ئىش
چىقىدىغاندەك تۇراتتى. ئۇ گېپىنى باشلاشتىن بۇرۇن چې-
كىپ يېرىملاشقان تاماكىسىنى سىلكىپ يەرگە تاشلىۋەتتى ۋە

ئەرزان باھالىق قەلەمنى قولىغا ئالدى. دېمەك، ئۇ قەلەم-نىڭ بۈگۈن تارىخىي ۋەزىپىسى ئاخىرلاشقانىدى. چۈنكى، جاپپار مۇئەللىم ئاچچىقى كەلسە قەلەم سۇندۇرىدىغان ئادىتى بولغاچقا، ئەنە شۇنداق ئەرزان باھالىق قەلەم ئىشلىتىپ كۆنۈپ قالغانىدى.

— ئۆتكەن مەۋسۇملۇق قىلىپ قالغان پۇلنى ئالغاچ كەلدۇقما؟!

ھېچكىم چالا قالغان پۇللارنى ئەكەلمىگەنىدى. ئوقۇغۇ-چىلار لام - جىم دېيىشمەي كەپتەرخانىغا مۈشۈك كىرگەن-دەك شۈك بولۇپ كېتىشتى. ئۇ ھەربىر ئوقۇغۇچىغا سىنچى كۆزى بىلەن تەكشى قاراپ چىقتى... ئۇنىڭ كۆپكۆك كۆزى ۋالىلداپ كەتتى. قەلەمنىڭ ئۇچى مۇنبەرنىڭ ئۈستىگە كۆ-چەپ تىرەلدى. قەلەم كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە پارە - پارە بولۇپ كەتتى.

— نېمە گەپ بۇ؟! مەن ئوقۇش پۇلىنى تۆلەپ قويىدى-غان داداڭلارمىدىم؟!

دېمىسىمۇ، جاپپار مۇئەللىمنىڭ ئاچچىقى يامان بولغى-نى بىلەن ھەر يىلى بىز تاپشۇرۇپ بولالمىغان بىرمۇنچە پۇللارنى مائاشىدىن تاپشۇرۇپ قويۇپ كېلىۋاتاتتى. ئەلۋەت-تە، بۇ ئىشمۇ مۇئەللىمنىڭ ئۆز رازىلىقى بىلەن بولماستىن مەكتەپ مۇدىرىمىزنىڭ مۇئەللىمنىڭ مائاشىدىن زورمۇ زور تۇتۇۋېلىشى بىلەن بولغانىدى.

— بۈگۈن كىتاب پۇلىنى ئەكېلەلمىگەنلەر ئورنىڭلار-دىن تۇرۇپ مېنى دادا دېيىش. بولمىسا كىتاب پۇلىنى تاپشۇرۇش!

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئابدۇسالامنىڭ چېكىسىدىن تەر قۇ-

يۈلۈپ كەتتى. دەرۋەقە، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىك-
كىنچى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان باللاردا بۇنچىلىك گەپنىڭ
ۋەزنىنى چۈشەنگۈچىلىك زېھىن يېتەرلىك ئىدى. مۇئەللىم
دېگەن مۇئەللىم بولماي دادىنىڭ ئورنىنى باسالامتى! ...
ئەگەر ھۆرمەت يۈزىسىدىن مۇئەللىمنى دادا دېيىشكە توغرا
كەلسىمۇ، جاپپار مۇئەللىمدەك ئادەملەرنى دادا دېيىش دادى-
نىڭ يۈزىگە قارا سۈرتكەنلىك، ئاق سۈت بېرىپ باغقان ئانىغا
ھاقارەت قىلغانلىق بولماسمۇ؟
ئابدۇسالامنىڭ ئاچچىقى كەلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇشقا
تەمشىلىۋېدى، تۇرغۇن دېگەن بالا چاپىنىنىڭ پېشىنى تارتىپ
قويدى. بىراق ئابدۇسالام ئورنىدىن تۇرالمىغىنى بىلەن سى-
نىپتا يۈز بېرىشكە تېگىشلىك بولمىغان بىر پاجىئە ئاخىرى
يۈز بەردى. ئابدۇسالام ئورنىدىن تۇرالمىغىنى بىلەن سىنىپ-
تىكى يولۋاس دېگەن بالا ئورنىدىن تۇردى، ئۇنىڭ ئاچچىقى
كەلگەنىدى. ئۇ مۇئەللىمنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ
مۇئەللىمگە سۆز ياندۇرۇشقا جۈرئەت قىلغانىدى.
— مۇئەللىم، بۇ قانداق گەپ ئۆزى، كىم سىزگە
پۇلنى تاپشۇرالمايمەن دەپتۇ. ئەگەر ئاشۇنچىلىك پۇلنى تاپ-
شۇرالمىغانغا سىزنى دادا دەيدىغان ئىش بولسا، مەن سىزنى
دادا دەي. سىز مېنى...
ئۇ گېپىنى دەپ بولغۇچە مۇئەللىم ئۇنىڭ نېمە دەيدىغاز-
لىقىنى بىلگەندەك ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ بولغانىدى. مۇئەل-
لىم يولۋاسنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ سار چۈجە ئالغاندەك دەس
كۆتۈرۈپ ئالدى ـ دە، ئۇدۇل دوسكا تۈۋىدىكى مۇنبەرنىڭ
ئۈستىگە ئاپىرىپ ئولتۇرغۇزدى. يولۋاسنىڭ يولۋاسلىقىمۇ
بىر يەرلەردە قالغانىدى. ئۇنىڭ چىرايى خەسىدەك ئاقىرىپ

كەتكەن بولۇپ، يەنە تېخى قورقۇنچتىن مۇنبەرنىڭ ئۈستىـ
گىمۇ سىيىۋەتكەنىدى. مۇئەللىم يولۋاسنى «مېنىڭ ئورۇنـ
دۇقۇمغا سىيىپ قويدۇڭ» دېگەننى باھانە قىلىپ كاچىتىغا
بىرنەچچىنى سېلىۋەتتى. يولۋاسنىڭ بۇرنىدىن چىققان
پوتلا ـ ماڭقىسى بىلەن بىرمۇنچە قان بىرلىشىپ كىشىنىڭ
كۆڭلىنى ئېلەشتۇرۇپ سىنىپتىكى ھەممىمىزنى ھۆ قىلدۇـ
رۇۋەتتى. يولۋاسمۇ مۇئەللىمگە يانغانغا توۋىسىنى يەپ مۇنـ
بەرگە قاتتىق تەگكەنلىكتىن ئازراق زەخىملەنگەن سۆڭگىچـ
نى سۆرىگىنىچە ئۆز جايىغا بېرىپ ئولتۇردى.

— سىلەرمۇ بىلىسىلەر، يېڭى ئوقۇش مەۋسۇمى باشلانـ
غاندا ئادىتىمىز بويىچە ھەربىر ئوقۇغۇچى بىر تەشتەكتىن
رەسمىي گۈل ئەكېلىشنى ئۇنتۇپ قالمايلى. ئەگەر رەسمىي
گۈل ئەكەلمەي ئۆزى خالىغانچە ھەررەڭ ـ سەررەڭ بىر
نەرسىلەرنى ئېلىپ كەلگۈچىلەر چوقۇم بىر تەشتەك گۈل
ئۈچۈن بەش يۈەندىن پۇل تاپشۇرۇشى كېرەك.

يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى مۇـ
ئەللىم ئۈچۈن ئىجرا قىلمىسا بولمايدىغان سىياسەت بولغىنىـ
غا ئوخشاش، جاپپار مۇئەللىمنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىمۇ بىز
ئۈچۈن بىر سىياسەت ئىدى. ئۇنى ئىجرا قىلماسلىققا ھېچـ
قايسىمىزنىڭ ھەددىمىز ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇـ
رۇنقىدەك گۈل ئورنىغا بىرەر تۈپ كۆكتات كۆتىگىدەك بىر
نەرسىلەرنى ئەكېلىپمۇ قۇتۇلغىلى بولمايتتى. بۇنى قانداق
قىلىش كېرەك؟

تاڭ سۇزۇلمەستە «دۆڭئۆستەڭ» يېزىسىغا تەۋە قۇمـ
كۆل كەنتىدىن سۇ چىقىپ تۇرىدىغان ئاشۇ بىر ھارۋا جىگدە
ئوتۇننى ئېلىپ شەھەرگە قاراپ يول ئالغان مەنسۇر ئاكـ

ـنىڭ پۈتۈن ئەس ـ خىيالى ئاشۇ بىر هارۋا ئوتۇننى پۇل قىلىپ ئوغـلى ئابدۇسالامنىـڭ قىلىپ قالـغان ئوقـۇش پۇلى، كىتاب ـ ماتېرىيال پۇلىنى تاپشۇرۇشتا ئىدى.

قىرى هاڭگىنىڭ نەچچە يەردە سۇيدۇك پۇراپ ئاسمانغا قاراپ تۇرۇۋېلىشى بىلەن ئۇ كۆن چۈش بولاي دېگەندە ئاندىن شەهەرگە يېقىن يەردىكى ئۆستەڭ بويىغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەر دېهقانلارنىڭ نەرسىلىرىنى ئەرزىنىغا ئېلىپ ـ ساتىدىغان ئېلىپساتارمەنلەر بىلەن توشۇپ كەتـكەن بولـۇپ، بەزىسى تېرە ـ ئۈچەي، بەزىسى بۇغداي ـ قوناق، بەزىسى توخۇ ـ كەپتەر، باچكا، تۇخۇم سورىشىپ دېهقانلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈ-رۈپ كېلىشەتتى. يەنە بەزىسى دېهقانلار ئېلىپ كىرگەن ئوتۇن ـ سامان، قوي ـ چارۋىلىرىنى نەچچە ئون يۈەن ئەرزىنىغا ئېلىۋېلىش ئۈچۈن دېهقانلار بىلەن يەرگە شاپىلاق-لاپ سودىلىشاتتى. ئىشقىلىپ، بۇ كۆۋرۈك بېشىمۇ كىچىك بازارغا ئايلانغان بولۇپ، ئېشەكلەرنىڭ هاڭراشلىرى، كالى-لارنىڭ مۆرەشلىرى، قويلارنىڭ مەرەشلىرى بۇ يەرنى خېلى ئوبدانلا قىزىتقانىدى.

بۇ چاغدا ئابدۇسالامنىڭ قوي كۆزلىرى كۆۋرۈك بېشىدا ئوتۇن ئالىمىز دەپ ساقلاپ تۇرۇشقان ناۋايلارغا ئاغدۇرۇل-دى. بىراق، بۇ ناۋايلار مەنسۇر ئاكىنىڭ هۆل جىگدە ئوتۇ-نىغا قاراپمۇ قويۇشماي بەخىرامان تاماكىلىرىنى چېكىشىپ ئۆزلىرىنىڭ پاراڭلىرى بىلەن بولۇشۇۋاتاتتى.

مەنسۇر ئاكىنىڭ خىيالىمۇ بۇ بىر هارۋا ئوتۇننى تۆت ـ بەش يۈەن ئەرزان ساتسىمۇ مۇشۇ يەردە سېتىپ ئېشەك هارۋىسىنى دەڭدە ئامانەت قويۇپ سودىلىقىنى قىلىش ئىدى. ئۇلار مۇشۇ يەردە هارۋىسىنى بىر چەتكە تارتىپ

قويۇپ سامان قاچىلانغان تىۋرىنى ئېشەكنىڭ بېشىغا كىيدۈ-
رۈپ ئېشەكنى ئوتقا قويۇشقاندىن كېيىن، ئۆستەڭدىكى لاي
سۈرەپ ئېقىۋاتقان ئەتىيازنىڭ مۇزدەك سۈيىدە يۈزىنى يۇ-
يۇشتى ۋە بەلبېغىغا تۈگۈۋالغان زاغرىسى بىلەن ناشتا قىلىش
ئۈچۈن هارۋىنىڭ يېنىغا زوڭزىيىشتى.

ئۇلار ناشتىسىنى قىلىپ بولغۇچە بىرەر كىم ئۇلار
بىلەن سودىلاشمىدى. ئارىدىن يېرىم سائەتتەك ۋاقىت ئۆتۈپ
كەتتى، ئابدۇسالام ئوتۇننى تېزرەك پۇل قىلىپ شەهەرگە
كىرىش ئۈچۈن ئويۇننى باهانە قىلىپ بىر بېسىپ، ئىككى
بېسىپ كۆۋرۈك بېشىغا باردى ـ دە، باشقىلارنىڭ سۆزىگىمۇ
قوشۇلماي بىر چەتتە مۈگدەپ ئولتۇرغان بىر مويسىپىتنىڭ
قېشىغا كەلدى.

— بوۋا، ئوتۇن ئالامسىز؟

بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ ئابدۇسالامغا قارىدى. بوۋاي-
نىڭ قۇلىقى ئېغىر ئىدى.

— نېمە دېدىڭ؟!

— ئاۋۇ ئوتۇننى ئالامدىكىن دەپ كەلگەنىدىم.

ئابدۇسالام ئېشەك هارۋىسى توختىتىلغان تەرەپنى كۆر-
سەتتى. بوۋاي هاسىسىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە،
هارۋىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئوتۇنغا بىر قاراپ قويۇپ ئۆز
جايىغا كەتمەكچى بولدى.

— بوۋا، ئوتۇننى ئالمامسىز؟!

— مەن بۇنداق سۇ چىقىپ تۇرىدىغان هۆل جىگدە
ئوتۇننى ئېلىپ خانىقادا داش قايناتمايمەن، بالام، مەن دېگەن
ناۋاي، تونۇر ئاقارتىمەن.

بوۋاي يەنە يولىغا راۋان بولدى. ئابدۇسالام بوۋاينىڭ

چاپىنىنىڭ پېشىغا ئېسىلدى.

— بوۋا، خوش بولۇپ قالاي، بۇ ئوتۇننى ئېلىڭە!

بوۋاي ئابدۇسالامنىڭ كۆزىدىن چوشۇۋاتقان ئىككى تامچە ياشتىن تەسىرلەندىمۇ ياكى باشقا بىر خىيالغا كېلىپ قالدىمۇ، بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن يەنە ئارقىسىغا بۇرۇلدى. بوۋاي يەنە ئوتۇننىڭ ئۇ يەر، بۇ يېرىگە بىرقۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن:

— بولىدۇ، ئالسام ئالاي، كېيىنچە قۇرۇپ قالسا يەنە ئەسقېتىپ قالار.

— دەڭە، قانچىگە ساتىسىز؟

مەنسۇر ئاكا بىردە هارۋىدىكى ئوتۇنغا، يەنە بىردە يېنىدىكى بوۋايغا قارىغاندىن كېيىن ئارتۇق گەپ قىلمايلا قىرىق يۈەن باها قويدى.

— ئۇكامويى، ئاشۇ قىرىق يۈەننى تەڭ خەجلىمەيلىمۇ؟

— كەم بولار، ئاكا، ئوغلۇمنىڭ دەرس باشلايدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى، ئوقۇش قورالى ئېلىپ بەرمىسەم بولمايدۇ، بولمىسا بۇنداق هۆل ئوتۇننى شەهەردە سۆرەپ يۈرۈيدىغانلاردىن ئەمەستۇق.

— قانداق ئۇكا، ئەگەردە بىرەي دېسىڭىز مۇشۇ ئوغلىڭىزنىڭ كۆڭلىنى دەپ ئېلىپ قوياي، بولمىسا كۆرۈپ تۇرۇپسىز، گۇڭگۇرتتەك ئوتۇنلار كىرىۋاتسا هۆل ئوتۇننى ئېلىپ يۈرسەممۇ بولماس، — بوۋاي يەنە مېڭىشقا تەمشىلىۋېدى، ئابدۇسالام يەنە بوۋاينىڭ پېشىغا ئېسىلدى.

— بوۋا، يەنە بەش يۈەن قوشۇپ ئېلىڭە!

بوۋاي «قانداق بېرەمسىز؟» دېگەننى قىلىپ مەنسۇر ئاكىغا قاراپ قويدى.

— بولدى، ئېلىڭە، بەرسەم بېرەي.

— ئەمىسە ھەيدەڭ! — بوۋاي چاپىنىنىڭ پېشىنى تۈ-زەشتۈرۈپ ئوتۇنىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇردى. ئابدۇسالام ھارۋىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭدى.

بۈگۈن شەھەر ئىچىگە ئۇلاغ ھارۋىلىرىنى كىرگۈزمە-گىنى ئۈچۈن ئابدۇسالاملار ناۋاينىڭ ئۆيىگە ئارقا كوچىدىن شەھەرنى ئايلىنىپ كىرىشكە مەجبۇر بولۇشتى. ئۇلار شەھەر ئىچىگە كىرىپ بىر تار كوچىغا بۇرۇلغاندا، «ۋاڭ» قىلغان بىر ئاۋاز بىلەن تەڭ ھارۋىنىڭ كامىرى يەرنىڭ بىرمۇنچە توپىسىنى توزۇتۇپ يەرگە چاپلىشىپ قالدى. مەنسۇر ئاكا ھارۋىنى توختىتىپ ھارۋىنىڭ ئېتىلىپ كەتكەن چاقىنىڭ كامېرىغا قارىۋەتكەندىن كېيىن ھارۋا ئۈستىدە ئولتۇرغان بوۋايغا قارىدى. بوۋاي خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك ھارۋا ئۈستىدە گىدىيىپ ئولتۇراتتى. ئابدۇسالام بوۋاينىڭ ئولتۇ-رۇشىدىن، ئۇنىڭ مەيدىسىنى يېپىپ تۇرغان ئاپئاق ساقىلى-دىنمۇ گۇمانلىنىشقا باشلىدى، مۇشۇ تاپتا ئۇنىڭ ساقىلى ھېلىلا قايسىبىر گىرىمچى تەرىپىدىن يەملەپ قويۇلغان ئۆچ-كە تۈكىگە، ئۇنىڭ يۈزىدە جىلۋە قىلىپ تۇرغان نۇرمۇ خۇددى مەكتەپتىكى ھېلىقى خەنزۇ تىلىدىن دەرس بېرىدىغان خانىمنىڭ يۈزىگە سۈرتۈۋالغان مېيىغا، كۆزىنىڭ چۆرىسىدى-كى قورۇقلار بولسا خۇددى قېرىنداشتا سىزىپ قويغاندەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

مەنسۇر ئاكا بوۋايدىن كۆزىنى يۆتكەپ ھارۋىنى ھەيدەپ كەتتى. مانا ئەمدى شەھەرنىڭ سىرتىدىكى ئوڭغۇل - دوڭ-غۇل كوچىلاردىن ھارۋىنى سۆرەپ مېڭىش قېرى ھاڭگىغا

تەس كېلىۋاتاتتى. ئۇلار تار، ئەگرى - بۈگرى كوچىلاردىن ئۆتۈپ چوڭ مەسچىتنىڭ يېنىدىكى قارىداپ كەتكەن بىر ناۋايخانىنىڭ يېنىغا كېلىپ توختاشتى. ناۋاي بوۋاي هارۋى-دىن ناهايىتىمۇ ئېرەنچەكلىك بىلەن چۈشۈپ خۇددى ئوتۇننى ئالمايدىغان ئەلپازدا ئوتۇنغا يەنە بىرمۇنچە سەپسېلىشقا باشلى-دى ۋە يانچۇقىدىن پارچە - پۇرات پۇلنى چىقىرىپ يىگىرمە ئىككى يۈەننى ئۇزاتتى. مەنسۇر ئاكا بىردە بوۋاي ئۇزاتقان پۇلغا، يەنە بىردە بوۋايغا قاراپ تۇرۇپ قېلىۋىدى، بوۋاي چاققانلىق بىلەن پەشخۇندىكى ناندىن توققۇزنى ئېلىپ ئۇزاتتى:

— هە، سىلەر دېهقانلار ناننى بەكمۇ ئۇلۇغلايسىلەر، شۇڭا نان ئۈچۈن يىل بويى ئېتىزدىن كىرمەي ئىشلەيسىلەر ئەمەسمۇ! ئېلىپ قويۇڭ، ئۈچ يۈەنگە نان بەردىم، هېلىغىچە قورسىقىڭلار ئېچىپ قالغاندا لازىم بولۇپ قالىدۇ.

— بىز ئوتۇننى سودىلاشقاندا بۇنداق دېيىشمىگەنىدىققۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن بۈگۈن پۇلغا بەكمۇ ئېهتىياجلىق ئىدىم.

— ۋاي ئۇكاموي، بۇمۇ دېيىشىدىغان گەپمىدى. نان بىلەن هەرقاچان كىشىگە لازىم بولۇپ تۇرىدۇ. سىز دېمىسى-ڭىزمۇ مۇشۇ كۈنلەردە پۇلغا كىمنىڭ ئېهتىياجى يوق، قېنى ئېلىڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىزنىڭ سەمىڭىزگە سېلىپ قوي-ماپتىمەن، بۇ گۇناھ مەندە، ئەمدى دەپ قويسامۇ بولىدۇ، مەن هەرقانداق كىشىدىن ئوتۇن ئالسام، بەش يۈەنلىك نان قوشۇپ بېرىمەن.

بۇ ئىشقا مەنسۇر ئاكىمۇ، ئابدۇسالاممۇ بىرنەرسە دېيەل-مىدى. ئۇلار ئارغامچا - توقۇناقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بىر

رېمونتخانىدا هارۋىنىڭ كامېرىنى ئىككى يۇەنگە يەملەتكەندىن كېيىن، هارۋىنى بىر سارايغا ئەكىرىۋېتىپ باغچا ئالدىدىكى گۈل بازىرىغا قاراپ يول ئالدى. مەنسۇر ئاكىنىڭ خىيالىمۇ بىر ـ ئىككى يۇەنلىك گۈلدىن بىر تەشتەك ئېلىپ بېرىپ ئوغلىنى خۇش قىلىش ئىدى. ئۇلار ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان بۇ شەھەردە كىشىلەرگە ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ يۈرۈپ ئاران دېگەندە گۈل بازىرىغا يېتىپ كەلدى.

بۈگۈن گۈل بازىرىغا كىرگەن گۈللەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، خىللىرىنىڭ كۆپلۈكى، رەڭگىنىڭ ھەر خىللىقى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇراتتى. ئابدۇسالام گۈل بازىرىنى خېلى ئايلانغاندىن كېيىن بازار ئىشىكىدە تۇنجى ئۇچراتقان بىر تەشتەك گۈل يەنىلا ئۇنىڭغا ياراپ قالدى. دېمىسىمۇ، بۇ گۈلنىڭ قىشىغا ھېلىدىن ـ ھېلىغا يىغىلىۋالغان كىشىلەر يىراق كېتىشمەي گۈلنى تاماشا قىلىشاتتى. كىچىككىنە تەشتەكتىكى بۇ گۈلنىڭ يوپۇرمىقى ياۋا تاۋۇز- نىڭ يوپۇرمىقىدەك چوڭ ئىدى، ئېگىزلىكى بىر غېرىچچە كېلەتتى، يوپۇرمىقىغا بىرەرنى چېكىپ قويسىڭىز پەسكە ئېگىلىپ سالام بېرەتتى.

مەنسۇر ئاكا ئابدۇسالامنى خېلى دەۋەت قىلىپ باققان بولسىمۇ ئۇ پەقەت ماڭغىلى ئۇنىمىدى. ئاخىرى گۈلچى بو- ۋايدىن گۈلنىڭ ئىسمىنى بولسىمۇ سوراپ بېقىش ئويىغا كەلدى.

— ئۇستام، بۇ گۈلنىڭ ئىسمى نېمە؟

— سالامگۈل.

— نېمە، سالامگۈل! — مەنسۇر ئاكا گۈلچى بوۋاينىڭ جاۋابىدىن ھەيران قالدى.

— ھەئە، سالامگۈل.

— تونۇشۇڭ گۈلنىڭ ئىسمىمۇ سالام بولىدىكەن ـ ھە، ئابدۇسالام، سالامگۈل...

بۇ گۈلنىڭ ئىسمىنىڭ بالىسىنىڭ ئىسمى بىلەن ئوخشاشلىقىدىن ھەيران قالغان مەنسۇر ئاكا ئابدۇسالامغا كۆلۈمسىرەپ قارىدى. ئابدۇسالامغا بولسا گۈلنىڭ ئىسمىدىنمۇ بەكرەك گۈلنىڭ ئۆزى ياراپ قالغانىدى.

— دادا، بۇ گۈلنى ئالايلى.

— بالام، بۇ گۈلمىغۇ خېلى بولىدىغان گۈلكەن، مېنىڭچىمۇ تازا ئالغۇم كەلدى، بىراق قىممەتمىكىن.

— سوراپ باقايلى، دادا.

— مەيلى سوراپ باقساق باقايلى، ئۆيىمىزدە ئابدۇسالامغا ھەمراھ بولىدىغان سالامگۈلدىن بىرى بولسا مەيلى ئەمەسمۇ، ئاكا، بۇ گۈل قانچە پۇل؟

— ئوتتۇز يۈەن؟

— نېمە، ئوتتۇز يۈەن! — مەنسۇر ئاكا ئەندىكىپ كەتتى. ئابدۇسالامنىڭ قولىدىن يېتىلەپ گۈل بازىرىدىن تېز ـ تېز مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

دادا ـ بالا ئىككىيلەن بازارنى خېلى ئۇزاق ئايلاندى. دادا بالىسىغا بىرەر كىتاب ئېلىپ بېرىشكە ئامالسىز بولسىمۇ، يەنىلا ئوغلىنى كىتابخانىغا ئەكىرىشنى ئۇنتۇمىدى. ئەگەر ئۇنداق قىلمىغان بولسا ئابدۇسالامغا بۈگۈن شەھەرگە كىرگەنگە ھېساب بولمايتتى. مەنسۇر ئاكا بۈگۈن ئابدۇسالامغا بىرەر پۇللۇق نەرسە ئېلىپ بېرەلمىگىنى بىلەن، ئادەت بويىچە ئۇنىڭ تەلەپ قىلغان يەرلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئاپاردى. شۇنداق بولسىمۇ ئابدۇسالامنىڭ كۆڭلى يەنىلا يېرىم

ئىدى.

چۈنكى، ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس - يادى ئاشۇ گۈل بازىرىدا كۆرگەن كىشىگە سالام بېرىدىغان بىر تەشتەك سالامگۈلدە ئىدى. ئۇ ئېشەك ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ ئاشۇ يىراق سەھرادىكى قۇمكۆل كەنتىگە چىقىپ كېتىۋېتىپمۇ ئاشۇ بىر تەشتەك گۈلنى ئويلايتتى. «خەپ، مەكتەپكە بارىدىغان چاغقىچە ئاززاق پۇل تېپىپ ئاشۇ گۈلنى سېتىۋالمايدىغان بولسام!» ئۇ ئالىقانلىرىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگدى.

كۆك قەرىدە يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى، تولۇن ئاي كۆمۈش لېگەندەك ۋاللىدايتتى. فىگولو ھارۋىنىڭ چايقىلىپ مېڭىشىدىن چىققان يېقىمسىز ئاۋازمۇ ئابدۇسالامنى ئەللەيلەپ بىردەمنىڭ ئىچىدە ئۇنى ئۇخلىتىپ قويغانىدى.

ئۇ چۈش كۆرۈۋاتاتتى...

ھەيۋەتلىك ئوقۇش باشلاش مۇراسىمى. ئوقۇغۇچىلار مەكتەپ سەيناسىدا ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن گۈللىرىنى تۇتۇشۇپ تۇرۇشماقتا، مۇئەللىملەر ئوقۇغۇچىلار ئېلىپ كەلگەن گۈللەرنى باھالىماقتا، ئابدۇسالامنىڭ گۈلىنى كۆرگەن ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار گۈلىنىڭ ئاجايىپ خۇسۇسىيىتىدىن ھەيران بولۇپ قىزىقىپ قاراشماقتا، ئارقىدىن ئابدۇسالامنىڭ گۈلى بىرىنچى بولۇپ مۇكاپاتلاندى. ھېلىقى سېرىق ئۆڭلۈك، كۆك كۆز مۇئەللىم سەھنىگە چىقىپ مۇكاپات ئالماقتا، مۇئەللىم ئابدۇسالامغا قاراپ مېيىقىدا كۈلۈمسىرىمەكتە، مۇئەللىم ئابدۇسالامنىڭ بېشىنى رازىمەنلىك بىلەن سىلىماقتا، يېقىملىق دۆلەت شېئىرى مۇزىكىسى ساداسى ئىچىدە بەش يۇلتۇزلۇق دۆلەت بايرىقى ئاستا - ئاستا ياغاچ

مومىغا چىقىرىلماقتا...

بايراق خادا ئۇستىگە چىقىپ بولاي دېگەندە هارۋىنىڭ قاتتىق سىلكىنىشى بىلەن ئابدۇسالام چۈشىدىن ئويغىنىپ كەتتى. ئوتقاشتەك قىپقىزىل قۇياش قۇمكۆل كەنتىنى شەپەق نۇرىغا پۈركىگەندە، ئابدۇسالام پارتىداش ئاغىنىسى تۇرغۇن بىلەن پادىسىنى هەيدەپ كەنتنىڭ شەرقىدىكى ئۆستەڭ بويىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار كۈن چۈش بولغۇچە قويلىرىنى يايلىتىپ يۈرۈپ خېلى تويغۇزدى. ئارىلىقتا ئابدۇسالام تۇرغۇنغا هېلىقى بىر تەشتەك سالامگۈلنىڭ پارىڭىنىمۇ دەپ بەردى. تۇرغۇن گەرچە ئۇ گۈلنى كۆرمىگەن بولسىمۇ تۇرغۇننىڭ سۆزلىگىنىگە قىزىقىپ گۈلنى بىر قېتىم كۆرۈپ باققۇسى، هەتتا ئۇنىڭمۇ ئۇ گۈلدىن بىر تەشتەك ئېلىپ مۇئەللىمىنى خۇش قىلغۇسى، ساۋاقداشلىرىنى هەيران قالدۇرغۇسى كەلدى. ئۇلارنىڭ دەرۋەقە پۇلى يوق ئىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ بىردىنلا تۇرغۇن بىر ئەقىل تاپقاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە ئابدۇسالامنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى. ئابدۇسالاممۇ بىرئاز تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن تۇرغۇننى قۇچاقلاپ سەكرەپ كەتتى.

ئۇلار كەچ كىرىپ ئەتراپنى گۇگۇم قاپلىغاندا «مۆكىمۆكىلەڭ ئوينايمىز» دېگەننى باهانە قىلىپ ئۆيلىرىدىن چىقىشتى ـ دە، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە غايىب بولۇشتى.

ئەتىياز كېچىسىنىڭ سوغۇق شامىلى قۇلاقنى خېلى توڭدۇراتتى. باللار خېلى قېلىن كىيىنىۋالغان بولسىمۇ يەنىلا قۇلاقلىرى هەرە چاققاندەك پىژىلدايتتى، قوللىرى بىلەن توسۇشاتتى. ئاتا ـ ئانىلار باللىرىنى ئىزدىشىپ ۋارقىرىشاتتى.

— تۇرغۇن!

— ئابدۇسالام!

قۇياش نۇرى شەھەرنىڭ قەۋەتلىك بىنالىرىنىڭ ئۈستىدىن چۇشۇشكە باشلىغاندا بالىلار ئاران شەھەرگە كىرەلىدى. ئۇلار ھېرىپ كېتىشكەنىدى، باغچە ئالدىدا بىردەم ئولتۇرۇشتى. تۇرغۇننىڭ كىچىك تەرەت قىلغۇسى كەلدى. تۆت ئەتراپقا بويۇنداپ قاراپ باقتى. ھەممە يەر چىنىدەك پاكىز ئىدى. تۇرغۇننىڭ ھېچقانداق يەرگە تەرەت قىلغۇسى كەلمىدى. ئابدۇسالامنىڭ باغچىنىڭ سول تەرىپىدىكى «ئاممىۋى ھاجەتخانا» دەپ خەت يېزىلغان بىر ئىشىككە كۆزى چۈشتى. ئۇ تۇرغۇننى نۇقۇپ:

— قارا، ئاۋۇ يەردە ھاجەتخانا بار ئىكەن.

تۇرغۇن ھاجەتخانىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەن ئابدۇسالام شەرەت قىلغان تەرەپكە يۈگۈرگەندەك مېڭىپ كەتتى. ھاجەتخانا ئالدىدا ئۆڭى قارا، چىرايى تاتۇق، كۆزلىرى جىرتاق بىر ئايال تازىلىق قىلىۋاتاتتى، ئۇ ئايال ئىشتىنىنىڭ بېغىنى تۇتقىنىچە ھاجەتخانىغا كىرىپ كېتىۋاتقان تۇرغۇننى توۋلىۋالدى.

— ۋۇي، قارا كۆز، قەيەرگە؟

تۇرغۇن ئىشتىنىنىڭ بېغىنى تۇتقىنىچە بىر ئىزدا تۇرۇپ قالدى.

— سىيىۋالاي... دەپ.

— مۇنداقمۇ بىر يوغان ئىش قىلالىمۇ... ھەرقانچە ئابىھايات چىقارسىلىمچۇ، دېھقاننىڭ سۈرىتى بار كۆك رەڭلىك ئىككى موچەندىن بىرنى تۆلىۋېتىپ ئاندىن كىرسىلە، بولمىسا، قايسى سەھرادىن كىرگەن بولسىلا شۇ يەرگە چىد-

قىپ ئاندىن قورساقلىرىنى بىكارلىسىلا...

تۇرغۇن بىلەن ئابدۇسالام ھاجەتخانا ئىزدەپ خېلى يول يۈردى. تۇرغۇننىڭ قورسىقى تېخىمۇ مۇجۇپ ئاغرىشقا باشلىدى. ئۇلار ئاخىرى بىر سۇنئىي تالا خالتىنى تېپىپ بىر دالدىغا ئۆتتى ـ دە، خالتا ئىچىگە تەرەت قىلىپ تاشلىۋېتىشكە يەر تاپالماي تۇرغاندا، مەسچىتتىن چىققان بىر بوۋاي ئۇلارغا مەسچىتنىڭ ھاجەتخانىسىنى كۆرسىتىپ قويدى. ئۇلار شۇ يەرگە كىرىپ قورسىقىنى بىكارلىغاندىن كېيىن خېلى يەڭگىلەپ قالغاندەك بولۇپ قېلىشتى ـ دە، يەنە كوچىغا چىقىشتى.

كۈن نەيزە بويى كۆتۈرۈلگەندە ئاندىن باغچە ئالدىدىكى گۈل بازىرىغا گۈلچىلەر كىرىشكە باشلىدى. ئابدۇسالام بىلەن تۇرغۇن خېلى ئۇزاق ساقلاشقاندىن كېيىن ئاندىن گۈلچى بوۋاي ھېلىقى بىر تەشتەك سالامگۈل بىلەن يەنە باشقا گۈللەرنى قول ھارۋىسىدا ئىتتىرىپ كەلدى. ئابدۇسالام تۇرغۇننىڭ قولىدىن يېتىلەپ بېرىپ يەكشەنبە كۈنى دادىسى بىلەن كۆرگەن ھېلىقى گۈلنى كۆرسەتتى، تۇرغۇن گۈلنىڭ يوپۇرمىقىغا بىرنى چېكىپ قويۇۋېدى، گۈلنىڭ يوپۇرمىقى ئاستا پەسكە ئېگىلىپ سالام بەردى. بۇنىڭدىن ھاياجانلانغان تۇرغۇن ئابدۇسالامنى نوقۇپ:

— ئاداش، بىز ئازراق پۇل تېپىپ بۇ گۈلدىن بىر تەشتەكنى ئېلىپ چىقىپ سىنىپىمىزدىكى بالىلارنى بىر ھەيران قالدۇرۇۋېتەيلى.

— بوپتۇ، ھېلىقى تۇغقىنىڭ ئىشلەيدىغان زاۋۇتقا بېرىپ باقايلى...

ئارىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى. ئابدۇسالام بىلەن

تۇرغۇن ئاۋۋال شەھەرنىڭ كونا رەستىسىدىكى مەدىكار بازى-
رىدا يېرىم كۈن ئىش كۈتۈپ تۇرۇشتى، ئۇلاردا نە كەتمەن،
نە بىرەر ئەمگەك قورالى يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار تېخى
بالا بولغاچقا كىشىلەر گەرچە قىزىقىپ قاراشقىنى بىلەن پۇل
بېرىپ ئىشقا سېلىشنى خالىمىدى. ئۇلار ئاخىرى شەھەر
سىرتىدىكى بىر يەككە كارخانىچىنىڭ پەنەركە زاۋۇتىغا ۋا-
قىتلىق بالا ئىشچى بولۇپ كىردى. كۈنىگە ئون يۈەن بېرى-
لەتتى، زاۋۇت باشلىقى ۋاڭ تاغىمۇ ئۇلارنىڭ تەتىل مەزگى-
لىدە ئازراق پۇلغا ئىشلەپ ئوقۇش پۇلى ۋە ئوقۇش ماتېرى-
ياللىرىنى سېتىۋېلىش ئويىنى ئۇققاندىن كېيىن ئۇلارغا
خېلى ئوڭايلىق يارىتىپ بەرگەنمۇ بولدى. بالىلارمۇ كۈنىگە
ئىشلىگەن پۇلىنى ئۇتتۇرلۇق خەجلەپ بولماسلىق ئۈچۈن
ئاخشىمى زاۋۇتتا يېتىپ قوپۇپ، ئۈچ ۋاخ تامىقىغا سوغۇق
سۇ بىلەن قۇرۇق نان يەپ ئون كۈننى ئۆتكۈزدى. بالىلار
گەرچە زاۋۇتتا ئىشلىسىمۇ پۈتۈن خىيالى يەنىلا ئاشۇ بىر
تەشتەك سالامگۈلدە ئىدى. ئاشۇ بىر تەشتەك گۈل پەقەت
كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى. ئۇلار گۈلنى سېتىۋالغۇدەك پۇلغا
ئىشلىگەن بولسىمۇ، يەنە ئازراق پۇلغا ئىشلەپ ئوقۇش پۇلى-
نى تۆلەش، يەنە تېخى ئاتا - ئانىسىغا سوۋغا - سالام ئالغاچ
چىقىش خىيالىدا يەنە بىرنەچچە كۈن ئارتۇق ئىشلەشنى
ئويلاشتى.

نەچچە كۈندىن بېرى ئابدۇسالام بىلەن تۇرغۇن-
نىڭ ئاتا - ئانىلىرى بالىلارنى ئىزدەپ بارمىغان يېرى
قالمىدى. تېلېۋىزوردا نەچچە قېتىم ئېلانمۇ بەردى. بالىلار
زاۋۇتنىڭ سىرتىغا چىقمىغىنى ئۈچۈن بۇ ئىشلاردىن خەۋەر-
سىز ئىدى، مەنسۇر ئاكا بىلەن تۇرغۇننىڭ دادىسى شەھەر-

نىڭ ئۇششاق باللار ئوينايدىغان يېرىدىن تارتىپ ئەگرى ـ
بۈگرى كوچىلىق شەھەر رەستىلىرىنى چالا قويماي ئاختۇ-
رۇپ چىقىشتى، ئىستولبىلارغا، قاتناش بېكەتلىرىگە ئادەم
ئىزدەش ئېلانلىرىنىمۇ چاپلاشتى. مۇشۇ تاپتا باللارمۇ
ئاتا ـ ئانىلىرىنى سېغىنىشقان بولسىمۇ يەنە بىرنەچچە
كۈن ئارتۇق ئىشلەپ نەچچە ئون يۈەننى كۆپرەك تېپىشنىلا
ئويلايتتى. ئەگەر ئۇلار ئويلىغىنىدەك ئاشۇ بىر تەشتەك
گۈلنى ئېلىپ چىقالىسا يەنە تېخى ئۆتكەن مەۋسۇملۇق ۋە
يېڭى ئوقۇش مەۋسۇملىق ئوقۇش پۇلىنى، كىتاب پۇلىنى
تولۇق تۆلىيەلىسە، ئاچچىقى يامان سىنىپ مۇدىرىنىڭ
تىل ـ ئاھانىتىدىن قۇتۇلۇپ قالاتتى.
ئوقۇش باشلاشقا يەنە ئىككى كۈن قالغانىدى. ئۇلار ۋاڭ
تاغا بىلەن سۆزلىشىپ يۈرۈپ كەچلىك ئىسمىنا قوشۇپ ئىش-
لەشنى قولغا كەلتۈرۈشتى.
كېچە. زاۋۇت ئىچىدە لامپۇچكىلار چاراقلايتتى، كۆز-
لەرنى قاماشتۇراتتى، ئابدۇسالامنىڭ كۆز ئالدىغا بولسا سا-
ۋاقدىشى يولۋاسنىڭ جاپپار مۇئەللىمدىن ئازار يەپ يىغلىغان-
دىكى چىرايى، جاپپار مۇئەللىمنىڭ «مېنى دادا دېيىش!»
دېگەندىكى ئەلپازى كېلىۋالاتتى، قولى بولسا يەنىلا تاختىلان-
غان شاللارنى زاۋۇت ئىچىگە يۆتكەش بىلەن بەند ئىدى.
بىر چاغدا تۇرغۇن «ۋاي!» دېگەنچە ئابدۇسالامنىڭ
بېلىگە چىڭ ئېسىلىۋالدى. شۇ چاغدىلا ئابدۇسالام ئىككى
قولىنىڭ ئوشۇق سۆڭەكىدىن تارتىپ بارماقلىرىغىچە ئاغرى-
ۋاتقىنىنى سەزدى، زاۋۇت باشلىقى ۋاڭ تاغىمۇ چەبدەسلىك
بىلەن زاۋۇتنىڭ توكىنى ئۈزۈپ تاشلىدى، باشقىلارمۇ بول-
غۇسى خەۋپ ـ خەتەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشۈپ ئابدۇسالا-

مىنىڭ بىلىگە ئىسلىئۇپلىشقانىدى، پەنەركە زاۋۇتىمۇ ئابدۇ-
سالامنى پۈتۈن يالماپ كېتىدىغاندەك ئەلپازدا نەچچە قېتىم
سىلكىنىپ توختاپ قالدى. ئابدۇسالامنىڭ تەلىيىگە قول
بارماقلىرىنىڭ سۆڭىكى ساق قالغان بولۇپ، ئالىقان دۈمبە-
لىرىدە تىرناقچىلىكمۇ گۆش قالمىغانىدى. ئابدۇسالام بىر-
دەمنىڭ ئىچىدە «ھۆ» بولۇپ، بېشى قايغاندەك بولدى ـ دە،
تۈرغان يېرىگە يىقىلىپ چۈشتى.

ئۇ ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچقاندا ئۇنىڭ كۆرگىنى
دوختۇرخانا ياتىقىنىڭ ئاپئاق سىرلانغان تام ـ تورۇسى ۋە
ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ تۇرغان بىرنەچچە ئاق خالاتلىق دوخ-
تۇرلار بولدى. ئۇ خۇددى ئىككى قولى شىمىنىڭ يانچۇقىغا
يەملىشىپ قالغاندەك، قولىنى ھەرىكەتلەندۈرەلمەي قالدى.
پۈتۈن بەدىنى ئۆرۈپ چىقىۋەتكەندەك لوقۇلداپ ئاغرىپ كې-
تىۋاتاتتى، دوختۇرلار بىرئاز خاتىرجەم بولغاندەك بىر ـ
بىرىگە قارىشىپ يېنىك قەدەم ئېلىشىپ ياتاقتىن چىقىپ
كەتتى. ئۇ تۇرغۇن ۋە زاۋۇت خوجايىنى ۋالاڭ تاغىنىڭ يارد-
مىدە ھازىرقى ھەربىيلەر باشقۇرۇشىدىكى دوختۇرخانىغا ئە-
كېلىنگەندىن كېيىن، دوختۇرلار جىددىي ھەرىكەتكە كېلىپ
داۋالاشنى باشلىۋەتتى. ئۇنىڭ ئىككى قولىنىڭ ئالىقىنى ۋە
دۈمبىسىدە پەقەت گۆش قالمىغاچقا، ئۇنىڭ قولىغا گۆش
ئۇندۇرۇش ئۈچۈن ئىككى يوتىسىدىن گۆش كۆچۈرگەنىدى.
دوختۇرخانىغا ئەكېلىپ بولغۇچە قان كۆپ چىقىپ كەتكەچكە
دوختۇرلا خېلى كۆپ قان بەردى.

ئابدۇسالام مۇشۇ ياتىقىدا خېلى ئۇزۇن يېتىپ قالدى.
ئوقۇغۇچىلار مەكتەپكىمۇ يىغىلىپ بولۇشتى. ساۋاقداشلىرى
پۇل يىغىش قىلىپ ئۇنى بىرنەچچە قېتىم يوقلاپمۇ كىرىش-

كەن بولدى. ئۇنىڭ دوختۇرخانىدىكى كۇنلىرى بەكمۇ زېردكىشلىك بولۇپ، پۇتۇن بەدىنى گەجدە قاتۇرۇپ قويۇلغاندەك تۇيۇلاتتى، قىمىرلىسا پۇتۇن بەدىنى تەڭ لىڭشىيتتى. ئۇ شۇ چاغدىلا كىشىنىڭ قولىنىڭ يالغۇز ئەمگەك قىلىش، تاماق يېيىش ئۇچۇنلا ئەمەس، بەلكى ئادەم بەدىنىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاشتىكى رولىنىمۇ تونۇپ يەتتى. بىراق، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەنىلا ئاشۇ بىر تەشتەك سالامگۇل كېسەل كارۋىتى بېشىدا ئۇنىڭغا سالام بەرگىنىچە يېقىملىق ئىگىلىپ تۇرغاندەك كۆرۇنەتتى. ئۇ خېلى كۆپ پۇلغا ئىشلىگەن بولسىمۇ، ئاشۇ بىر تەشتەك سالامگۇلنى سېتىۋېلىشقا ئۇلگۇرەلمىگەنىدى.

دوختۇرلار ئۇنى غالتەكلىك كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ ئوپېراتسىيە ئۆيىگە ئېلىپ ماڭغاندا ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى سوغۇق تەرلەپ پۇتۇن بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ كەتتى. ئوپېراتسىيە ئۆيىنىڭ ئىشىك تۇۋىگە ئەكېلىنگەندە، پەنەركە زاۋۇتىنىڭ باشلىقى ۋاڭ تاغا كۇلۇپ تۇرۇپ ئۇزىتىپ قويدى. گەرچە، ئۇ ئۇيغۇر تىلىنى ئۇقمىسىمۇ يېقىملىق كۇلۇمسىرەش ئارقىلىق ئابدۇسالامنى غەيرەتلىك بولۇشقا ئۇندەۋاتقاندەك قىلاتتى.

ئوپېراتسىيە ئۆيىدىن چىقىپ هوشىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ كېسەل كارىۋىتى يېنىدا مەنسۇر ئاكا ۋە سىنىپتىكى بىرقانچە بالىنى ئەگەشتۇرۇپ كىرگەن هېلىقى ئاچچىقى يامان جاپپار مۇئەللىم قولىدا هېلىقى كۇنى دادىسى بىلەن گۇل بازىرىدا كۆرگەن بىر تەشتەك سالامگۇلنى تۇتقىنىچە يېقىملىق كۇلۇمسىرەپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايىدا دائىم هۆكۈم سۇرىدىغان جىددىي كەيپىياتتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ئابدۇسا-

لامۇ گەرچە ئۆزى كۆرۈشكە تەشنا بولغان بىر تەشتەك گۈل ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى مۇئەللىمىنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە جىلۋىسىنى كۆرۈپ باشقىچە خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بىر جۈپ قوي كۆزىدىن بالقىغان نۇر بىلەن تەڭ ئىككى تامچە ياش دومىلىنىغىچە پەسكە ساقىپ چۈشتى.

ھاشىم دەمدەر

1

ئەتراپ قازان كۆمتۈرۈپ قويغاندەك قاراڭغۇ. ناھىيە بازىرىدىن ساتمىقۇم يېزىسىغا بارىدىغان يۈز كىلومېتىرلىق قۇملۇق يولدا ناھىيە باشلىقى ئولتۇرغان كۈمۈش رەڭلىك ماشىنا رېزىنكە چاقلىرىنى قۇمغا پاتۇرۇپ ئات يورغىسىدا كېتىپ بارماقتا، ھاكىم ئەتراپتىكى قاراڭغۇلۇقتىن سەل ئەندىكىپ قالدى، دېمىسىمۇ مۇشۇ تاپتا ئاشۇ تۇمەنلىگەن يۇلتۇزلار، ھەتتا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇنىڭغا كۈلۈپ باققان ئايمۇ ئۇنىڭغا كەينىنى قىلىۋالغاندەك، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەندەك قىلاتتى.

دېمىسىمۇ، ناھىيە باشلىقى بۇ ناھىيىگە كەلگەندە ناھىيىنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالى ناچار، خەلقى كەمبەغەل بولۇپ، كادىرلارنىڭمۇ بىرنەچچە ئايلىق مائاشى تارقىتىلمىغانىدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ مۇۋەققەت باشلىقلىق مەزگىلىمۇ توشاي دەپ قالدى، سايلام مەزگىلىمۇ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتاتتى، ئەگەر بۇ قېتىم بىر ئاماللارنى قىلىپ خەلقنىڭ ھېمايىسىگە ئېرىشىپ، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن سايلىنالمىسا ئاخىرقى پۇرسەتمۇ قولدىن كېتەتتى. شۇڭا ئۇ يىراق - يېقىنلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە بۇرۇن ئۆتكەن باشلىقلارغا ئوخشاش «نا-

ھېيىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرىمەن، خەلقنى باياشات قىلىمەن، ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرىمەن» دېگەندەك قۇرۇق ۋەدىلەرنى بەرمەي، ناھىيىنىڭ مۇشۇنداق نامرات بولۇپ قېلىشىدا ئىلگىرى ۋەزىپە ئۆتىگەن رەھبەرلەر سانىنى يالغاندىن ئاشۇرۇپ يوللاپ ھازىرقى نامراتلىقنى كەلتۈرۈپ چىقارغان دەپ قاراپ، «ناھىيىنى نامرات رايونلار قاتارىغا ئۆتكۈزىمەن، نامرات ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇش ياردەم پۇلىنى ۋاقتى - ۋاقتىدا تارقىتىپ بېرىمەن، كادىرلارنىڭ قېلىپ قالغان مائاشىنى تولۇقلاپ بېرىمەن...» دېگەندەك ۋەدىلەرنى بەرگەن، تەلىيىگە يارىشا، سايلامدا ناھىيە تارىخىدىكى ئەڭ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن سايلانغان باشلىق بولۇپ قالغاندى. بىراق، ئۇ بۇ ناھىيىنى تا ھازىرغىچە نامرات ناھىيە دەپ ئەنگە ئالدۇرالمىغان، كادىرلارنىڭ مائاشىنى، نامراتلارنىڭ قۇتقۇزۇش پۇلىنى ۋاقتىدا تارقىتالمىغانىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى پىچاقتا تىلغاندەك، يارىسىغا تۇز سۈيى قۇيغاندەك ئېچىشاتتى. ئۇنىڭ دەردىنى ھەتتا يېنىدا ماشىنا ھەيدەپ كېتىۋاتقان شوپۇرمۇ بىلمەيتتى.

باشلىق بۇگۈن ئەتىگەندە ئايالى ئېتىپ بەرگەن بىر قاچا ئۇماچنى مەززە قىلىپ ئىچىۋەتتى - دە، كۈندىلىك ئادىتى بويىچە ياتىقىغا كىرىپ بىر - ئىككى سائەت گېزىت كۆردى، ئارقىدىن ياستۇقى ئاستىدىن «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى سانىنى ئېلىپ ژۇرنال مۇندەرىجىسىگە قارىۋېتىپ، تۇيۇقسىز قايسىبىر يازغۇچىنىڭ «ھاكىم كەپسى» دېگەن ھېكايىسىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى.

ئۇ ھېكايىنى بىر تىنىقتا دېگۈدەك ئوقۇپ بولدى. ھېكايىدىكى ۋەقەگە شۇنچىلىك قىزىقىپ كەتتىكى، ھېكايە

پېرسوناژى ھاكىمنىڭ قۇملۇقنى تىزگىنلەپ بوز يەر ئېچىش جەريانىدا دېھقانلار بىلەن بىر كەپىدە بىللە يېتىپ ـ قوپۇپ ئاش ـ تاماقتا، ئىش ـ ئەمگەكتە بىللە بولۇپ دېھقانلارغا كۆيۈنگەنلىكى ھاكىمنى ئويلاندۇرۇپ قويىدى: «بۇ راست بولغان ئىشمىدۇ، ياق، ھازىر نەدىمۇ بۇنداق ئىشلار بول- سۇن، ھاكىم ئۆزى باش بولۇپ ھاشارغا چىقسا، دېھقان بىلەن بىللە يېتىپ ـ قوپسا... ماشىنىسى بولغاندىكىن قاي- تىپ كىرسە بولىدىغۇ... ناھىيىنىڭ ئىشلىرىنى كىم بېجى- رىدۇ؟ ياق، بۇ بەلكى يازغۇچىلارنىڭ بىز ھاكىملاردىن كۈتكەن ئۈمىدىدۇر...» ئۇنىڭ يەنە كىتاب ئوقۇغۇسى كەل- دى، بىراق، ئاشۇ ژۇرنالدىن باشقا يەنە چېچىلىپ ياتقان كىتابلارمۇ ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتالمىدى. ئۇ كۈن چۈش بولاي دېگەندە چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ سىرتقا چىقتى. ئۇنىڭ بۇ ناھىيىگە كەلگىنىگە بىرنەچچە يىل بولغان، بىراق شۇ چاغقىچە ناھىيە بازىرىنى بۇنداق پىيادە ئارىلاپمۇ باقمىغان- دى، ناھىيە بازىرى بۈگۈن ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان بولۇپ، باققال، يايمىچى، گەزلىمىچى، مانتىپەز، دوغاپچى، لەڭ- پۇڭچى دېگەندەك ئۇششاق تىجارەتچىلەر كوچىغا چىقىۋالغان- دى. ئۇنى ئاز دەپ دېھقانلارمۇ ئېشەك ھارۋىلىرىنى شەھەر كوچىلىرىغا يېتىلەپ كىرىپ يوللارنى قىغ، تېزەككە كۆمۈ- ۋەتكەنىدى.

«راست، مەن بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى خەلققە نېمە ئىش قىلىپ بەردىم، پىكىر ـ تەكلىپلىرى بىكارغا قويۇلماپ- تۇ ـ دە!» دېگەنلەرنى كاللىسىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئايىغى چىقمايدىغان خىياللار بىلەن بەند بولۇپ، شىنخۇا كىتابخانىسىغا كىرىپ قالغىنىنىمۇ بىلمەي قالدى.

كىتابخانىنىڭ پوكىيىدە كىتابلارغا تويىماي قاراپ تۇرغان سەھرالىق بىر بالىنى كۆرۈپ شۇ يەردىلا توختاپ قالدى. كىيىملىرى كونىراپ كەتكەن بۇبالا بەك ئورۇق، يۈز سۆ-ڭەكلىرى يۈز تېرىسىنى كۆتۈرۈپ كۆپۈپ چىققانىدى. ناھىيە باشلىقى بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ بالىنىڭ قېشىغا كېلىپ سورىدى:

— پۇلۇڭ يوقمۇ؟

— پۇلۇم بار، بىراق···، — بالا قولىدىكى بەش موچەن پۇلنى باشلىققا كۆرسەتتى.

باشلىق بىردە بالىنىڭ قولىدىكى ئەللىك پۇڭ پۇلغا، بىردە پوكەيگە تىزىقلىق تۇرغان كىتابلارغا قاراپ بالىنىڭ بېشىنى سىلىدى.

— قېنى، بالام، كىتاب تاللىغىن.

بالا تارتىنىپ تۇرۇپ بالىلار ئوقۇشلۇقىدىن ئاران ئۈچ-نى تاللىيالىدى. باشلىق بالا ئۈچۈن ئۈچ كىتابقا يىگىرمە يۈەن تاپشۇرۇپ بالىنى يېتىلەپ سىرتقا چىقتى ـ دە، ئۇنى كىتابخانىنىڭ ئۈستىدىكى بالىلار كىتاب ئوقۇش ئورنىغا ئې-لىپ چىقتى.

— بالام، ئىسمىڭ نېمە؟

— قاسىم دەمدەر.

— داداڭنىڭ ئىسمىچۇ؟

— ھاشىم دەمدەر.

— ھا، ھا، ھا···، — باشلىق بالىنىڭ جاۋابىدىن ھەي-رانلىق ھېس قىلىپ كۈلۈپ كەتتى ۋە يەنە سورىدى، — ھە، بالام، «دەمدەر» دېگىنىڭ سىلەرنىڭ ئائىلىنىڭ لەقىمى ئوخشىمامدۇ؟

— لەقەم؟ ھە، توغرا، ئىلگىرى دادامنىڭ نۇرغۇن كەپتەرلىرى بار ئىدى. شۇڭا يۇرتتىكىلەر دادامنى «ھاشىم دەمدەر» دەپ ئاتىشاتتى، كېيىن مېنىمۇ باللار «قاسىم دەمدەر» دەپ ئاتىشىدىغان بولۇۋالدى.
— ھە، مۇنداق دېگىن، ئۆيۈڭلار قەيەردە؟
— ئۈچىنچىدە.
باشلىق يەنە كۈلۈپ كەتتى.
— بالام، ئۆيۈڭلار قايسى ئۈچىنچىدە؟
— توققۇزنىڭ ئۈچىنچىسىدە.
— قايسى توققۇزنىڭ؟
— ساتمىقۇم يېزىسىنىڭ.
— ھە، ماۋۇ گېپىڭ بولدى. ساتمىقۇم يېزىسى، توق-قۇزىنچى كەنت، ئۈچىنچى مەھەللىدە، توغرىمۇ؟
— شۇنداق.
— بالام، شۇنچە يىراق جايدىن ئۆزۈڭ يالغۇز كىرمە-گەنسەن؟
— دادام بىلەن كىرگەن. دادام كەپتەر بازىرىغا كەتتى.
... ...
باشلىق «ھاشىم دەمدەر» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ سەل ئويلىنىپ قالدى: «ئۇزاقى يىلى ناھىيە بويىچە كەپتەر بې-قىشتا داڭ چىقارغان ھاشىماخۇن شۇمىدۇ؟ بۇرۇن يوقلىمى-غان بولسام نېمە بوپتۇ؟ مانا بۈگۈن ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن كۆرۈشتۈم، ئەمدى يوقلاپ چىقسام، دىدارلاشسام بولىدىغۇ! ئەجەب ئىشقۇ بۇ؟ داڭلىق كەپتەرۋازنىڭ بالىسىنىڭ كىتاب سېتىۋېلىشقىمۇ پۇلى يوق، ھە؟»
ماشىنا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە چىراغ تارتىپ قوزغۇلۇق

ئارىسىدا ئىلگىرىلىمەكتە.

2

ھاشىم دەمدەر ساتمىقوۋم يېزىسىغا تەۋە غازلەڭگەر كەنتىدىكى بىر دېھقان. ئۇ مۇشۇ كەنتتە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان، كىچىكىدىن دېھقانچىلىقتىن ئىبارەت ھالال كەسىپنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ يەردىن چىقماي ئىشلەپ كەلگەن، ئۇنىڭ «دەمدەر» دېگەن لەقىمىگە كەلسەك، ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا، يېزىنىڭ كىچىك بازىرىغا كېلىپ تاماشا قىلىش جەريانىدا كەپتەر بازىرىدىكى كەپتەرۋازلارنىڭ كەپتەر سودىسى قىلىش جەريانى، كەپتەرلەرنىڭ تۈرلىرى توغرىسىدىكى بىلىملەرنى بىلىۋالغان، كېيىنچە، دادىسىنىڭ پېشىغا ئېسىلىۋېلىپ يۈرۈپ بىر جۈپ خوتەن دەمدىرى سېتىۋېلىپ باققان، «دەمدەر ئۇچۇرۇۋتىمەن» دەپ ئۆگزىدىن يىقىلىپ بېشىنىمۇ يېرىۋالغانىدى. كېيىن ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغاندىن كېيىن كەپتەرۋازلىقنى كەسىپ قىلىۋالغاچقا، ئۇنىڭغا «دەمدەر» دېگەن لەقەم قويۇلۇپ قالغانىدى. كۆن ـ ئايلار ئۆتكەنسېرى، ئۇنىڭ ئىشى ئوڭدىن كېلىۋاتاتتى. كەپتەرلىرى كۆندىن ـ كۆنگە ئاۋۇپ، كەپتەرلىرىنىڭ داڭقى يۇرت ـ يۇرتلارغا تارقىلىپ كەتكەنىدى. ئۇ كەپتەرلىرىنىڭ ئالدىنى بىر ـ ئىككى مىڭ يۈەنگە ساتسا، سەل مۇنداقراقلىرىنى يۈز يۈەندىن كەم ساتمايتتى. دېمەك، ھاشىم دەمدەرگە خۇدايىم ئىشىكتىنمۇ، تۈڭلۈكتىنمۇ بېرىۋاتاتتى. كەپتەر سېتىپمۇ، كەپتەر تۇخۇمى سېتىپمۇ، باچكا سېتىپمۇ، ماياق سېتىپمۇ كىرىم قىلىۋاتاتتى.

هاشىم دەمدەر پۇل تېپىشۇدى، پۇل خەجلەيدىغان يەر-لەرمۇ چىقىپ تۇردى، يېزىنىڭ چارۋىچىلىقىقا مەسئۇل مۇئا-ۋىن باشلىقى پات - پات كېلىپ هاشىم دەمدەرنى يوقلايدى-غان، ئۇنىڭ باچكىلىرىغا ئېغىز تېگىپ كېتىدىغان بو-لۇۋالدى.

— دېهقانلارغا ياخشى ئۈلگە بولۇپ بەردىڭ، هاشىما-خۇن، مەن يۇقىرىغا دوكلات يازدىم، سېنىڭ ئۆيۈڭدە نەق مەيدان يىغىنى ئاچماقچى، سېنى نەمۇنىچى قىلىپ تىكلىمەكچى.

هاشىم دەمدەر مۇئاۋىن باشلىقنىڭ گەپلىرىنى تازا چۈ-شىنىپ كېتەلمىسىمۇ، ئىشقىلىپ، ئۇ هەر قېتىم ئۆيىگە كەلگەندە ئۇنى باچكا شورپىسى بىلەن مېهمان قىلغاندىن باشقا يەنە بىرنەچچە باچكا كاۋىپىنى تۇتقۇزۇپ يولغا سالاتتى. هاشىم دەمدەرنىڭ ئۆيىدە راستتىنلا ئائىلە باقمىچىلىقى بويى-چە نەق مەيدان يىغىنى ئېچىلدى، هاشىم دەمدەرگە ئوڭ مۇرىسىدىن پەسكە ساڭگىلىتىپ شەلپەر تاۋارمۇ باغلاندى. يىراق - يېقىندىن كەلگەن كەپتەرۋازلار، مۇشۇ خىزمەتكە مەسئۇل كادىرلار هاشىم دەمدەرنىڭ كەپتەرلىرىگە تويماي قارىشاتتى، هېلى ئۇنى سورىسا، هېلى بۇنى سوراپ ئۇنى ئالدىرىتاتتى. يىغىندا هاشىم دەمدەر بىرەر مىڭ يۈەنلىك زىيان تارتقان بىلەن تەشكىل ئۇچۇن ئېيتقاندا، بۇ يىغىنىنىڭ ئۇنۇمى خېلى يۇقىرى بولدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، بارلىق دېهـ-قانلار كەپتەر بېقىپ يېرىم يىلغىمۇ يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن يېزىنى كەپتەرۋازلار يېزىسىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى، مۇئا-ۋىن يېزا باشلىقىمۇ بۇ تۆهپىسى ئۇچۇن يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ مۇكاپاتىغا نائىل بولۇپ تۇردى...

يىراقتىن چىراغ يورۇتۇپ كەلگەن ماشىنا تار يولدا
ھاشىم دەمدەر دادا ـ بالا ئولتۇرغان ئېشەك ھارۋىسىنى
يانداپ ئۆتەلمەي، ئارقىمۇئارقا سىگنال بەردى، ھاشىم دەم-
دەرمۇ ئۇزاققا سوزۇلغان خىيالدىن چۆچۈپ ئويغاندى، ئۇ
ئېشەكنى بىر چەتكە تارتتى، ماشىنا ئۆتۈپ كەتتى. ھاشىم
دەمدەر ھارۋىسىنى يانداپ ئۆتۈپ كەتكەن بۇ ماشىنىدىن ھەي-
ران قالدى:

— توۋا، يەنە نېمە ئىش يۈز بېرەر بۇ مەھەللىدە، بۇ
كېچىدە ماشىنا بىلەن كەلگەن كىمدۇر زادى؟...

3

ناھىيە باشلىقى ئۇنئالغۇدىن ئاڭلىنىۋاتقان مۇقام مۇ-
قەددىمىسىنىڭ سېھىرلىك يېنىك ئەللەيلىشى بىلەن ماشىنىدا
ئولتۇرۇپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەنىدى، شۇڭا، ماشىنىنىڭ
ھاشىم دەمدەر بىلەن قاسىم دەمدەر ئولتۇرغان ھارۋىنىڭ
ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قالدى. قاسىم دەمدەر
ئېيتىپ بەرگەن يۇرت بەلگىسىدىكە ئاساسەن يىراقتىن
ئاندا ـ ساندا چىراغ كۆرۈنۈۋاتقان كۆجۇم مەھەللىنى ھاشىم
دەمدەرنىڭ مەھەللىسى دەپ پەرەز قىلغان باشلىق مەھەللىگە
يېقىن كەلگەندە، ماشىنىدىن چۈشۈپ شوپۇرنى ناھىيە بازى-
رىغا قايتۇرۇۋەتتى ۋە يانفونىنى ئېتىۋېتىپ سومكىسىغا سال-
دى ـ دە، قوم كېچىپ يۈرۈپ كەتتى.

سىكىنىخان ھاشىم دەمدەر بىلەن قاسىم دەمدەردىن
ئەنسىرەپ خېلى ئۇزاققىچە مۇگدەپ ئولتۇرۇپ كۆزى ئۇيقۇغا
ئەمدى ئىلىنىۋىدى، ئاۋۋال ھويلىدىكى ئىت قاۋىدى، كېيىن

ئىشىك قېقىلدى. سىكىنىخان چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ سىرتقا چىقتى:

— كىممۇ؟!

— مەن.

بۇ ناتونۇش ئاۋازدىن سەل گۇمانسىرىغان سىكىنىخان قايتىلاپ سورىدى:

— مەن دېگەن كىممۇ؟!

— مەن ئاقسۇدىن كەلگەن كەپتەر سودىگىرى.

سىكىنىخان ئىشىكنى ئاچتى. ئىشىك ئېچىلىپ بولغۇچە، ھېلىغىچە قاۋاشتىن توختىمىغان ئالا ئىت ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ چىقىرىپ مېھماننى قورقۇتۇۋەتتى، سىكىنىخان پۇتى بىلەن ئىتنى تېپىپ ھويلىغا كىرگۈزۈۋەتكەندىن كېيىن مېھمانغا تىكىلدى.

— بۇ يۇرتتا ھاشىماخۇن دەيدىغان كاتتا كەپتەرۋازنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ كەلگەنىدىم، كەچ كىرىپ كېتىپ ئۇنىڭ ئۆيىنى تاپالمايۋاتىمەن، شۇڭا ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلاي دەپ...

— كەچۈرسىلە، مېھمان، ھاشىماخۇننىڭ ئۆيى مۇشۇ. بىراق ئۇ كىشى ئۆيدە يوق، شەھەرگە كىرىپ كەتكەن، شۇڭا ئەر خەقلەر پەيدا بولغۇچە يات كىشىنى ئۆيگە كىرگۈزەلمەيمەن، — سىكىنىخان ئۆزرە ئېيتىپ تۇرۇۋالدى.

ھاشىم دەمدەرنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ مېھماننىڭ پۇت - قولىغا جان كىرگەندەك بولدى.

— ھە، ھاشىماخۇن ئۆيدە يوقكەندە، ئەستا، بۇ كېچىدە قەيەرگىمۇ بارارمەن، خاپا بولماي بىر چىنە سۇ بەرگەن بولسىلا.

— بولىدۇ، مەن سۇ ئاچىقىپ بېرەي.

سىكىنىخان ئىتنى ھويلىنىڭ ئىچكىرىسىگە ھەيدىۋەتكەندىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ھايال بولماي بىر چىنە سۇ ئېلىپ چىقتى. سۇ ناھايىتى تۈزلۈق بولۇپ مېھمان ئۆمرىدە بۇنداق تۈزلۈق سۇنى ئىچىپ باقمىغانىدى، شۇنداقتىمۇ چاندۇرماسلىق ئۈچۈن سۇنىڭ يېرىمىنى تۆكىتىپ ئىدىشنى دېدى.

چىۋەتكەندىن كېيىن يانچۇقىدىن قولياغلىقىنى چىقىرىپ ئېغىزىنى سۈرتتى.

ئاسماندا يۇلتۇزلار چاراقلايتتى، يىراقتىن رېزىنكە چاقلىق فىگولو ھارۋىنىڭ چاقى بىلەن چاق ئوقىنىڭ سۈركىلىشىدىن چىققان ئاۋاز بۇ پايانى قۇملۇقنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ يېقىمسىز غىچىرلايتتى. ھاشىم دەمدەرنىڭ ئاچچىق موخوركىسىنىڭ تونۇش پۇرىقى سىكىنىخانغا ئېرىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر بەرمەكتە ئىدى.

— ئەنە ئۆيدىكىلەرمۇ كەلدى بولغاي؟!

سىكىنىخاننىڭ پۇت - قولىغا بىرئاز جان كىردى.

— بەلكى باشقىلارنىڭ ھارۋىسىمىكىن، — دېدى مېھمان قەستەن سىكىنىخاننى گەپكە سالماقچى بولۇپ.

— ياقەي، ئۆزى شۇ.

مېھمانمۇ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى. سىكىنىخاننىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى ئۈزۈلۈپ بولغۇچە، ھاشىم دەمدەر ئولتۇرغان ھارۋا ئىشىك ئالدىغا يېتىپ كەلدى - دە، ھاشىم دەمدەر بۇ ناتونۇش مېھماننى كۆرۈپ سىكىنىخانغا تىكىلدى.

— سو... سودىگەر... كەپتەر سودىگىرى ئىكەن، بۇ يەرگە سىلىنى ئىزدەپ چىقىپتىكەن...

ھاشىم دەمدەر مېھمانغا بىرقۇر سەپسېلىپ بىر قارىۋەت-

كەندىن كېيىن ئۇنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى ۋە هارۋىنى ئوغ-
لىغا تاپشۇرۇپ مېهماننى باشلاپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. قا-
سىم دەمدەر ئېشەكنى چىقىرىپ ئوتقا قويۇۋەتكەندىن كېيىن
ئۆيگە كىردى ـ دە، ئۆينىڭ تۆرىدە ئولتۇرغان مېهماننى
كۆرۈپ هەيرەتتە قالدى. مېهمانمۇ قاسىم دەمدەر بىلەن
ئۇچرىشىپ قالغان كۆزىنى «گەپ قىلما!» دېگەننى ئىشارە
قىلىپ سەل ـ پەل قىسىپ قويدى.

قاسىم دەمدەر باشلىقنىڭ كۆز قىسىشىدىن نېمە دېمەك-
چى بولغانلىقىنى بىلسىمۇ، ئىشقىلىپ، داستىخاننىڭ بىر
چېتىگە بېرىپ قورۇنۇپ ئولتۇردى، سىكىنىخان بولسا ها-
شىم دەمدەر شەهەردىن ئېلىپ چىققان ئاق نان بىلەن چاي
كەلتۇردى. «توۋا! بۇ ئادەم ئۆزىنى كەپتەر سودىگىرى دەۋا-
تىدۇ. مەن كۆرگەن كەپتەرۋازلارغا ئەجەب ئوخشاشماي-
دىغۇ؟» هاشىم دەمدەر ئويلىنىپ قالدى.

چايمۇ ئىچىلىپ بولدى، مېهمان ئۆيدىكىلەرگە گەپلە-
شىۋېلىش، ياتىدىغان جاينى سېلىۋېلىش ئىمكانىيىتى يارد-
تىپ بېرىش ئۇچۇن هاجەت قىلىۋېلىشنى باهانە قىلىپ قا-
سىم دەمدەرنى ئېلىپ سىرتقا ماڭدى.

— ئەستا، ماۋۇ خوتۇننى، تونۇمايدىغان ئادەمنى بۇ
يەردە تۇتۇپ تۇرغۇچە، «ئۆيدە مەندىن باشقا ئادەم يوق» دەپ
يولغا سېلىۋەتسەڭ بولمامدۇ؟

— بولدى قىلسىلا، بولىدىغان ئىش بولدى. ئەمدى بۇ
مېهمانغا قايسى كۆرپىنى سېلىپ، قايسى يوتقاننى يېپىپ
قويىمىز؟

— ئاشۇ گەپنىمۇ مەندىن سورامتىڭ، خوتۇن كىشى
بولغاندىكىن ئۆزۈڭ بىلىپ بىر ئىش قىلمامسەن.

— ئەستا، «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا» دېگەندەك ماۋۇ ئىشنى كۆرۈڭ، — سىكىنىخاننىڭ بېشى قېتىپ ئۆينىڭ ئىچىدە چۆرگىلەپ قالدى ـ دە، تويۇقسىز ئەقىل تاپقاندەك ھاشىم دەمسەدەرگە تىكىلدى، — ئىككىمىزنىڭ تويلۇق يوتقان ـ كۆرپىمىزنى سېلىپ بېرەيلى.

— نېمە؟! ھەي ھاماقەت خوتۇن، ئىككىمىزنىڭ بەدىنى تەگكەن بىر يوتقان كۆرپىگە غەيرىي ئادەمنىڭ بەدىنى تەگسە قانداق بولىدۇ؟

— تەتۈرسىگە يېپىپ قويىمەن.

— تەتۈرسىگە؟ بولدى، نېمە ئىش قىلساڭ چاققانراق قىلغىن!

ھاشىم دەمدەر خالتىسىدىن تاماكا ئېلىپ يۆگەشكە باشلىدى. مېھمان قاسىم دەمدەرنىڭ مۈرىسىگە يېنىك شاپىلاقلاپ تۇرۇپ:

— بالام، مەن مۇشۇ ناھىيىنىڭ باشلىقى، بىراق مېنىڭ كىملىكىمنى ھازىرچە ئاتا ـ ئاناڭغا دېمەي تۇرغىن، بۇ يۇرتتا بېجىرىدىغان بىرنەچچە كۆڭۈلۈك ئىشىم بار. ئىشىم تۈگىگەندە ئۆزۈم دەيمەن.

ئۇلار ئۆيگە كىرگەندە سىياھ قۇتىسىدىن ياسالغان كىرسىن چىرىغى ئۆي ئىچىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. مېھمان ئۆينىڭ تۆر تەرىپىگە جايلاشتۇرۇلغان ئورۇننى ئۆزىگە تەييارلانغان ئورۇن دەپ قىياس قىلىپ ئىچ كىيىمى بىلەنلا يېتىپ قالدى. قاسىم دەمدەرمۇ كۆندىلىك ئادىتى بويىچە دادىسىنىڭ يوتقىنىغا كىرىپ تەكىيىگە باش قويغاندىن تارتىپ خېلى ئۆزاققىچە كۆزى ئۇيقۇغا بارمىدى. ئۆز ۋاقتىدا مۇئەللىم ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئىسمىنى دەپ بەرگەندە، «ھاكىم

دېگەن كىم بولسا بولامدۇ؟ نەچچە يىلدا بىر قېتىم ئالمىشىپ تۇرىدىغان بۇ باشلىقلارنىڭ ئىسمىنى يادلىغۇچە دەرسىمنى يادلاي! » دەپ ئويلىغان بۇ بالا بۇ ئىسمىنى يادىدا ساقلاشقا ئىنتىلمىگەنىدى. «بۇ ھاكىمنىڭ ئىسمى نېمە بولغىيتتى ـ ھە! »...

ئۇ ئەنە شۇنداق ئەپسۇسلۇق خىياللار بىلەن قاچانلاردا ئۇخلاپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى.

4

ئەتىسى ھاكىم ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن بۇ مەھەللىدىن كەتمەي، قاسىم دەمدەر بىلەن يەنە ئاشۇ كەپتەرۋازلىق كەسپى ھەققىدە ئۇزۇنـ - ئۇزۇنغا سۆزلەشتى.

— گېپىڭىزگە قارىغاندا، كەپتەرچىلىك كەسپى بىلەن بىيىپ يۇرتتا خېلى ئاتىقى بار كەپتەرۋازغا ئايلىنىپسىز، بۇ يۇرتتىمۇ كەپتەر باقىدىغانلار كۆپىيىپ، كەپتەرچىلىك كەسپى بويىچە داڭلىق كەنتكە ئايلىنىپتۇ، ئەجەبا، ھويلىڭىزدا بولسۇن ياكى بۇ مەھەللىدە بولسۇن، بىرەرمۇ كەپتەر كۆرمىدىمغۇ؟

ھاشىم دەمدەر موخوركىسىنى نەيچە قىلىپ يۆگىدى ـ دە، قاتتىق ـ قاتتىق شوراشقا باشلىدى. قوۋۇزىغا تولدۇرۇۋالغان تاماكا تۇتۇنىنى ئالدىرىماي پۈۋلىدى ـ دە، چارۋىچىلىققا مەسئۇل مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ھەققىدە يېڭى ـ يېڭى ھېكايىلەرنى سۆزلەشكە باشلىدى.

ھاشىم دەمدەرنىڭ ئۆيىدە ئېچىلغان شۇ قېتىمقى نەق مەيدان يىغىنىدىن كېيىن توختاخۇن دەيدىغان ھېلىقى مۇئا-

ۋىن يېزا باشلىقى بۇ كەنتكە پات ـ پات كېلىدىغان، كەلگەن-
دىمۇ ماشىنا كەينىگە بىرەر چوڭ سېۋەت، قەپەس قاتارلىق
نەرسىلەرنى سالغاچ كېلىپ دېھقانلاردىن پۇل بەرمەي باچكا
يىغىپ كېتىدىغان بولۇۋالدى. دېھقانلار توختاخۇننىڭ بۇ
ئىشىغا كۆڭلىدە نارازى بولسىمۇ، بىراق ئېغىزىدىن چىقد-
رالمايتتى. كېيىنچە، يېزىدا «توختاخۇن يېزا باشلىقى بوپ-
تۇ» دېگەن خەۋەر تارقىلىپ يۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن توخ-
تاخۇن بۇ كەنتكە بۇرۇنقىدەك كۆپ كەلمەيدىغان، كەلسىمۇ
ئىلگىرىكىدەك بىكارغا باچكا ئېلىپ كەتمەيدىغان، كەنت باش-
لىقىنىڭ ئۆيىدە قوي سويدۇرۇپ يەپ، هاراق ئىچىپ كېتىد-
دىغان بولدى.
توختاخۇن يېزا باشلىقى بولۇۋىدى، ئىلگىرى بار بولغان
تۈرلۈك ئالۋان ـ سېلىقنىڭ ئۈستىگە يەنە باچكا ئالۋىنىمۇ
قوشۇلدى. ئىلگىرى بۇنداق سېلىق كەپتەر باققان ئائىلىلەر-
گىلا قويىلاتتى. كېيىنچە، كەپتەر باقىدىغان ئائىلىلەر بۇ
خىل سېلىقتىن بىزار بولۇپ كەپتەرلىرىنى سېتىۋەتتى ياكى
يەپ تۈگىتىۋەتتى. سېلىق تاپشۇرىدىغان ئائىلىلەر بارغانسې-
رى ئازلاپ كەتكەنلىكتىن، هەربىر دېھقان تېرىۋاتقان يېرد-
نىڭ هەر موسىنىڭ بېشىغا يىلىغا بەش دانە باچكا تاپشۇرۇش
چارىسى ئىجرا قىلىنىشقا باشلىدى. بۇ خىل باچكا ئالۋىنى
باشقا ئالۋانلارغا ئوخشاش يىل بېشىدا ياكى يىل ئاخىرىدا
يىغىۋېلىنماي، يېزىغا مېھمان كەلگەندە ياكى ناھىيىدىن تې-
لېفون ئۇقتۇرۇشى كەلگەندە قەرەلسىز يىغىۋېلىناتتى. كەپ-
تەر باقمىغان ئائىلىلەرمۇ ئالۋان كەلگەن هامان قەيەردىن
بولمىسۇن، باچكا تېپىپ تاپشۇرۇشى لازىم ئىدى. كۈنلەر-
نىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئەھۋالدىن هەيران بولۇشقان دېھقانلار

ئارىسىدا ھەر خىل مىش - مىش گەپلەر تارقىلىشقا باشلى-
دى.

— ھەي، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ — دەپ گېپىنى باشلىدى كۆۋرۈك بېشىدا گازىر ساتىدىغان بارات باققال، — چوڭ بازاردىكى قار - مۇز ساتىدىغان مامۇت پەلسەپەنىڭ ئېيتىشى-چە، يېقىندا ناھىيە بازىرىدا باچكا قېنىدا ھاراق ئىشلەپ چىقىرىدىغان بىر زاۋۇت قۇرۇلغانمىش.

— ۋۇي، بولدى قىلە، ئەتىگەندىن بېرى دوغىپىنى ماختاپ ھالى قالمايدىغان مامۇت كاپكاپ ئۇ، ئەگەر ئۇنىڭدىن «سېتىۋاتقان دوغىپىڭ ئىسسىقمۇ، سوغۇقمۇ؟» دەپ سورى-ساڭ، تەپ تارتماي «ھۆل ئىسسىق» دەپ جاۋاب بېرىدىغان ئۇ يالغانچىنىڭ گېپىگە كىم ئىشىنىدۇ؟

— مامۇت پەلسەپەنىڭ گېپىگە ئىشەنگىلى بولمىغان بىلەن، بارات باققالنىڭ گېپىنى راستمىكىن دەيمەن. بۇرۇ-نىسىدىمۇ مۇسەللەس ئېچىتىدىغان ئۇستىلار مۇسەللەسكە كۆك كەپتەرنىڭ قېنىنى ئېقىتىپ، باچكا گۆشى چىلاپ قويىدىكەندۇق. بولمىسا توختاخۇن باشلىق شەھەرگە ئەكى-رىپ كېتىۋاتقان شۇنچە كۆپ باچكىنى ئەمەلدار يەپ بولالامدۇ؟

— مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، — دېدى يەنە بىرى قولىدىكى موخوركىسىغا ئوت يېقىۋېتىپ، — باچكا گۆشى بىلەن باھنى قۇۋۋەتلەيدىغان كۆمىلاچ دورا ياسىغۇدەك دەيدىغۇ؟

— مەنمۇ شۇنداقمىكىن دەپ ئويلىغان.

— ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ — دېدى يەنە بىرەيلەن توڭۇپ كەت-كەن ئالىقانلىرىنى تونۇر لېۋىدىكى شورغا تەگكۈزۈپ تۇ-رۇپ، — توختاخۇن باشلىق يېقىندا ناھىيىگە مۇئاۋىن ھاكىم

بولغۇدەكمىش.

— ئۇنىمۇ يوققا چىقارغىلى بولماس، توختاخۇن دېگەن بۇ كىشى باشلىق بولىدىغان مەكتەپتە ئوقۇمىغىنى بىلەن، يېزىدىكى باچكىلارنى ناھىيە باشلىقلىرىدىن تارتىپ ھەتتا ۋىلايەت، رايون باشلىقلىرىغىچە توشۇۋاتىدۇ ئەمەسمۇ.

— توۋا دەڭلار، باچكىنى بۇ جاڭگالدىن ئۇ يەرلەرگە ئاپىرىپ بولغۇچە ئۆلۈپمۇ قالار.

ناھىيە باشلىقى ھاشىم دەمدەرنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرى-دىن بىرنەرسىنى چۈشەنگەندەك بولدى، ھەر كۈنى ئەتىگىنى ئايالى ئېتىپ بېرىدىغان باچكا توغرالغان ئۇماچتىكى باچكى-نىڭ كېلىش مەنبەسى ۋە توختاخۇننى ئۆستۈرۈپ قويۇش توغرۇلۇق يۇقىرىدىن پات - پات كېلىپ تۇرىدىغان تېلېفون-لارنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدى. دېمىسىمۇ، بۇ قېتىم ئۇ «ۋىلايەتتىن كەلگەن كادىرلارنى ئۇقۇشۇش» گورۇپپىسىدى-كى يولداشلار ئالدىدا توختاخۇننى ئۆز ئاغزى بىلەن ماختاپ مۇئاۋىن ھاكىملىق نامزاتىغا كۆرسەتكەنىدى. ئۇنىڭ يۇرىكى-نى سىقىۋاتقان كىشى ھاشىم دەمدەرمۇ ياكى توختاخۇنمۇ، بۇنىسى ناھىيە باشلىقى ئۈچۈن بىر تېپىشماق ئىدى.

— قايسى ساراڭ كەپتەرنى تىنچلىق ئەلچىسى دەپ قويۇپتىكىن، بىزنىڭ بۇ يەرگە قاچانكى كەپتەر بىلەن باچكا پەيدا بولدى، دەل شۇ زاماندىن باشلاپ يۇرتنىڭ تىنچلىقى بۇزۇلدى. كىشىلەر يۇرتنى تاشلاپ كېتىشكە باشلىدى.

شۇ چاغدا ھاكىمنىڭ ئېسىگە بىر ئىش كەلگەندەك، قولىدىكى تاماكىسىنى شورىۋالغاندىن كېيىن ھاشىم دەمدەر-دىن سوراپ قالدى.

— ھە، راست، سىز نېمىشقا مەھەللىنى تاشلاپ بۇ

قۇملۇققا كېلىشۋالدىڭىز؟
— مەن قۇملۇقنى ياخشى كۆرىمەن، — ھاشىم دەمدەر ئويلانمايلا جاۋاب بەردى.
— ئىشەنمەيمەن، قۇملۇقنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەممۇ بولامدۇ، ھەممە ئادەم قۇملۇقتىن قېچىۋاتسا؟
— دەرۋەقە، قۇملۇق قورقۇنچلۇق، بىراق مەن ئۇچۇن ئالۋان - سېلىقسىز، غوۋغاسىز، تىنچ - خاتىرجەم ماكان يەنىلا قۇملۇق. چۇنكى، بۇ قۇملۇق ئىلگىرىكى تىنچ - خاتىرجەم تۇرمۇشىنىڭ شاھىتى، كىم بىلىدۇ، كەلگۈسىدە بىز ياشاۋاتقان كەنت - مەھەللىلەر قۇملۇق ئاستىدا قېلىپ، مۇنۇ قۇملۇقلار ئاۋات شەھەرگە ئايلىنىپ كېتەمدۇ تېخى. كېيىنچە بۇ يەرلەر راستتىنلا ئاۋات شەھەرگە ئايلىنىپ كەتسە، ماڭا ئورۇن قالماي قالمىسۇن دەپ بۇ يەرگە بالدۇرراق كېلىشۋالدىم، ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا مېنى بۇ يەرگە ھەيدىۋەتكەن توختاخۇنغا رەھمەت ئېيتسام بولىدۇ.
ھاكىم ھاشىم دەمدەرنىڭ ئېغىزىدىن چىقىۋاتقان گەپلەرنى ئاڭلاپ سەل تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى:
— قانداقسىگە توختاخۇنغا رەھمەت ئېيتىسىز؟
— سىز بىلىسىز، يەر يۈزىدە تېرىسا ئۈنىدىغان زىرائەتنى تېرىغاندىن باشقا، ئاسماندا ئۇچىدىغان، يەردە ماڭىدىغان جانلىقلارغىچە باقتۇق، چېچەك چىقىرىپ مېۋە بېرىدىغان ئورمانلاردىن تارتىپ يوغىنىسا ياغاچ بولىدىغان دەرەخلەرگىچە ھەممىنى تىكتۇق، رادىئودىن ئاڭلىساق بىز دېھقانلار دۆلەت نوپۇسىنىڭ ئەڭ كۆپىنى تەشكىل قىلساقمۇ، ئاشۇ نۇرغۇن ئىشچى - خىزمەتچى، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇ-

چى، ئەسكەرلەرگىچە باقالىساقمۇ بىرلا ئۆزىمىزنى باقالماپ-
تۇق، كەپتەر بېقىپ ئازراق بېيىۋېدۇق، بۇ ئىشىمىزغىمۇ
چېچەك چىقتى، توختاخۇندەك كىشىلەر كەپتەرگىمۇ ئالۋان
قويۇپ پۇت - قولىمىزنى بوغقۇچلاپ قويدى. بۇنى ئاز دەپ
ئەتىياز كېلىپ كەپتەرلەر باچكا چىقىراي دېگەندە كەپتەرلەر-
نىڭ ھەممىسىگە كېسەل تېگىپ ئىككى كۈن ئىچىدە ئۆلۈپ
تۈگىدى، ئاپەتتىن ئامان قالغان قىرىق - ئەللىك كەپتىرىم
بار ئىدى، بىر كۈنى ئازراق كۈن نۇرى كۆرسە يۇقۇملىنىش-
نىڭ ئالدىنى ئالار دېگەن ئۈمىدتە كەپتەرلىرىمنى ئۇچۇرغى-
نىمنى بىلىمەن، لېكىن كەپتەرلىرىم مەندەك ۋاپاسىز ئىگى-
سىدىن بىراقلا يۈز ئۆرۈپ، ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن پېتى قاي-
تىپ كەلمىدى. ئاخىرى، كەپتەرلىرىم بىلەن يىغلاپ خوش-
لاشتىم. دەل شۇ چاغدا يېزىمىزدا ۋىلايەت بويىچە ئائىلە
باقمىچىلىقى ئۈلگە كۆرسىتىش نەق مەيدان يىغىنى ئېچىل-
ماقچى بولغانىكەن، كەنت تەۋەسىگە كىرىشى بىلەن توختا-
خۇننىڭ جۇدۇنى تۇتۇپ ئالدىغا ئۇچرىغانلىكى كىشىنى تىل-
لاپ كەتتى. ئاخىرى ئۇ قەيەردىن ئەقىل تاپتى، «ھەممە
ئائىلە ئۈچ كۈن ئىچىدە ئەللىك جۈپتىن كەپتەر تېپىپ
كېلىپ كەپتەرخانىغا سولىشى كېرەك!» دەپ بۇيرۇق
چۇشۇردى.

ئۇزۇن يىللاردىن بېرى، يىلىغا بىر مو يەر ئۇچۇن بەش
داندىن باچكا ئالۋىنى تۆلەپ كېلىۋاتقان دېھقانلار ئۇچۇن
بىراقلا ئەللىك جۈپتىن كەپتەر سېتىۋېلىش ئۇلارنى خېلى
تەمتىرىتىپ قويدى. دەرۋەقە، دېھقانلاردا ساتقۇدەك
نەرسە - كېرەكمۇ قالمىغانىدى.

شۇنداق، ھاشىم دەمدەرنىڭ ئۆيىدىمۇ ساتقۇدەك بىر

نەرسە قالمىغانىدى. توختاخۇننىڭ دېھقانلارغا بەرگەن سۆ-
رۈك ۋاقتىغىمۇ بىر كۈن قالدى. ئۇ باشقىلاردىن قەرز
ئالالمىغىنى بىلەن قوشنا يۇرتلاردىكى داڭلىق كەپتەرۋاز ئا-
غىنىلىرىدىن بىرەر قۇما كەپتەر ئەكېلىپ شامالدىن ئۆتۈۋال-
سىمۇ بولاتتى، بىراق ئۇ بۇنداق قىلىپ تەشكىلىنىمۇ، ئۆزد-
نىمۇ ئالداشنى خالىمىدى. ئەڭ چاتاق بولغىنى، كەپتەرلەر-
نىڭ ئاشۇ قېتىم كېسەل تېگىپ ئۆلۈپ كېتىشى ۋە قېلىپ
قالغان كەپتەرلىرىنىڭ توپلىشىپ ئۇچۇپ كېتىشى بولدى.
ئۇ كەپتەرگىلا ئەمەس، قاغا، پاختەك دېگەندەك ئاسماندا
ئۇچىدىغانلىكى جان - جانىۋارلارنىڭ ھەممىسىگە ئۆچ بولۇپ
كەتكەنىدى. ئۇ كەپتەرگە ئۆچ بولۇپ كەتتىمۇ؟ ياكى كەپ-
تەرلەر ئۇنىڭغا ئۆچ بولۇپ قالدىمۇ؟ ئۆزىدىكى بۇ بىزار
بولۇش تۇيغۇسىنىڭ سەۋەبىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى، شۇڭا ئۇ
بىر زامانلاردا پادىچىلار شامالدىن پاناھلىنىش ئۇچۇن سېلىپ
قويغان بۇ كەپىگە بىر كىچىدىلا قېچىپ كېلىپ، ئۇچ يىلدىن
بېرى مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

ھاشىم دەمدەر بىر كۈنى ئايالى بىلەن دۆڭ تۇۋىگە
كۆچەت قويۇۋاتاتتى، توختاخۇن ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا
بولۇپ قالدى - دە، كايىپ كەتتى:

— بۇ نېمە ئىش ئۆزى؟!

— ئورمان سېلىۋاتىمىز، يېزا باشلىقى، — دەپ جاۋاب
بەردى سىكىنىخان.

— بىر ئوبدان دەرەخ بار يەردە ئولتۇرماي، ئەمدى
كېلىپ ساياھەت نۇقتىسى قىلىمىز دەۋاتقان بۇ قۇملۇققا
كۆچەت تىكىشسىلە قانداق بولغىنى؟ ساياھەتچىلەر بۇ يەرگە
مۇشۇ قۇملۇقنى دەپ كەلمىسە نېمىدەپ كېلىدۇ. بۇگۈندىن

تارتىپ بۇ قۇملۇقنىڭ ئەتراپىغا بىر تۇپمۇ كۆچەت تىكىشكە بولمايدۇ!

شۇنىڭدىن كېيىن توختاخۇن بۇ يەرگە پات ـ پات مېھ-مان باشلاپ چىقىدىغان، ھەر قېتىم چىققاندا كاتتا زىياپەت-لەرنى ئۆتكۈزۈپ، مەشرەپ قىلىپ كېتىدىغان بولۇۋالدى، ئاڭلىساق بۇ قۇملۇقتا تۆمۈر ماددىسى كۆپ بولۇپ، ئادەم بەدىنىگە پايدىلىقمىش، شۇڭا ناھىيىمۇ بۇ قۇملۇقنى ساياھەت ئورنى قىلىشنى پىلانلىغانمىش، ئەگەر شۇنداق بولۇپ قال-سا، ھەر قانداق ئەۋزەللىكمۇ ئاپەتكە ئايلىنىدىغان بۇ يۇرتتا قۇم دۆۋىلىرىدەك كۆپ بايلىق بولسىمۇ مېھمان كۈتۈشكە ئەسلا يەتمەيدۇ، دېھقانلارمۇ قەرزدار بولۇپ كېتىدۇ.

ناھىيە باشلىقى بىلەن ھاشىم دەمدەر دۆڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ خېلى ئۇزاق مۇڭداشتى، ھاشىم دەمدەر قۇمغا زوڭ ئولتۇرۇۋېلىپ كۆپكۆك ئاسمان گۈمبىزىگە تويماي قا-رايتتى، كەپتەرلىرىنىڭ توپ ـ توپ بولۇشۇپ ئۇچۇپ كېلى-شىنى ئارزۇ قىلىپ، نۇرسىز كۆزلىرىگە ئىختىيارسىز ياش ئالدى.

ناھىيە باشلىقىنىڭ كۆزى قۇم بارخانلىرى يۇتۇپ كې-تەي دەپ قالغان كىچىككىنە سەھراغا تىكىلگەن بولۇپ، تاماكىسىنى شورىغىنىچە قۇمغا پېتىپ قالغاندەك مىت قىل-ماي تۇراتتى. ھاشىم دەمدەرمۇ بۇ ناتونۇش مېھمانغا ئىچ ـ باغرىغا توشۇپ كەتكەن بارلىق دەردلىرىنى بىراقلا تۆكۈۋې-تىپ يەڭگىللەپلا قالدى، مېھماننىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۈ-رۈشتۈرۈپمۇ ئولتۇرمىدى. قاسىم دەمدەرنىڭ پۈتۈن دىققى-تىمۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلمەيدىغان ناتونۇش مېھمانغا مەركەز-لەشكەن ئىدى. دەم ئېلىش ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ دوستلىرىغا

ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ناھىيە باشلىقىنىڭ تۇرۇۋاتقانلىقىنى دەۋې-
تىشكىمۇ تاس - تاس قالدى، بىراق ھاكىمنىڭ «بالام،
ھازىرچە كىملىكىمنى ئاتا - ئاناڭغا دېمەي تۇرغىن، بۇ
يۇرتتا مېنىڭ بېجىرىدىغان بىرنەچچە كۈنلۈك ئىشىم بار،
ئىشىم تۈگىگەندە ئۆزۈم دەيمەن!» دېگەن گېپىنى ئېسىگە
ئېلىپ يەنە توختاپ قالدى. بىراق، ئۇ دەرستىن چۈشكەندىن
كېيىن ئۇدۇل دادىسى كۆچەت قويۇۋاتقان دۆڭنىڭ تۈۋىگە
كەلدى - دە، دادىسىغا راست گەپنىڭ ھەممىسىنى دەۋەتتى،
بۇ چاغدا ھېلىقى مېھمان باشقا دېھقانلار بىلەن سۆزلىشىش
ئۈچۈن مەھەللە ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى.

ھاشىم دەمدەرنىڭ قورقۇنچلۇق كۈنلىرى باشلاندى،
ئۇنىڭ بەدىنى بەزگەك بولۇپ قالغان كىشىدەك تىترەيتتى.
جىسمانىيىتىدىكى نورماللىق پۈتۈنلەي يوقالغان بولۇپ، يۈ-
رىكىنىڭ سوقۇشىمۇ نورمال كۈنلەردىكىدىن ئۆزگەرگەن-
دى، ئۇنىڭ بېشى پىررىدە قېيىپ ئورنىدىن بىرپەس ئولتۇ-
رۇپ قالدى - دە، ئىشىنىمۇ داۋاملاشتۇرماي ئۆيگە كەتتى.
كەچ كىرىپ يوتقانغا كىرگەندىمۇ قورقۇنچ ئىچىدە قالدى،
ئۇ «تويە! ناھىيە باشلىقىغا يوتقاننى تەتۈر يېپىپ قويغانغا
تويە!» دەپ ئۆز - ئۆزىگە كايىيتتى.

5

ناھىيە باشلىقى ساتمىقۇم يېزىسىنىڭ بۇ خىلۋەت كەنتى-
دە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ ھەقىقىي سالاھىي-
تىنى ھاشىم دەمدەردىن ئۆزگە ھېچكىم بىلمىدى. ئۇ بۇ
بىرنەچچە كۈنلۈك تەكشۈرۈش جەريانىدا ساتمىقۇم يېزىسى-

كى دېھقانلارنىڭ سېلىقىغا، تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك بىر-نەچچە مۇھىم مەسىلىنى تېپىپ چىقتى، توختاخۇننىڭ دېھ-قانلارنى قاقتى - سوقتى قىلغانلىقىغا دائىر نۇرغۇن پاكىتنى ئىگىلىدى.

— كەچۈرسىلە، ئاكا، بىز كادىرلارنى ياخشى تاللىماپ-تۇق، ياخشى باشقۇرماپتۇق، سىلى بۇ كەنتتىكى دېھقانلار-نىڭ بېيىش ئۈلگىسى.

— باشلىق، ھەممە نەرسىسىدىن ئايرىلىپ بۇ قۇملۇققا كېلىۋالغان مەندەك بىر كۆك نامرات نەدىمۇ دېھقانلارنىڭ بېيىش ئۈلگىسى بولسۇن.

— ئۇنداق دېمىسىلە، بۇ قۇملۇققا كۆچۈپ كېلىپ نۇرغۇن كۆچەت تىكىپ كەنتنى قۇم ئاپىتىدىن ساقلاپ قاپتى-لا، بۇ يەرنى ھەقىقىي قۇشلار جەننىتىگە ئايلاندۇرۇپلا، خاتىرجەم بولسىلا، سىلىنىڭ ئۇچۇپ كەتكەن كەپتەرلىرى چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ.

ناھىيە باشلىقى كەنت تەۋەسىدىن ئۇزاپ چىققاندىن كې-يىن بىر دۆڭنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپ ئاندىن شوپۇرغا تېلېفون قىلدى - دە، يەنە خىيالغا پاتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي، پۈتۈن ناھىيىدىكى رەھبىرىي كادىرلار يېزىلارغا چۈشۈپ، ئىش - ئەمگەكتە، تۇرمۇشتا، يېتىپ - قوپۇشتا دېھقانلار بىلەن بىرگە بولۇپ دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىپ، ھەقى-قىي بېيىش يولىغا يېتەكلەشنىڭ چارە - تەدبىرلىرى ئۈستى-دە ئىزدىنىشكە باشلىدى. ناھىيە باشلىقىمۇ توك، رادىئو - تېلېۋىزىيە، سەھىيە، مائارىپ تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرىنى باشلاپ، ساتمىقۇم يېزىسىنىڭ بۇ خىلۋەت كەنتىگە كېلىپ ئىش باشلىدى. مەكتەپلەرنىڭ گېزىت چاپلانغان دېرىزىلىرى-

گە ئەينەك سېلىپ، سىنىپ ئىچىگە يېڭى پارتا - ئورۇندۇقلار قويۇلدى، مەكتەپ قىرائەتخانىسى يېڭى - يېڭى ئوقۇشلۇق بىلەن توشقۇزۇلدى، بالىلار خۇشاللىقىدىن ئۇزۇن چاۋاك چېلىشتى. ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى ئېلىپ كەلگەن سورتلۇق گۆش كەپتەرلىرىمۇ دېھقانلار ياسىغان يېڭى كەپتەرخانىلاردا توختىماي ئۈنلەپ، بىر - بىرىنى قوغلاشقىلى تۇردى...

مۇشۇ كۈنلەردە يېزا تەۋەسىدە «توختاخۇن باشلىق كېكىردەك راكى بولۇپ قاپتۇ، گەپ قىلالماي باچكىغا ئوخشاش ۋىشىلدايدىغان بولۇپ قاپتۇ، ئورنىغا يېڭىدىن بىر يېزا باشلىقى چىقىپتۇ» دېگەن خەۋەر تارقالدى. توختاخۇن باشلىقنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرنىڭ راست - يالغانلىقىغا بىرنېمە دېگىلى بولمىسىمۇ، يېزىغا يېڭى باشلىق كەلگىنى راست ئىدى.

كەچ كۈز پەسلىنىڭ بىر كۈنى كۈمۈش رەڭلىك بىر ماشىنا بۇ كەنتكە يەنە كىرىپ كەلدى. ناھىيە باشلىقى بۇ قېتىم قايسىبىر شىركەتنىڭ دىرېكتورىنىمۇ بىللە ئېلىپ كەلگەنىدى. كەچقۇرۇن باشلىق ھاشىم دەمدەرنىڭ ھويلىسىدىكى ئاددىي تاماقتىن كېيىن يىلىغا ئەللىك مىڭ دانە باچكا سېتىۋېلىش توختامى بىلەن زاكالەت قاتارىدا بېرىلگەن يۈز مىڭ يۈەن پۇلنى يېڭىدىن كەنت مۇدىرى بولغان ھاشىم دەمدەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. ھاشىم دەمدەرنىڭ قولى ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى. تاماقتىن كېيىن ناھىيە باشلىقى ناھىيىگە قايتىپ كېتىشكە تەمشىلىۋېدى، ھاشىم دەمدەر جىددىيلىشىپ:

— باشلىق، كەچ كىرىپ قالدى، بىر كېچە قونۇپ ئەتە

سەھەردە كىرىپ كەتمەملا، بۇ سىلى قونۇپ باقمىغان ئۆي بولمىغاندىكىن؟ — دېدى سەل قورۇنۇپ.

— قونۇپ قالسام ھەرقاچان يوتقاننى تەتۈر يېپىپ قويارسىز.

ھويلىدا كۆلكە كۆتۈرۈلدى، دېھقانلارنىڭ كۈلكىسى بىلەن تەڭ كۈمۈش رەڭلىك ماشىنىمۇ يىراقلاپ كەتكەنىدى. ئاسماندا يۇلتۇزلار چاراقلايتتى، ھاشىم دەمدەرنىڭ كۆزىگە ھەربىر يۇلتۇز بىردىن كەپتەر بولۇپ، ئۆزى تەرەپكە قاراپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقاندەك كۆرۈنمەكتە ئىدى.

توختى كاككۇك

ناھىيىلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكىدىن كەسىپ ئال-
ماشتۇرۇپ ئاممىۋى مەدەنىيەت سارىيىدا ئىشلەۋاتقان ئابلا-
جاننىڭ بۇ كەنتكە خىزمەتكە كەلگىنىگە ئىككى ھەپتە بولۇپ
قالدى. ئۇ بۇ جەرياندا دېھقانلارنىڭ كەنت پارتىيە ياچېيكى-
سىنىڭ شۇجىسى مەخمۇت ھوشۇرنىڭ ئۇستىدىن بەرگەن
پىكىر ـ تەكلىپلىرىنى ئاڭلاپ، مەسىلىنىڭ كىچىك ئەمەس-
لىكىنى بىلدى ۋە يېزىلىق پارتكوم بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەت-
كە ئەھۋال مەلۇم قىلىش دوكلاتى يېزىپ، مەخمۇت شۇجىنى
ۋەزىپىسىدىن ئېلىۋېتىش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن بولسى-
مۇ، تېخىچە ئۇچۇرى بولمىدى.

يۇقىرىنىڭ تەلىپى بويىچە ئېيتقاندا، كەنتتىكى باشلىق-
لار ئىستىل تۈزىتىش خىزمىتىگە دائىر يادلاشقا تېگىشلىك
سوئاللارنى چوقۇم يادلىۋېلىشى كېرەك ئىدى. بىراق،
ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ساۋاتسىز ياكى يېرىم ساۋاتسىز، يەنە
كېلىپ يېشى چوڭ بولغىنى ئۈچۈن سوئاللارنى يادلاشتىن
ئىبارەت بىر ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن پەقەت چىقالمىدى.
يۇقىرىنىڭ تەكشۈرۈپ كۆرۈشىگىمۇ بىرنەچچە كۈن قالدى،
بۇ ئىش كەنت مەسئۇللىرىنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمىغىنى
بىلەن ئەلۋەتتە ئابلاجاننىڭ بېشىنى قاتۇرىدىغان بىر ئىشقا
ئايلاندى. ئۇ ئاخىرى مەخمۇت شۇجىنى يېنىغا چاقىردى:

— مەخمۇتكا، يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن ناھىيىدىن تەكشۈرۈشكە كېلىدىكەن، شۇڭا باھالىغۇچىلارنىڭ ئالدىغا چىرايلىقراق چىقىشنى ئويلىشايلى. مېنىڭچە، ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا ئارخىپ، ماتېرىياللاردىن چاتاق چىقمايدۇ. بىراق بەنزە ئەزالىرىنىڭ سوئاللارنى يادلىشى يېتەرلىك ئەمەس، مۇشۇ ئىش نۆۋەتتە مېنىڭ بېشىمنى قاتۇرۇۋاتىدۇ، شۇڭا...

— ھەي، كادىر ئۇكام، نېمىدىن ئەنسىرەيسىز؟ خاتىرجەم بولۇڭ، ھەممىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم. ھېلىقى ھاشىم دەمدەرنىڭ كەپتەرخانىسىدىن بىرنەچچە باچكىنى ئاچىقىپ، يۇڭدىتىپ قويىمىز. ئاندىن پىشقەدەم شۇجى ھەسەن زىبۇنىڭ ئېغىلىدىكى قارا ئوغلاقنى ۋارقىرىتىپ تۇرۇپ بوغۇزلاپلا قازانغا تىقىمىز ـ دە، مەززىلىك شورپا قىلىمىز، ئۇلار بىز تەييارلىغان شورپىنىڭ پۇرىقىدا جەزمەن مەست بولىدۇ.

ئۇ شۇنداق دەپ ئابلاجاننىڭ دولىسىغا شاپىلاقلاپ قويۇپ لاتا خېيىمنى سۆرىگىنىچە ياتاقتىن چىقىپ كەتتى. دېمىسىمۇ، بۇ كەنتتە توختى كاككۇك دەيدىغان بىرى بولۇپ، ئابلاجان ئۇنى دوقمۇشتىكى كۆۋرۈك بېشىدا بىرنەچچە قېتىم كۆرگەنىدى. بۇگۈن كەچ توختى كاككۇك ئابلاجاننىڭ ياتىقىغا ئۇنى ئىزدەپ كىرىپ كەلدى. ئۇ يېقىندىن بېرى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ياتىقىغا پات ـ پات كېلىدىغان بولۇپ قالغانىدى، بەزىدە كوچا ـ كويلاردا بولۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەردىن خىزمەت گۇرۇپپىسىنى خەۋەرلەندۇرمەكچى بولۇپ، قانداقتۇر بىر قىزىق گەپلەرنى كۆتۈرۈپ كىرسە، بەزىدە قانداق چۈش كۆرگەنلىكى ۋە چۈشلىرىنىڭ چۈشكە قانداق

تەبىر بەرگەنلىكى ھەققىدە سۆزلەپ بېرەتتى.

ئورۇقلىقىدىن قۇرۇق جىنازىغىلا ئوخشايدىغان بۇ ئادەم مۇشۇ كەنتتىكى بىر پومېشچىكنىڭ توقىلىدىن تۇغۇلغان بالىسى ئىدى. ئىلگىرى «بەش خىل تەركىب» دىكىلەرنى كۈرەش قىلغاندا، ئانىسى كېسەل تىگىپ بىر كېچىدىلا قازا قىلغاندىن تارتىپ بۇ ئەتىۋارلىق ئوغۇل ئانىسىدىن ئايرىلىپ قىلىپ كوچا - كويلاردا سەرگەردان بولۇپ كەتتى. جان بېقىشقا ئەسقېتىپ قالار دېگەن ئويدا تۈرلۈك جان - جانىۋار-لارنىڭ ئاۋازىنى دوراشنى، بۇرغا، نەي چېلىشنى ئۆگىنىۋال-دى، شۇنىڭ بىلەن بەزىدە مەھەللىنىڭ تەشۋىقاتچىسى بو-لۇپ، ئېتىز بېشىدا ئولتۇرۇپ قاڭالتىر كاناي بىلەن ئۇزۇن-دى ئوقۇپ بەردى، ماۋ جۇشى ئەسەرلىرىنى يادلاشتىكى نەمۇنىچى بولۇپ سايلىنىپ خېلى يەرلەرنى ئايلىنىپمۇ كەل-دى، يەنە كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئەزا بولۇش ئىشىمۇ نەچ-چە قېتىم ئىلتىماس يېزىش ئارقىلىق ئاخىرى ئەمەلگە ئاش-تى. قالايمىقانچىلىق يىللاردا ئۇ شەھەرگە كىرىۋېلىپ تۈر-لۈك قۇشلارنىڭ ئاۋازىنى دوراپ، ناخشا - غەزەل توۋلاپ، كىشىلەر بەرگەن خەير - ئېھسانغا تايىنىپ جان بېقىپ يۈردى، جاھان ئوڭشىلىپ يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندە بولسا يەرلەر ئاللىبۇرۇن كۆتۈرە بېرىلىپ بولغان، ئۇنىڭغا يەر قالمىغانىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كەنت مەسئۇللىرىنىڭ ئو-رۇنلاشتۇرۇشى بىلەن دېھقانلارنىڭ چارۋىلىرىنى بېقىپ بې-رىدىغان ئىشقا مەسئۇل قىلىندى. توختى كاككۇك ھەر كۈنى ئەتىگەندە كەنت دوقمۇشىدىكى ناۋاينىڭ تونۇرى بېشى-دىن قوپۇپلا بۇرغىسىنى چېلىپ ماڭىدىغان بولسا، دېھقانلار ئۆي - ئۆيلەردىن كالىلىرىنى ھەيدەپ چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىغا

سېلىپ بېرىشەتتى. ئايلار ئۆتۈپ، يىللار ئۆتۈپ، توختى كاككۈك خېلى داڭقى بار پادىچىغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇ بەزىدە بۇرغىسىنى چېلىپ پادا يىغسا، بەزىدە نېيىنى چېلىپ پادىلارنى يىغىدىغان، يەنە بەزىدە كاككۈك قاتارلىق جانىۋارلارنى دوراپ پادىلارنى يىغىپ، كەنتنىڭ شەرقىدىكى ئىككى ئېقىن ئارىسىغا جايلاشقان نەچچە مىڭ مولۇق يايلاقنىڭ ئەڭ ئوبدان يېرىگە ئاپىرىپ باقاتتى، كەچقۇرۇنى كالىلارنىڭ قورسىقىنى تومپايتىپ يېنىپ كېلەتتى. شۇنىڭ بىلەن كەنتتىكى دېھقانلارنىڭ چارۋىلىرىمۇ يىلسېرى ئاۋۇپ، كەنت چارۋىچىلىقتا نامى بار كەنتكە ئايلاندى، قوشنا كەنتتىكى دېھقانلار نۇرغۇن ھەق بېرىش بەدىلىگە ئۇنى چارۋىلىرىنى بېقىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىشقان بولسىمۇ، توختى كاككۈك ئۆزى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان بۇ يەردىن مېھرىنى ئۈزەلمەي بارغىلى ئۇنىمىدى. كەنتتىكىلەرمۇ ئۇنىڭ پادا بېقىشىدىن رازى بولۇشۇپ يىل ئاخىرىدا بىرەردىن ئوغلاق بېرىپ ئەجرىگە جاۋاب قايتۇرۇشتى، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن توختى كاككۈكمۇ قىرىق - ئەللىك ئۆچكىلىك بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۆچكىلىرىنىڭ ئوغلىقى بازارغا ئۇلگۇرمەيتتى، ئوغلاق كاۋىپى يەيدىغان بايۋەچچىلەر ئۇنى ئىزدەپ ئۆيىگىچە كېلەتتى.

بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن، بىر كۈنى ئەتىگىنى توختى كاككۈك ئادىتى بويىچە كاككۈكنىڭ سايرىشىنى دوراپ پادىلارنى يىغىپ، ئىككى ئېقىن ئارىسىدىكى يايلاققا ھەيدەپ كېتىۋاتقىنىدا يېزا مەركىزىدىن بۇ كەنتكە تۇتىشىدىغان تاشيولدىن نۇرغۇنلىغان تراكتورلارنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. شۇ كۈندىن كېيىن، توخت كاككۈكنىڭ نېيىنىڭمۇ، بۇرغىسىنىڭمۇ ئاۋازى قەيەرلەرگىدۇر غايىب

بولدى. پۈتۈن يايلاق كېۋەز تېرىش ئۈچۈن بوز يەر ئاچىدى-
غان تراكتورلارنىڭ شاۋقۇن - سۈرىنى بىلەن جانلىنىپ
كەتتى. ناھىيىنىڭ پاختىدىن مول ھوسۇل ئېلىش پىلانىغا
ئاۋاز قوشۇش ئۈچۈن توغراقلىق كەنتىنىڭ «تاشلاندۇق»
يەرلەرنى كېۋەز يېرىگە ئايلاندۇرۇش تەجرىبىسى ناھىيە باش-
لىقلىرىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئېرىشتى، يېزا دەرىجە-
لىك نەق مەيدان يىغىنىمۇ مۇشۇ كەنتتە ئېچىلدى.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئېچىلىۋاتقان يايلاقنىڭ
بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا پادا بېقىپ كېلىۋاتقان توختى كاك-
كۇكقا بۇگۈن مال باققۇدەك يەرمۇ تېپىلمىدى، تراكتورلار-
نىڭ يېقىمسىز ئاۋازى، نەچچە كۈندىن بېرى تۈزۈك يايلىيال-
مىغان قوي، كالا، ئۆچكىلەرنىڭ مەرەشلىرى كەنتنى بىر
ئالغانىدى. بۈگۈن ئۇ كۆۋرۈك بېشىغا چىقىۋېلىپ ئۈششاق
باللارغا كاككۇكنىڭ ئاۋازىنى دوراپ بېرىۋاتقان پەيتتە مەخ-
مۇت شۇجى ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولدى ۋە توختى
كاككۇكنى بىر يانغا چاقىرىپ كەتتى.

— توختاخۇن، ئېغىلىڭدا ئوغلاق - پوغلاق باردۇر؟

— تۇنۇگۈن شەھەردىن كاۋاپچى قادىرخان ئۇستامنىڭ
ئوغلى چىققانىكەن، پىچاققا يارىغۇدەكلىرىنى ئەكەتتى شۇ،
ئېغىلدا قالغانلىرى ئەمدى ئۈچ ئايلىق بولغان بەك ئۈششاق
بىرنېمىلەر، مېھمانلارغا يارىماسمىكىن؟

— تولا تىلىڭلارنى چاينىماي ئېغىلنى ئېچىڭلار.

توختى كاككۇك بىرنېمە دەپ بولغۇچە، مەخمۇت شۇجى
خۇددى ئۆز ھويلىسىغا كىرىپ كېتىۋاتقاندەك تېز - تېز
مېڭىپ كەتتى، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئۇ باشلاپ كەلگەن
خەلق ئەسكەرلىرى ئېغىلدىن ئېغىزىدىن سۆت پۇراپ تۇرغان

ئوغلاقتىن ئون نەچچىنى تارتىپ چىقىشتى.
— شۇجى، بۇنىڭ پۇلىنى...
— نىمە؟! توختاخۇن، گاچا بولۇپ قالدىڭلارما؟ بۇ يۇرتقا كەلگەندە بىرەر يىتىم ئوغلاق ئەكەلگەنمىدىڭلار، ھە؟ ئويلاپ باقمامسىلەر، ئۇچاڭلاردا ئەستىرى كۆرۈنۈپ قالغان ئەسكى چاپىنىڭلاردىن باشقا ھىچنىمەڭلار يوق ئىدى. كەنت كومىتىتى سىلىنى پارتىيە ئەزاسىكەن، كۈننى ئالسۇن دەپ پادا بىقىشقا قويىمىغان بولسا سىلىگە بۇگۈنكى باياشات كۈن قەيەردىن كىلەتتى؟ «توخۇ سەمىرىسە كۆرۈكى كىچىكلەپتۇ» دىگەندەك ئىش قىلىپ يۈرمەي، خىجىل بولۇڭلار! ھە، راست، بۇنىڭدىن كىيىن سىلى پادا باقمايدىغان بولدۇڭلار، يىڭىدىن ئىچىلغان يەردىن سىلىگىمۇ يەر بىرىمىز، كىۋەز تىرىيسىلەر، ھە، يەنە تىخى...

پۇلنىڭ گىپىنى قىلىپ سالغىنىغا مەخمۇت شۇجى ئۇنى بۇرنى - قۇلىقىغىچە تويغۇزۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. مەخمۇت شۇجىنىڭ كىيىنكى سۆزلىرى توختى كاككۇكنىڭ قۇلىقىغىمۇ كىرمىدى.

مەخمۇت شۇجىنىڭ گىپى بويىچە، ئەتىياز كىلىشى بىلەن تەڭ توختى كاككۇكقا بەش مو يەر تەقسىملەپ بىرىلدى. توختاخۇن «مەن يالغۇز جان، بۇنچە كۆپ يەرنى تىرىپ بولالمايمەن، ئەڭ ياخشىسى باشقا ئىش قىلىپ جاھاندارچىلىق قىلاي» دىگەن بولسىمۇ كەنت مەسئۇللىرى ئۇنىمىدى. تىرىلغۇ باشلىنىشتىن بۇرۇن يىزىلىق بانكا كىۋەز تىرىلغۇ مەبلىغى ئۇچۇن مىڭ يۈەندىن ئارتۇق قەرزگە قول قويدۇردى. توختى كاككۇك كەنتتىكى باشقا دىھقانلارغا ئوخشاش، چىگىت يەرگە چۇشۇپ ئىتىزغا چۇشكەندىن كىيىنكى ھەممە

ئىشلارنى ئۇششۇكتىن، بوراندىن مۇداپىئە كۆرۈش، مايسا تۆۋىنى يۇمشىتىش، قۇرت - كېپىنەك تۇتۇش، ئۇچىنى ئۇزۇش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى يالغۇز قىلدى.

ئۇمىدكە تولغان ئالتۇن كۈز پەسلى يېتىپ كەلدى. دېھقانلار باشقا زىرائەتلىرىدىن مول ھوسۇل ئالغان بولسىمۇ، كېۋەزدىن كۈتكەن ئۇمىدى يوققا چىقتى. مەخمۇت شۇجىنىڭ ئۆز تراكتورى بىلەن ئۇدا ئۈچ قېتىم چاچقان خىمىيىۋى ئوغۇت ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىپ كېۋەز شادىسىدىن تازا ئوب-دان «مول ھوسۇل» ئېلىندى. كېۋەز شادىسى ئادەم بويى بىلەن تەڭ ئۆسۈپ كېتىۋېدى، دېھقانلار ئارىسىدا غۇلغۇلا پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئەلۋەتتە، بۇ غۇلغۇلىنىڭ باشلامچى-سى يەنىلا توختى كاككۇك ئىدى.

— قانداق گەپ بۇ، نېمىشقا بۇ كېۋەزلەر غوزا تۇتماي شادىسى ئۆسۈپ كېتىدۇ؟

— شۇنى دەيمەن، كېۋەزلەرگە دورا چاچتۇق دەپ سۇ چاچقان گەپ.

— ھەي ئىست، يازىچە قىلغان ئەجرىمىز بىكارغا كەتتى - دە!

— بانكا مەجبۇرىي قول قويدۇرغان قەرزلەرنى قانداقمۇ تۆلەرمىز؟

كۆۋرۈك بېشىدا توختى كاككۇكنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىپ دەرد تۆكۈۋاتقان دېھقانلارنىڭ قېشىغا مەخمۇت شۇجى شەپە چىقارماي يېتىپ كەلدى.

— قانداق، ۋاتىلدىشىپ بولدۇقما؟ ھەرقايسىلىرى دېھ-قان بولغان بىلەن پەن - تېخنىكىنى بىلىشمەيدىكەنلا، دەرەخ دېگەننىڭمۇ شېخى قانچە كۆپ بولسا مېۋىسىمۇ شۇنچە كۆپ

بولىدۇ، ئېخى كېۋەزنىڭ شادىسى قۇرۇمىدى، شۇڭا بۇ يەردە قانجۇقتەك قاۋشىۋەرمەي ئېتىزغا بېرىپ كېۋەزلەرنىڭ غازدىكىنى يۇتايلى!

توختى كاككۇك بىرنەرسە دېيىشكە تەمشىلىۋاتقاندا يەنە بىر پىشقەدەم دېھقان ئۇنى توسۇپ قويدى:

— بولدى قىلىسلا، توختاخۇن، تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغان نەدە بار؟

ئەزەلدىن گەپتە باشقىلاردىن قالمايدىغان توختى كاككۇك قېرى دېھقاننىڭ سۆزىنىڭ ئارقىسىغا ئۇلاپلا:

— شۇ تۇخۇمنىڭ ئاشۇ تاشتا دەردى بار! — دەپ ۋارقىراپ سالدى. مەخمۇت شۇجىنىڭ ئۆتى ۋاژىلداپ قايناپ كەتتى:

— هاي، توختى كاككۇك، نېمىدەپ ۋالاقشىيسەن، هە؟

«شۇ تۇخۇمنىڭ ئاشۇ تاشتا دەردى بار» دېگەن بىر ئېغىز سۆزى ئۈچۈن توختى كاككۇك شۇ كېچىسى نامەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن هوشىدىن كەتكۈچە تاياق يېدى. تاياق ئۇنىڭ ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇ شۇ يېتىپ قالغانچە بىرەر ئايچە تالا تۇزگە چىقمىدى. ساقىيىپ ئاپتاپقا چىقىپ ئولتۇرغۇدەك بولغاندا كەنتنىڭ قەرز يىغقۇچىلىرى ئۇنى ئىزدەپ كېلىشتى.

— هەئە، توختاخۇن، گەدىنىمىزدە ئېشىپ قالغان قەرزنى قانداق قىلىمىز!

توختى كاككۇك ئولتۇرغان ئورنىدىن ئاستا قىمىرلاپ قويۇپ ئۆزىگە گەپ قىلىۋاتقان مەخمۇت شۇجىغا قارىدى:

— قېنى دېسىلە، مېنىڭ قەرزىم قانچە پۇلكەن؟

كەنتنىڭ پاكار، دىقماق كاسسىرى قىزىل تاشلىق ھې-
سابات دەپتىرىنى ئالدىرىماي ئاچتى:
— بۇ يىل بەش مو كېۋەز تېرىغان مىڭ يۈەن مەبلەغ
پۇلى، يەرگە چاچقان ئوغۇت پۇلى قاتارلىقلارنى قوشقاندا
جەمئىي ئىككى مىڭ بەش يۈز يۈەن بولىدىكەن. ئۇنىڭدىن
باشقا، كېۋەزنىڭ تۆرلۈك پەرۋىشلىرىنى ياخشى قىلمىغانلى-
قى ئۈچۈن قويۇلغان جەرىمانە، كېۋەز ھۆددە پىلانىنى ئو-
رۇندىيالمىغىنى ئۈچۈن قويۇلغان جەرىمانە پۇلىنى قوشقاندا
ئۈچ مىڭ يۈەنگە بارىدۇ.
— دۆلەت دېھقانلاردىن جەرىمانە ئېلىشنى ئاللىبۇرۇن
ئەمەلدىن قالدۇرغانغۇ؟
— ھۆكۈمەت جەرىمانىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، بىراق
مەن ئەمەلدىن قالدۇرمىدىم، دېھقان مەھسۇلاتنى كېمەيتىپ
كىرىمنى ئاشۇرالمىسا، جەرىمانە ئالسا نېمىشقا بولمايدىكەن؟
يەنە پىكرىڭلار بولسا يۇقىرىغا دەڭلار، ئەمما يۇقىرىغا ئەرز
قىلىشتىن بۇرۇن گەدىنىمىزدىكى قەرزلەرنى پۈتۈنلەي ئۈزۈ-
ۋەتكىنىمىز تۈزۈك.
قەرز يىغقۇچىلار توختى كاككۇكنىڭ قەرزىگە ھېسابلاش
ئۈچۈن بىرنېمىگە چوت سوقالماي تۇرغاندا، ئۆيىنىڭ ئارقى-
سىدىكى بىرنەچچە ئۆچكە ئەنسىز مەرەپ كېتىشتى. قەرز
يىغقۇچىلار ئاخىرىدا توختى كاككۇكنىڭ ئۆيىدىن ئالتە ئۆچ-
كە، ئىككى پارچە كىگىز قاتارلىق نەرسىلەرنى قەرزگە ھې-
سابلاپ ئاچىقىپ كېتىشتى...
بىر ھەپتىدىن كېيىن توختى كاككۇكنىڭ ئۆچكە سولاي-
دىغان بىر ئېغىز ئېغىلى قالدۇرۇلۇپ، ئولتۇرۇۋاتقان ئاد-
دىي كاكىل سۇۋاق بىر ئېغىز ئۆيىمۇ ئېچىۋېتىلدى. شۇنىڭ-

دىن بېرى توختى كاككۆك ئۆي ـ ماكانسىز قالدى. قەيەردە
كۈن كەچ بولسا شۇ يەردە يېتىپ ـ قوپۇپ، كىم بىر تاۋاق
ئاش بەرسە، شۇنىڭ ئىشىنى قىلىپ بېرىپ كۈن ئۆتكۈزۈش-
كە باشلىدى. كېيىنچە، ئۇ سابىق شۇجى ھەسەن زىبۇنىڭ
ئۆيىگە قورسىقىنى بېقىپ كىيىم ـ كېچىكىنى قىلىپ بې-
رىش بەدىلىگە چارۋا باقىدىغان يىللىقچى بولۇپ كىردى.

ھەسەن زىبۇمۇ ئۇنى چارۋا باقىدىغان يىللىقچى دەپ
قارىماي ئۆز بالىسى، قېرىندىشى دەپ بىلدى. ئەتىۋارلىق
مېھمىنى كەلگەن، مەززىلىك تاماق پىشقان چاغلاردا ئۇنى
داستىخاندىن نېرى قىلمىدى. توختى كاككۆكمۇ ھەسەن زى-
بۇنىڭ ئەتىۋارلىغىنىغا يارىشا ئۇنىڭ ئىشلىرىنى جان كۆيدۈ-
رۈپ قىلاتتى، چارۋىلار تۆللەيدىغان چاغلاردا ھەسەن شۇجى-
نىڭ «توڭۇپ قالىسەن، ئۆيدە ياتقىن!» دېگىنىگە ئۇنىماي
مال قوتىنى يېنىدىكى خاس ياتاقخانىسىدا ياتاتتى. كۈندۈزى
بولسا ئوتۇن يېرىپ، سۇ توشۇيدىغان ئىشلارنى بۇيرۇمىسىمۇ
قىلىپ تۈگىتەتتى ـ دە، كۆۋرۈك بېشىغا چىقىپ يىغىلغان-
لارغا تۈرلۈك تۈمەن قۇشلارنىڭ ئاۋازىنى دوراپ بېرەتتى.
بەزىدە كەنت ئىستىل ياخشىلاش خىزمەت ئەترىتىنىڭ ياتىقى-
غا كىرىپ تېلېۋىزور كۆرەتتى، گېزىت ـ ژۇرنال ئوقۇيت-
تى. ئۇ بۈگۈن يەنە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ كەنت
ئىچىگە كىردى ـ دە، خىزمەت ئەترىتىنىڭ ئىشىكىنى چەك-
تى.

— پاش قىلىش يوللۇق، ئەرز قىلىش گۇناھ ئەمەس!
مەنكى توختى كاككۆك مۇھىم بىر ئىشنى دوكلات قىلىشقا
كىردىم. رۇخسەتمۇ؟

— كىرە، توختى كاككۆك، كىر!

توختى كاككۇك ئىشىكنى پەم بىلەن ئېچىپ ياتاق ئۆيـ-
گە كىردى ـ دە، ئابلاجاننىڭ كارىۋىتى يېنىغا كېلىپ
توختىدى... ئۇلار يېرىم كېچىگىچە مۇڭداشتى، ئابلاجان
كەيپچىلىكتە خېلى كۆپ يۇمۇر ۋە شېئىرلارنى ئېيتتى،
توختى كاككۇكمۇ تۇرلۇك جان ـ جانىۋارلارنى دوراپ بېرىپ
ئابلاجاننى كۇلدۇرۇپ تېلىقتۇردى. ئاخىرى ھەسەن زىبۇنىڭ
توختى كاككۇكنى ئىزدەپ كىرىشى بىلەن ئۇلارنىڭ سۆھبە-
تى ئۈزۈلۈپ قالدى. ئەتىسى خىزمەت ئەترىتى يەنە يىغىن
ئاچتى، يىغىندا يۇقىرىدىن كېلىدىغان تەكشۈرۈش ئۆمىكى-
نىڭ ئالدىغا قانداق چىقىش توغرىسىدا مۇزاكىرە ئېلىپ
بېرىلدى.

— مېنىڭچە، باھالاش ئەترىتى كېلىپ بولغۇچە كۆۋ-
رۈك بېشىغا يىغىلىۋالىدىغان بىكار تەلەپلەرنى ئوبدان باش-
قۇرمىساق بېشىمىزغا بالا بولىدۇ.

— نېمىشقا ئەمدى، كىشىلەرنىڭ دەردىنى تۆكىدىغان
شۇنچىلىك يەرنىمۇ تارتىۋالامدۇق؟ مېنىڭچە، كۆۋرۈك بې-
شىغا يىغىلغانلار ئىشلىرىمىزغا دەخلى بولمايدۇ، كاللا قاتۇ-
رۇشىمىزغا تېگىشلىك مەسىلە يەنىلا ئىككى بەنزە ئەزالىرى-
نىڭ يۇقىرىدىن ئۆگىنىشىنى تەلەپ قىلغان سوئاللارنى
يادلاش مەسىلىسى، شۇڭا شۇ ئىشنى بىرنېمە دېيىشەيلى.

— ئۇكاموي، دېدىمغۇ، باھالاش ئەترىتى يېتىپ كەل-
گەندە ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئەرز قىلىدىغان بىرەرى چىقىپ قال-
مىسىلا نەتىجە سىزنىڭ بولىدۇ، بىز سوئالنى ھەرقانچە
يادلىغان بىلەنمۇ ئەرزچىدىن بىرەرى چىقىپ تىلىنى چايناپ
سالسىلا سىز خىزمەتنى ياخشى ئىشلىمىگەن، دېھقانلارنى
رازى قىلمىغان بولۇپ بۇ سەھرايىقىيامەتتىن بىرەر يىلغىچە

كېتەلمەي قالىسىز. شۇڭا مېنىڭ بىر مەسلىھەتىم بار، سىزگە ياقامدىكىن، ئۇقمىدىم.

— قانداق مەسلىھەت، قېنى دەڭا؟

— مۇنداق ئىش، ئۇكا، نەچچە يۈز يېزا ـ كەنتى بار بۇ ناھىيىدە ياقا يۇرتتىكى مەندەك بىر شوجىنى ھەممە ئادەم بىلىپ بولالامتى؟ مېنىڭ ئورنۇمغا سوئال ئۆگىنىدىغانغا باشقا ئادەمدىن بىرنى تاپايلى، مەن دوقمۇشتىكى كاپكاپلارنى بىر يەرگە يىغىپ ئەمگەككە سالاي، شۇنىڭ بىلەن ئىش تامام ۋەسسالام.

مەخمۇت شوجىنىڭ بۇ قاملاشمىغان چارىسى ئابلاجانغا يېقىپ قالغاندەك قىلاتتى، ئۇ مۆگدەپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ مەخمۇت شوجىغا تىكىلدى:

— نېمە؟! بىرسىنى سوئال ئۆگىنىدىغان شوجىلىققا بەلگىلەيلى دېمەكچىمۇ سىز؟

— ھەئە، شۇنداق قىلساق كاۋاپمۇ كۆيمەيدۇ، زىخمۇ كۆيمەيدۇ. دېمەكچىمەنكى، دېھقانچىلىقنىمۇ تۇتالايمەن، ئەرز قىلىدىغانلارنىڭ ئېغىزىنىمۇ ئېتەلەيمەن، يەنە تېخى سوئال ئۆگىنىدىغان ئىشمۇ ھەل بولىدۇ. قانداق بولامدىكەن؟

ئابلاجان نەچچە ئايدىن بېرى شوجى ئالماشتۇرۇش توغرىسىدا يېزىغا يازغان دوكلاتلىرىغا تېخىچە ئۇچۇر بولمايۋاتقانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، مەخمۇت شوجىنى ئۆز ئېغىزىدىن چىققان گېپى بىلەن قويۇۋەتمەكچى بولدىيۇ، بىرەرسىنى ۋاقىتلىق شوجى قىلىپ بېقىش ئويىنى ئالدىراپ ئاشكارىلىمىدى:

— سەل پالاكەترەك چارىكەن بۇ، بىراق بولۇپ قالىدى-

غاندەكمۇ تۇرىدۇ، ئۇنداقتا سوئالنىڭ جاۋابىنى يادلايدىغانغا كىمنى بەلگىلەيمىز؟

يىغىن قاتناشچىلىرى قايسىبىر ئادەملەرنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ نامزاتلىققا كۆرسىتىشتى، بىراق مەخمۇت شۇجىغا ياقـ قىنى ئابلاجانغا ياقمىدى، ياخشى نامزات ئوتتۇرىغا چىقماي قالدى، ئاخىرى يەنە ئابلاجان مەخمۇت شۇجىغىمۇ ياقىدىغان جاۋاب يادلاشتىن ئىبارەت چوڭ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىنمۇ چىـ قالايدىغان بىرسىنىڭ ئىسمىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

— نېمە؟ توختى كاككۇكنى دەمسىز؟ ئۇ ساراڭنىڭ گېپىنى قىلمايلا قويۇڭ، شەكىلگە بولسىمۇ، بىر كەنتنىڭ شۇجىسى بولىدىغان ئىش جۇمۇ.

— شۇڭا دەۋاتىمەن. توختى كاككۇك پارتىيە ئەزاسى، ساۋاتلىق، ئەقىللىق، تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتىمۇ يۇقىرى، ئىلگىرى ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىشتە يېزا بويىچە نەمۇنىچىمۇ بولغان. پەمىمچە، توختى كاككۇكنىڭ ئېغىزى ئېتىلسىلا باشقىسى ئەرز قىلىشقا پېتىنالمايدۇ، شۇڭا ئۇنى كەنتـكە مۇۋەققـەت شۇجـى قىلىپ قويـۇپ ئېغـىزىنى ئەتمەمدۇق!

ئابلاجاننىڭ كېيىنكى چۈشەندۈرۈشىدىن كېيىن ھەمـ مەيلەن توختى كاككۇكنىڭ بۇ ئىشقا لايىق ئىكەنلىكىنى بىر ئېغىزدىن ئېتىراپ قىلىشتى. ئەتىسى ئەتىگەندىن باشلاپ، توختى كاككۇك سوئال يادلاش بىلەن، باشقا كادىرلار ۋە ئابلاجان كەنتنىڭ تەشكىلى ئىسخىمىسىدىكى ئىسىملىكنى ئۆزگەرتىپ، مەخمۇت شۇجىنىڭ سۈرىتىنىڭ ئورنىغا توختى كاككۇكنىڭ رەسىمىنى چاپلاشتى. توختى كاككۇكمۇ يېڭى شىم - چاپان كىيىپ ساقال - بۇرۇتىنى ئېلىپ، ئادەم

ئىسكەتىگە كىرىپ قالدى. بىر ھەپتىگىچە توختى كاككۇك
كەنتتىن چىقماي سوئال ئۆگىنىدىغان، مەخمۇت شۇجى دېھ-
قانلارنى ئىشقا سېلىش بىلەن مەشغۇل بولىدىغانغا پۈتۈشتى.

ئاخىرى ئۇلار كۈتكەن باھالاشمۇ يېتىپ كەلدى. تەك-
شۈرۈش ئۆمىكىنى يەنە بىر باشلىق بىلەن پارتكومنىڭ مۇئا-
ۋىن شۇجىسى ئابباس باشلاپ كەلگەنىدى، ئابلاجان ئابباس
شۇجىغا توختى كاككۇكنىڭ بۇ كەنتكە مۇۋەققەت شۇجى
بولغانلىقىنى ئەسكەرتىپمۇ ئۈلگۈردى. تەكشۈرۈش گۇرۇپ-
پىسى كەنت ئىشخانىسىغا كىرگەندە بولسا توختى كاككۇك
تەكشۈرۈش ئۆمىكىدىكىلەر بىلەن بىرمۇبىر قول ئېلىشىپ
كۆرۈشۈپ چىقتى. كەنت ئاياللار مۇدىرى ئايزىمخان مېھمان-
لارغا چاي قۇيۇپ بولغۇچە، توختى كاككۇك كەنتنىڭ ئومۇ-
مىي ئەھۋالىنى ئابلاجاننىڭ ئورۇنلاشتۇرغىنىدىنمۇ ئاشۇرۇپ-
راق دوكلات قىلىشقا باشلىدى. دوكلات قىلىش ئاخىرلاشقان-
دىن كېيىن گۇرۇپپا باشلىقى توختى كاككۇكتىن ئۆگەنگەن
مەزمۇنلار ئاساسىدا چۈشەنچىسىنى سۆزلەپ بېقىشنى تەلەپ
قىلدى. توختى كاككۇك كۆڭلىگە پۈكۈۋالغىنى بويىچە، ئاۋ-
ۋال ئىستىل ياخشىلاش خىزمىتى باشلانغاندىن كېيىنكى
ئۆزگىرىشلەر، كەنت مەسئۇللىرىنىڭ دېھقانلارغا قىلىپ
بەرگەن ئەمەلىي ئىشلىرى توغرىسىدا ناھايىتى سىستېمىلىق
سۆزلىدى، ئاخىرىدا زال ئىچىدە گۈلدۈراس چاۋاكلار چېلىن-
نىپ كەتتى. تەرجىمانىنىڭ تەرجىمىسىدىن كېيىن تەكشۈ-
رۈش گۇرۇپپىسىنىڭ يەنە بىر باشلىقى باشمالتىقىنى چىقى-
رىپ توختى كاككۇكنى بىرمۇنچە ماختىدى ۋە بۇ قېتىمقى
ئۆگىنىش - تەربىيە پائالىيىتىدىن پات يېقىندا ناھىيە بويىچە
تەسىرات سۆزلەيدىغانلىقىنى، شۇڭا ھەر ۋاقىت تەييارلىق

قىلىپ قويۇشىنىڭ لازىملىقىنى تاپىلاپ، مەخمۇت شۇجى
تەييارلىغان تاماققىمۇ توختىماي كېتىپ قېلىشتى.
ئارىدىن ئون كۈنچە ئۆتۈپ كەتتى، توختى كاككۇك يەنە
ھەسەن زىبۇنىڭ ئۆيىگە قايتىپ مال چارۋىسىنى بېقىۋەردى.
مەخمۇت شۇجىمۇ بۇرۇنقىدەك كەنتنىڭ ئىشلىرى بىلەن
مەشغۇل بولۇۋەردى. ئابلاجانمۇ ئەتىگىنى كەنت بەنزە ئەزال-
ىرىغا ئۆگىنىش قىلىپ بېرىپ، باشقا ۋاقىتلاردا دېھقانلار
ئىنكاس قىلغان چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش، يايلاقنى
ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ئېكولوگىيىنى ياخشىلاش، تېرىقچىلىق
قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ ئەركىن تېرىقچىلىق قىلىپ بېيىش
قەدىمىنى تېزلىتىش توغرىسىدىكى پىكىر - ئىنكاسلىرىنى
ئاڭلاپ يۇقىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا يوللاش بىلەن مەش-
غۇل بولدى. ئەگەر ئۇنىڭ دوكلاتى تەستىقلىنىپ كەنتكە
يېڭى شۇجى قويۇشقا توغرا كەلگەندە، توختى كاككۇكنى
شۇجى قىلىپ تەيىنلىمىسە بولمايتتى. ئۇ كۈندە بىر دېگۇ-
دەك دوكلات يازاتتى، بىراق ئۇچۇرى بولمايتتى. ئۇ ئاخىرى
يېزا باشلىقىنى ئىزدەپ باردى، بىراق بۇنىڭمۇ ئۇنۇمى بول-
مىدى. ئوتتۇرا بوي، ئۆڭكى قارا، ياشقىنە بۇ يېزا باشلىقى
«مەخمۇت شۇجىگە دېھقانلارنىڭ پىكرى كۆپ بولسىمۇ، بى-
راق ئۇ يېزا مەسئۇللىرىنىڭ گېپىنى ئوبدان ئاڭلايدۇ،
يېزىغا بىرەر تەكشۈرۈش ئۆمىكى كەلسە ھازىرغىچە ئالدىغا
چىرايلىق چىقىپ كېلىۋاتقىنىمۇ يەنىلا ئاشۇ توغراقلىق كەن-
تى بولۇۋاتىدۇ. ئۇ دېھقانلاردىن يىغىشقا تېگىشلىك تۇرلۇك
سېلىقلارنى ئاشۇرۇپ يىغىپ، ھەر يىلى مۇكاپات ئېلىپ
كېلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېزا شۇجىسى ھازىر پارتىيە
مەكتەپكە ئۆگىنىشكە كەتتى، شۇڭا شۇجى قايتىپ كەلگۈچە

كۆتۈپ تۇرايلى! » دەپ يولغا سالدى.

ئابلاجان ئادەتتە ناھايىتى سەزگۈر بولغىنى بىلەن بۇ قېتىم كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى ئۆزىمۇ تۇيۇپ تۇراتتى، ئۇ دائىم ئۆز - ئۆزىگە: «مەن كىمنى ئالدىدىم؟» دېگەن سو- ئالنى قويىدىغان بولۇپ قالدى. «قورققان يەردە جىن بار» دېگەندەك بۇگۈن ناھىيىدىن ئۇقتۇرۇش چىقىپ ئۇنى يەنە گاڭگىرىتىپ قويدى. ئۇقتۇرۇشتا ناھىيە بويىچە ئىستىل ياخشىلاش تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئېچىلىدىغانلىقى، يىغىنغا توغراقلىق كەنتىنىڭ شۇجىسى توختى كاككۇكنىڭمۇ قاتنىشىپ، بۇ قېتىمقى پائالىيەت توغرىسىدا تەسىرات سۆز- لەيدىغانلىقى ئالاھىدە ئەسكەرتىلگەنىدى. «ئىسىت! بىر يال- غانغا قىرىق يالغان» دېگەندەك بىر ئىش بولدى - دە، ئابلاجان ئاچچىقىدا ئىش شىرەسىگە مۇشلىۋەتتى. ئەمدى بۇ يالغانچىلىقتىن يېنىۋېلىشمۇ تەس ئىدى، شۇڭا ئۇ مەخمۇت شۇجى ئارقىلىق توختى كاككۇكقا يەنە بىر قېتىم ئۇقتۇرۇش قىلدى.

توختى كاككۇك بۇ قېتىم ناھىيە بويىچە ئىستىل ياخ- شىلاش تەجرىبە ئالماشتۇرۇش سۆھبەت يىغىنىدا ئۆزىنىڭ توغراقلىق كەنتىدە ئۆگىنىش تەربىيىسى پائالىيىتىنى قانداق قانات يايدۇرغانلىقى، كەنت بەنزە ئەزالىرىنىڭ ئىدىيىسىدە ھەل بولماي كېلىۋاتقان سىياسىي - نەزىرىيە جەھەتتىكى مەسىلىلەرنى قانداق ھەل قىلغانلىقى، خىزمەت ئىستىلىنى قانداق ياخشىلىغانلىقى توغرىسىدىكى خىزمەت تەجرىبىسىنى ناھايىتى كۆلكىلىك، يۇمۇرلۇق قىلىپ ئوتتۇرىغا قويدى.

ئەتىسىدىن باشلاپ ناھىيىدىكى رادىئو - تېلېۋىزورلاردا توغراقلىق كەنتىنىڭ شۇجىسى توختى كاككۇك توغرىسىدىكى

خەۋەرلەر ئۈزۈلدۈرمەي بېرىلىشكە باشلىدى. بۇ خەۋەر ناھە-
يىنىڭ باشقا جايلىرىغا ئانچە چوڭ تەسىر كۆرسىتەلمىگىنى
بىلەن توغراقلىق كەنتى ئۈچۈن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدى-
غان قىزىق مەسىلىگە ئايلاندى. بۇگۈن كۈۋرۈك بېشىغا
يىغىلغان بىكار تەلەپلەر يەنە توختى كاككۇك توغرىسىدا ئاجا-
يىپ - غارايىپ پاراڭلارنى سېلىشماقتا ئىدى.
— ھەي، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ مەخمۇت شۇجى ۋەزىپىسىدىن
قالدۇرۇلۇپ، توختى كاككۇك شۇجى بولۇپتۇ.
— ئۇنداق ئەمەستۇ؟ قاراپ تۇرۇپ كەنتنى توختى كاك-
كۇكقا تۇتقۇزۇپ قويسا قانداق بولىدۇ؟ بۇ يا پادا باقىدىغان
ئىش بولمىسا.
— ھېلىغۇ توختى كاككۇككەن، بىر تال سۇپۇرگىنى
باشلىق قىلىپ بەرسىمۇ «لەببەي» دەيدىغان خەق بىز.
— ھەي، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ توختى كاككۇك چوڭ يىغىندا
سۆزلىگەندە ناھىيە باشلىقلىرى ئۇنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ
بىلەن پاراڭلىشىپتۇ، باشلىق ئۇنىڭدىن «بۇنىڭدىن كېيىن
دېھقانلارنى قانداق بېيىتماقچى؟» دەپ سورىغانىكەن، توختى
كاككۇك نېمىدەپ جاۋاب بېرىپتۇ بىلەمسىلەر؟
ھەممەيلەن «بىلمەيمىز» دەپ باش لىڭشىتىشتى.
— ھەي، شۇنىمۇ بىلمىدىڭلارمۇ؟ توختى كاككۇك
«كەنتنىڭ شەرقىدىكى بوز ۋۇۋېتىلگەن يايلاقنى ئەسلىگە كەل-
تۈرۈپ، ئۇنى ئادەملەرنىڭ قولىدىن چارۋىلارغا قايتۇرۇپ
بېرىمەن، ئۇنۇمسىز يەرلەرگە ئوت - چۆپ تېرىپ چارۋىچى-
لىقنى تەرەققىي قىلدۇرىمەن» دېگەنىكەن، يىغىن سەھنىسى-
دە چاۋاك دېگەن ياڭراپ كېتىپتۇ.
— ئۇ تېخى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا تېلېۋىزىيە مۇخبىرلى-

ـرىنىڭ ھېلىقى بىر نېمىسىگە...
— بىر نېمە ئەمەس، مىكروفون.
— ھەئە، شۇنداق بىر نېمىگە قاراپ تۇرۇپ نېمە دېدى بىلەمسىلەر؟ ! ئۇ: «كەنتتىكى دېھقانلارنىڭ چىقىش يولى چارۋىچىلىق بىلەن باغ ئورمانچىلىقىدا، شۇڭا بىز كەنتتىكى دېھقانلارنى يېتەكلەپ ئانار، بادام، ئۈزۈم سالىمىز، ئۆچكە-چىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ ناھىيە بازىرىنى ئوغلاق بىلەن تەمىنلەپ كىرىم قىلىمىز، يەنە بىر تەرەپتىن تۇۋت سېتىپ كىرىم قىلىمىز» دېدى.
— ھەي، خېلى كاللىسى ئىشلەيدىغان كاككۇككەن جۇ-مۇ؟ — دېدى بىر چەتتە باشقىلارنىڭ گېپىگىمۇ ئارىلاشماي موخوركا يۆگەۋاتقان بىرى كىشىلەر توپىغا يېقىنلىشىپ، — دېھقانلارنىڭ ساتقان يەل - يېمىش، چارۋىلىرىغا كەنتتىن سېلىق قويۇلمايدىكەن ئەمەسمۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ باغ بىلەن چارۋىنىڭ بىرتۇتاش قىلىدىغان پەرۋىشىمۇ يوق دەڭلا.
— بۇ يەردە ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يىمەي، ئىشىمىزنى قىلىلى، بۇ كەنتتە يەنىلا مەن مەخمۇت شۇجى!
كۆۋرۈك بېشىدىكى كىشىلەر پاراڭلىرىنى توختىتىپ بىر - ئىككىدىن تارقىلىپ كېتىشتى. بىراق شۇنىڭدىن بېرى، كىشىلەر مەخمۇت شۇجىنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سا-لىدىغان، ئىش تاپىلىسا بەجا كەلتۈرمەيدىغان بولۇشتى، ئۇ-نى ئاز دەپ ناھىيىدە ئىستىل ياخشىلاش گورۇپپىسىنىڭ يىغىنى بولسا، يۇقىرىدىن تەكشۈرۈش ئۆمىكى كەلسە توختى كاككۇكنى ئىزدىشەتتى، توختى كاككۇكنىڭ قارىسى كۆرۈ-نۈشى بىلەن تەڭ ھەممە ئادەم ئۇنى ئورۇۋېلىپ ئۇنى - بۇنى

سورىشاتتى. ئىشقىلىپ، كەنتتە مەخمۇت شۇجىنىڭ نوپۇزى بارا ـ بارا يوقاپ، توختى كاككۇكنىڭ ھۆرمىتى بارغانسېرى ئاشماقتا ئىدى.

بۈگۈن توختى كاككۇك يېزىلىق پارتكوم شۇجىسىنىڭ چاقىرتىشى بىلەن يېزىغا بېرىپ ئۆزىنىڭ توغراقلىق كەنتكە شۇجى بولۇپ قېلىش جەريانىنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بەردى. ئۇ شۇجىمۇ ئۆلكىلىك پارتىيە مەكتىپىدىكى ئۆگىنىشنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلگەن ئاخشىمى تېلېۋىزوردىن توختى كاككۇك ھەققىدىكى خەۋەرنى كۆرۈپ گاڭگىراپ قالدى ۋە مۇئاۋىن شۇجى نازىگۇلنىڭ چۈشەندۈرۈشى، توختى كاككۇكنىڭ مۇخبىرنىڭ سوئالىغا بەرگەن جاۋابىنى ئاڭلاپ توختى كاككۇك بىلەن بىۋاستە سۆھبەتلىشىپ بېقىش خىيالىغا كەلگەنىدى. شۇجى ئۇنىڭ بىلەن بىرەر سائەت پاراڭلاشقاندىن كېيىن:

— ھازىرچە كەنتكە قايتىپ ئىشلارغا ئارىلاشماي تۇرۇڭ، يىغىنلارغىمۇ بارماڭ، — دەپ يولغا سېلىۋەتتى ـ دە، نازىگۇل شۇجى ئەكىرىپ بەرگەن دوكلاتلار ئارىسىدىن ئابلاجاننىڭ دوكلاتىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. دوكلاتنى ئوقۇغانچە قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ، كۆزلىرى چاقناپ كېتەتتى...

توختى كاككۇك كەنت بوسۇغىسىغا كېلىشى بىلەن ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان مەخمۇت شۇجى ئۇنى چاقىرىپ كەنت ئىشخانىسىغا ئەكىرىپ كەتتى.

— ماڭا قارا، توختى كاككۇك، مەن ساڭا نېمە قىلغان؟!

— بۇ گەپنى مەن سىزدىن سورىسام بولىدۇ تېخى، مەن

سىزگە نېمە قىلغان؟ !

— سەن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى پاداكنى باقماي، نېمە-دەپ شوجى بولدۇم دەپ داۋراڭ سېلىپ يۈرۈيسەن؟ !

— ئېيتىڭە، يۇقىرىغا سالام قىلىپ بېلى پۈكۈلىدى-غان، تۆۋەننى بېسىپ بوينى تالىدىغان بۇ خىزمەتكە مېنى خۇشتاركەن دەپ قالدىڭىزما؟ ! ئابلاجان يالۋۇرمىغان بول-سا، سىزمۇ مېنى ئىزدەپ ھەسەن زىبۇنىڭ ئۆيىگە كىرمە-گەن بولسىڭىز بۇنداق يالغان شوجىلىقنى ئەسلا قىلماس ئىدىم، ئەمدى بۇنداق شوجىلىقنى قىلمىدىم، مېنىڭ شوجى بولماي پادامنى باققىنىم تۈزۈككەن.

ئۇ شۇنداق دېگىنىچە شوجى ئىشخانىسىدىن گۈس - گۈس دەسسەپ چىقىپ كەتتى.

بۈگۈن بىر ئاق رەڭلىك جىپ ماشىنا بۇ يەرگە ئۇچقان-دەك يېتىپ كەلدى، كەنتتىكى پارتىيە ئەزالىرىغا جىددىي يىغىن ئېچىلدى. يىغىندا يېزىلىق پارتكومنىڭ شوجىسى مەخمۇت شوجىنىڭ ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى، ئور-نىغا باشقا شوجى سايلىنىدىغانلىقى توغرىسىدىكى قارارنى ئوقۇپ ئۆتتى. زال ئىچىدىكى پارتىيە ئەزالىرى پارتكومنىڭ قارارىنى قوللاپ چاۋاك چېلىشتى. خۇددى مەخمۇت شوجى-نىڭ يۈزىگە شاپىلاقلاشقاندەك، يىغىندا توختى كاككۇك ھېچقانداق تەشۋىقات - تەرغىباتسىزلا توغراقلىق كەنتىنىڭ شوجىلىقىغا سايلاندى، يەنە چاۋاك چېلىندى. ئارىدىن بىرەر ئايچە ئۆتۈپ كەنتنىڭ شەرقىدىكى بۇزۇۋېتىلگەن يايلاق تە-رەپكە نۇرغۇنلىغان يەر ھەيدەش، ئورۇق سېلىش ماشىنىلى-رى گۈركىرىشىپ كېتىپ قېلىشتى، بۇ توختى كاككۇكنىڭ تەلىپى بويىچە ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى تەشكىللى-

گەن يايلاقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ماشىنىلاشقان خىزمەت گۈرۈپپىسى ئىدى.

يەنە بىر باھار يېتىپ كەلدى، كاككۇك سايرىدى، بۆرىغا چېلىندى، چارۋىلار يايلاققا قاراپ يول ئالدى، توختى كاككۇك كاككۇكقا ئوخشاش قوڭغۇراقتەك زىل ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ قاقاقلاپ كۈلدى.

بېخىل

قاسىم شاڭجاڭ بۈگۈنكى يېزا بويىچە چاقىرىلغان مائارىپقا ئىئانە توپلاش چوڭ يىغىنىنىڭ تەييارلىقىنى بىرقۇر كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، رازىمەنلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى - دە، يىغىنغا كېلىۋاتقان كىشىلەرگە نەزىرىنى ئاغدۇردى. يېزا ئورگىنىدىكى مەيدان بىردەمدىلا ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان بولۇپ، ئۇ شۇنچە سەپسېلىپمۇ ئادەملەر ئارىسىدىن دادىسىنى تاپالمىدى - دە، قارامتۇل چېھرىدە غىل - پال كۈلكە جىلۋە قىلدى.

— ماڭا قارا، ئوغلۇم، سەن ھېزىم رەۋەندىنىڭ پۇشتى. قولۇڭنى بۇنداق كەينىڭگە تۇتۇپ يۈرمە. سۆلەتنىمۇ بوشراق تۈزە... ھە، مېنىڭ كىيىملىرىمدىن سۆزلەۋاتامسەن، كىيىم قىلىپ بېرىش نىيىتىڭ بولسا پۇلنى قولۇمغا بەر، بولمىسا ئالدىرىما، پۇل بۇزۇلىدۇ...

قاسىم شاڭجاڭ ئېغىر خورسىندى. چۈنكى، ئۇ دادىسى ھەمىشە تەكرارلايدىغان بۇ سۆزلەردىن خالىي بولالمايتتى. ئۇ يۇقىرىدىكى باشلىقلار ۋە خىزمەتداشلىرى ئالدىدا ئۇيىلىپلا يۈرۈيدۇ. كىم دېسە، قاسىم شاڭجاڭنىڭ دادىسى دېگەن. لېكىن قارىساڭ كىيىملىرى تىلەمچىنىڭكىدىنمۇ بەتتەر. ئاشۇ ئاقساقال بوۋاينىڭ نەزىرىدە پۇلدىن يۇقىرى نەرسە يوق. يىلدا بىر كېلىدىغان ھېيت - بايراملاردىمۇ «نېمە قىلغىنىڭ

بۇ، يەيدىغان ـ ئىچىدىغىنىنى ئۆيدە تۇرسا باللارغا پۇل تۇتقۇ-
زۇپ...» دەپ كايىۋاتقان... توۋا، دادام بۇنچە پىخسىقلىق
قىلىپ پۇل يىغىپ نېمە قىلىدىغاندۇ، ئاخىرەتلىكىگە مەن
بار ئەمەسمۇ!

قاسىم شاڭجاڭنىڭ چىگىش خىياللىرى ئۇزاق داۋاملاش-
مىدى. يىغىننى باشلاش ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. ئۇ سەھ-
نىگە چىقىپ، مىللەتنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن مائا-
رىپنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى، بۇنىڭ ئۈچۈن مائا-
رىپنى قوللاش ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقى توغرىسىدا
قىسقا، مېغىزلىق قىلىپ سۆزلىدى ھەمدە ئۆزى ئىئانە قى-
لىشقا ئاتىغان مىڭ سوم پۇلنى چىقاردىيۇ، لېكىن توك
سوقۇۋەتكەندەك تۇرۇپلا قالدى. پۇل تۇتقان قوللىرى بولسا
تىنىمسىز تىترەيتتى. شۇ مىنۇتتا باياتىن بېرى كۆرۈنمىگەن
دادىسى — ھېزىم بوۋاي تىترەۋاتقان ئاشۇ قوللارغا قاراپ
كېلىۋاتاتتى.

— دادا، سىز... سىزدىن خۇش بولاي، بۇگۈن كاشىلا
قىلماڭ...

— نېمە؟ نېمىگە كاشىلا قىلغۇدەكمەن، — بوۋاي بىر
خىل خاتىرجەم ھېسسىياتتا ئۇزۇن يەكتىكىنىڭ ئىچىدىن
بىر كونا قاپاقنى ئالدى ـ دە، ئۈستەل ئۈستىگە قويدى.
زەيلەپ چىرىپ كەتكەن قاپاق ئۈستەلگە تېگىش بىلەنلا يېرىل-
دى ـ دە، ئىچىدىن ئون سومدىن بىر تىيىنغىچە بولغان
بىر كاللەك پۇل ئۈستەلگە يېيىلدى.

قاسىم شاڭجاڭ كۆزىگە ئىشەنمىگەن ھالدا پۇللارغا
بىرپەس قاراپ تۇردى ـ دە، ھاياجان بىلەن دادىسىنى
قۇچاقلىدى.

قويلار مەرەيدۇ

كۈز — يېزا بويىچە چارۋىچىلىقتا داڭقى چىققان قۇمكۆل كەنتىدىكى چارۋىچىلىق كەسپى ئائىلىلىرى باققان يەرلىك قويلار سەمرىپ كۆزنىڭ يېغىنى يىگۈدەك بولغان چاغ، مۇشۇ كۈنلەردە بۇ كەنتتىكى داڭلىق كەسپىي ئائىلە — جاپپار باققان قويلارنىڭ «دۈمبىسىدە تۇخۇم قويسا توختايدۇ» دېسە لاپ گەپ بولمايدۇ.

يېزا مەركىزىدىن قۇمكۆل كەنتىگە تۇتاشقان تاشيولدا توساتتىن بىرنەچچە كىچىك ماشىنا ۋە موتسىكلىتلىق مېھمانلارنىڭ قارىسى كۆرۈندى، يىراقتىن ماتور ئاۋازىنى ئاڭلاپ، بېنزىن پۇرىقىنى ھىدلىغان قويلار بىرەر ۋەھىمىنىڭ شەپىسىنى سەزگەندەك، باشلىرىنى كۆتۈرۈپ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ، قاتتىق مەرىشىپ، ئۆزلىرىنى قوتاننىڭ تاملىرىغا ئۇرۇشقا باشلىدى...

بىرپەستىن كېيىن جاپپارنىڭ قوي ئېغىلىدىن تۇغۇلغىنىغا يېرىم يىل بولغان ئىككى پاقلان، كەپتەرخانىسىدىن ئون - يىگىرمە باچكا ئېلىپ چىقىلدى؛ ئارقىدىن ھەر خىل تاماق، قورۇما، ئىچىملىكلەرنىڭ ھىدى ئەتراپقا تارقالدى... شۇنداق قىلىپ، باشقا قوي - قوزا، كەپتەر - باچكىلار ۋاقىتلىق ئەمىنلىككە ئېرىشتى. ئارىدىن ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەي، كەنتتە «جاپپار بوغالتىر بولغۇدەك» دېگەن گەپلەر

تارقالدى، كېيىن بۇ گەپلەر راستقا چىقتى.

ئەتىياز.

ھەممە ياقنى يېشىللىق قاپلىغان چاغ. قۇمكۆل كەنتىنىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى سازلىقتا ياپلاۋاتقان كەنت بوغالتىرى جاپپارنىڭ قويلىرى توختىماي مەرىشىپ ئېغىلغا كىرىشكە ئالدىراپ قېلىشتى. چۈنكى، ئۇلار خېلى يىراقتا كېلىۋاتقان كىچىك ماشىنىلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، بېنزىن ھىدىنى پۇراپ قېلىشقانىدى. شۇ كۈنى كەچتە ئېغىلدىكى قويلار يەنە ئۈچ قېرىندىشىدىن ئايرىلدى...

ئارىدىن ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەي، كەنتتە «جاپپار مۇدىر بولغۇدەك» دېگەن گەپلەر تارقالدى. كىشىلەر تەئەججۇپلەندى... بۇ گەپمۇ ئاخىرى راستقا چىقتى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، قۇمكۆل كەنتىدىكى بارلىق قويلار ماتور ئاۋازىنى ئاڭلاپ، بېنزىن ھىدىنى پۇراپ قالغان ھامان قاتتىق مەرىشىپ كېتىدىغان غەلىتە كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالدى. چۈنكى، ئىلگىرى يالغۇز جاپپارنىڭ قويلىرىغىلا قازا كەلگەن بولسا، مانا ئەمدى باشقا كەسپىي ئائىلىلەرنىڭ قويلىرىمۇ بۇ قازادىن قۇتۇلالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى.

كۈز.

يېزىلىق پارتكومىنىڭ يىغىن زالىدا مۇھىم بىر قارار ئوقۇلماقتا: «... يېزىلىق چارۋىچىلىق پونكىتىنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسى ئاجىز... يېزىنىڭ چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرۈش ئۈچۈن، قۇمكۆل كەنتىنىڭ مۇدىرى جاپپار چارۋىچىلىق پونكىتىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى...»

يىغىن زالىدا بۇ قارار ئوقۇلۇۋاتقان چاغدا، پۈتكۈل يېزىدىكى قويلار كېلىشىۋالغاندەك تەڭلا مەرىشىپ كەتتى.

مۈشۈك سېتىۋېلىش ئېلانى

مۈشۈ كۈنلەردە تېلېۋىزور كۆرۈشتىنمۇ بىزار بولدۇم. چۈنكى، قايسى قانالنى ئاچساڭ ئورۇقلىتىدىغان، جىنسىي ئاجىزلىققا شىپا بولىدىغان «بارنى قۇۋۋەتلەيدىغان، يوقنى بىلەن كارى بولمايدىغان» دورا ئېلانلىرى… خۇددى يۇرتىمىزدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مۈشۈنداق كېسەلگە گىرىپتار بولغاندەك…

دوقمۇشتا چايخانا ئاچقان ھوشۇر كاپكاپىنىڭ ئېيتىشىچە، مەيخورلۇق، بۇۋاسىر، مەزى بېزى يوغىناش، بۆرەك ئاجىزلىق، جىنسىي ئاجىزلىق قاتارلىق كېسەللىكلەر يۇرتىمىزغا «ئىشىكنى سىرتتا ئېچىۋېتىش» يوچۇقىدىن پايدىلىنىپ كىرگەنمىش. شۇڭا ھاراق زاۋۇتلىرىدىن تارتىپ دورا زاۋۇتلىرىغىچە يۇرتىمىزغا كېلىپ تىجارەت قىلىۋېتىپتۇدەك. ئۇلارنىڭ پايدىسىغا تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىمۇ شېرىك بولغاچقا، مۈشۈنداق ئېلانلارنى تەكرار - تەكرار كۆرسىتىشنى ھۆددىگە ئالغانمىش… بۇغۇ بىر ئەپقاچتى گەپ. لېكىن، تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنىڭ تۈرى كۆپەيمىگىنى بىلەن تېلېۋىزوردا كۆرسىتىلىۋاتقان ئېلانلارنىڭ رەڭدارلىقىغا گەپ توغرا كەلمەيدۇ. تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىغا پۇل بەرسىلا ھەرقانداق ئېلاننى بېرىۋېرىدىغان ئوخشايدۇ. ئىشەنمىسىڭىز دىكتورنىڭ يېقىملىق ئاۋازىغا قۇلاق سېلىڭ: «ئېلان: يۇر-

تىمىزنىڭ قوْمباش يېزىسىدىكى ئالدىن بېيىغان دېھقان موْ-
ھەممەت سىيىت مەتتوْردى سوْپوْرگە سوْلتان پاشا بازارغا
يوْزلىنىپ، ئېشەك يوْتكەش سودىسى قىلغان بولوْپ، بوْ
قېتىم ئوْ ئەللىك ئېشەكنى ماشىنىغا بېسىپ ماڭغاندا سانسا-
كوْ ئەتراپىدا بىر ئېشەك ماشىنىدىن چوْشوْپ قېچىپ كەت-
كەن، ئىگىسىنىڭ ئېيتىشىچە، بوْ ئېشەك يوْرتىمىزغا كېلە-
ۋالغانمىش، شوْڭا بوْ كاساپەت ئېشەكنى ئوْچراتقوْچىلارنىڭ
ئىستانسىمىزغا خەۋەر قىلىپ قويوْشىنى ئوْمىد قىلىمىز،
خەۋەر قىلغوْچىغا ئوْچ يوْز يوْەن سوْيوْنچە بېرىلىدوْ.»
ئارىدىن ھەپتە ئوْتوْپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىكى موْخ-
بىر ئاغىنەمدىن ئوْقوْشسام، ئېلان بېرىلگەن كوْندىن باشلاپ
نوْرغوْن دېھقانلار تېلېۋېزىيە ئىستانسىسىغا ئېشەك ئېلىپ
كەلگەنمىش. ھېلىقى ئېشەك سودىگىرى يىتتوْروْۋەتكەن ئې-
شەكنى تاپالمىغان بولسىمۇ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىغا ئايىغى
ئوْزوْلمەي كېلىۋاتقان ئېشەكلەرنىڭ ھەممىسىنى سېتىۋېلىپ
ئىچكىرىگە يوْتكەپ كەتكەنمىش...
كېيىنچە، بىرتوقاي ئېلانلارنىڭ قاتارىغا «ئوغرى موْ-
شوْك» ماركىلىق چاشقان دورىسىنىڭ ئېلانىمۇ قوشوْلدى.
تېخى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى ھەرقاي-
سى ئىدارە، جەمئىيەت، يېزا - بازارلارنىڭ چاشقان دورد-
سىنى تەشكىللىك ئاساستا سېتىۋېلىشىنى تەۋسىيە قىلدى.
چاشقاننىغوْ يوقىتىش كېرەك، بىراق چاشقانلارنى دورا
بېرىپ ئوْلتوْروْۋەتسەك، موْشوْكلەر نېمە يەيدوْ؟
چاشقان دورىسىنىڭ ئېلانى تېلېۋىزوردا قانداق تېز پەيدا
بولغان بولسا شوْنداق تېز غايىب بولدى. بىراق، ئوْزوْن
ئوْتمەيلا موْشوْكلەرگە ۋابا تېگىپ ئوْلگىلى توْردى. كېيىن

ئۇقۇشساق، بۇ مۈشۈكلەر دورا يەپ زەھەرلەنگەن چاشقانلارنى ئاچ پاقىلىق قىلىپ يەۋېرىپ زەھەرلىنىپ ئۆلگەنىكەن. ھەش - پەش دېگۈچە يۇرتىمىزدا بىر مەھەللىدە بىرەر مۈشۈكمۇ تېپىلماس بولۇپ كەتتى. تېلېۋىزوردىمۇ دىكتورلار مۈشۈك سېتىۋېلىش ئېلانىنى كۈنىگە ئۈچ - تۆت قېتىم تەكرارلايدىغان بولۇۋالدى. قايسىبىر شىركەت مۈشۈكلەرنى يۇقىرى باھادا سېتىۋالماقچى بوپتۇ، نەتىجىدە مال بازىرىدا ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان مۈشۈك بازىرى پەيدا بولدى. تۆمۈر قەپەسلەرگە سولانغان مۈشۈكلەر ئالىتاغىل چىرقىرىشىپ بازارنى بېشىغا كىيەتتى. بىر مۈشۈك بىر قوينىڭ پۇلىغا سېتىلاتتى. ھەتتا مۈشۈكلەر قوي - كالىلارغا باشمۇ باش ئالماشتۇرۇلىدىغان بولدى. مۈشۈكلەر ئاز بولغاچقا بازارغا كىرگەنلەرنىڭ ھەممىسى چالا قويماي سېتىلىپ كېتەتتى.

ئۇزاق ئۆتمەي، يۇرتىمىزدا يەنە چاشقان ئاپىتى يۈز بەردى. جاي - جايلاردا بەس - بەس بىلەن چاشقانلارنى يوقىتىش سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئېچىلدى. ئارقىدىنلا تېلېۋىزوردا يەنە «ئوغرى مۈشۈك» ماركىلىق دورىلارنىڭ ئېلانى قايناپ كەتتى. مەنمۇ بۇ دورىدىن سېتىۋېلىپ ئۆيگە چاچتىم، ئۈنۈمى ياخشى بولدى. چاچقان كۈنىلا ئۆيدىن سەككىز - ئون چاشقاننىڭ ئۆلۈكىنى تاپتۇق. لېكىن ئىككى كۈن ئۆتە - ئۆتمەيلا يەنە چاشقان پەيدا بولدى. دورىنى زېرىكمەي چېچىۋەردىم، چاشقانلارمۇ ئۆلۈۋەردى. ئارقىدىنلا يەنە پەيدا بولىۋەردى. كېيىنكى چاشقانلار تېخىمۇ قاشاڭ ۋە قارىنى يامان ئىدى. تېلېۋىزوردا «ئوغرى مۈشۈك ئېلانى»… ئۆيدە يەنە چاشقان…

دوقمۇشقا چايخانا ئاچقان هوشۇر كاپكاپنىڭ ئېيتىشىچە، هازىر پەيدا بولغان چاشقانلار ئىلگىرىكى يەرلىك چاشقانلارغا ئوخشىماسمىش، بۇ رەڭگارەڭ چاشقانلار تۇنجى ئەجدادى توڭگۇز[1] دىنمۇ يامانمىش. ئۇلار بەشتىن، ئوندىن بولۇپ بىرلىشىۋالسا، قوي، كالا، هەتتا ئادەمنىمۇ يەۋېتەرمىش...

هوشۇر كاپكاپنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ هەممەيلەن ياقىمىزنى تۇتۇشۇپ ساراسىمىگە چۈشتۇق، بۇمۇ بىر ئەپقاچتى گەپ بولۇپ چىققاي ئىلاھىم!

---

[1] رىۋايەت قىلىنىشىچە، چاشقان توڭگۇزنىڭ بۇرنىدىن چۈشكەنمىش.

图书在版编目(CIP)数据

托合提卡库可/努尔买买提·著. —乌鲁木齐：
新疆青少年出版社，2006.4
ISBN 7—5371—5345—0

Ⅰ.托… Ⅱ.努… Ⅲ.①中篇小说—作品集—中国—
当代—维吾尔语（中国少数民族语言）②短篇小说—
作品集—中国—当代— 维吾尔语
（中国少数民族语言） Ⅳ.I247.7

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2005)第 154259 号

责任编辑：再娜甫·穆沙
责任校对：迪力亚尔·吐尔逊
封面设计：阿里甫·夏

托合提卡库可（维吾尔文）

（中篇和短篇小说集）

努尔买买提·阿尤甫 著

新 疆 青 少 年 出 版 社 出 版
（乌鲁木齐市胜利路 100 号 邮编：830001）
新 疆 新 华 书 店 发 行
新疆宏图印务有限责任公司印刷
787×1092 毫米 32 开本 4.25 印张
2006 年 4 月第 1 版 2006 年 4 月第 1 次印刷
印数：1—3000

ISBN7—5371—5345—0 定价：5.50 元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: غالىب شاھ

توختى كاكۇك

ISBN 7-5371-5345-0

9 787537 153454 >

ISBN7-5371-5345-0

(民文)　定价:5.50 元